

НАУКОВЕ
ВИДАННЯ

ВІСНИК

Маріупольського
державного
університету

Серія:
Філологія

Випуск 5

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2008 р.

ВИПУСК 5

МАРІУПОЛЬ – 2011

УДК 80(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол №1 від 12.10.2011 р.).

Затверджено ВАК № 1-05/3 від 08.07.2009 р.

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – к.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.е.н., проф. І. Г. Яремчук

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова

Заступник відповідального редактора – к.ф.н., доц. В. В. Орехов

Відповідальний секретар – к.ф.н., доц. І. В. Федюшина

Члени редакційної колегії: д.ф.н., проф. Анастасіаді-Сімеоніді
(Грецька Республіка), д.ф.н., проф. Н. Андонопулу (Грецька Республіка),
д.ф.н., проф. Г. Бабініотіс (Грецька Республіка), д.ф.н., проф. В. А. Бушаков,
д.ф.н., проф. А. Б. Гуляк, д.ф.н., проф. Ю. І. Ковалів,
д.філ.н., проф. Д. Макріс (Італійська Республіка), д.ф.н., проф. В. П. Нерознак,
д.філ.н., проф. Г. Г. Почепцов, д.ф.н., проф. Д. Теофанопулу-Конду (Грецька
Республіка), д.ф.н., проф. А. Хаджипанайотіді (Грецька Республіка),
к.ф.н., проф. Х. Христу (Грецька Республіка),
д.ф.н. проф. А. Цакмакіс (Республіка Кіпр)

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86, e-mail: jour-kaf@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17803-6653Р від 24.05.2011)
Тираж 150 примірників. Замовлення №469.1

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м. Маріуполь, вул. Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 1792 від 20.05.2004

© МДУ, 2011

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бумбур Ю. М. ГЕРМЕНЕВТИКА І ПОЕЗІЯ	5
Вялкова І. О. МАРІУПОЛЬСЬКІ АЛЬМАНАХИ 1991-2010 РР.	7
Дуркалевич В. В. СТРАТЕГІЯ «ТЕКСТ У ТЕКСТІ» У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА І БРУНО ШУЛЬЦА	12
Коновалова М. М. «ВІТРАМИ Й СОНЦЕМ БОГ МІЙ ШЛЯХ НАМІТИВ»: ЛІРИЧНО-БІОГРАФІЧНА СПОВІДЬ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ	16
Мельничук І. В. ФЕНОМЕН ДЗЕРКАЛЬНОЇ ГРИ НАБУТКАМИ КУЛЬТУРИ У РОМАНІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ГАСПІД І МАРГАРИТА»	19
Сардарян К. Г. ПЕРИПЕТІЇ ДОЛІ ПОЕТА ЛЕОНТІЯ ХОНАГБЕЯ	23
Хорошков М. М. МЕТАФІЗИЧНИЙ ПРОСТІР У НОВЕЛАХ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О.ПЛЮЩА, КАТРІ ГРИНЕВИЧЕВОЇ	27

ЛІНГВІСТИКА

Абашина В. Н. ИДИОМАТИЧНЫЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ: ФАКТОР КОММУНИКАТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	32
Гарюнова Ю. О. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ В КІНОКРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	38
Гутникова А. В., Швець В. М. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ МОДЕЛИ	42
Мороз О. А. ТОПОНІМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНИЙ, ПРАГМАТИЧНИЙ, КОНОТАТИВНИЙ АСПЕКТИ	45
Олійник С. В. ДЕКОДУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ОБСЯГУ ОЦІННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	51
Орехов В. В. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ	57
Романова Н. В. СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЩАСТЯ В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ	63
Швець В. М. РІЗНОВИДИ АРГО СОЦІАЛЬНИХ ГРУП СУЧАСНОЇ ГРЕЦІЇ ТА ДЕЯКІ ЇХ ОСОБЛИВОСТІ	68
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	75
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	76

CONTENTS

LITERATURE

Bumbur Y. M. HERMENEUTICS AND POETRY	5
Vyalkova I. O. MARIUPOL'S ALMANAC 1991-2010	7
Durkalevych V. V. STRATEGY «TEXT IN TEXT» IN IVAN FRANKO'S AND BRUNO SCHULZ' LITERARY WORKS	12
Konovalova M. M. E.TEL'YGA'S LYRICO-BIOGRAPHICAL CONFESSION	16
Melnychuk I. V. THE PHENOMENON OF THE GAME OF CULTURAL HERITAGE IN THE NOVEL «GASPID END MARGARITA» BY GALINA TARASYUK	19
Sardaryan K. G. PERIPETIAS OF DESTINY OF POET LEONTY HONAGBEY	23
Khoroshkov M. M. METAPHYSICAL AREA IN M. YATSKIV'S, Y. BUDYAK'S, O. PLYSH'S, KATRYA GRUNEVICHEVA'S SHORT STORIES	27

LINGUISTICS

Abashyna V. N. IDIOMATIC SYNTACTIC CONSTRUCTIONS: FACTOR OF THE COMMUNICATIVE ORGANIZATION	32
Hariunova J. O. VERBALIZATION OF ETHICAL ESTIMATION IN THE CINEMA-CRITICAL DISCOURSE	38
Gutnikova A. V., Shvets V. M. HISTORY OF MODEL DEVELOPMENT	42
Moroz O. A. TOPONYMS IN UKRAINIAN LANGUAGE: COGNITIVE, PRAGMATIC, CONNOTATIVE ASPECTS	45
Oliinyk S. V. THE DECIPHERING OF SEMANTIC VOLUME OF EVALUATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UKRAINIAN BY MEANS OF COGNITIVE LINGUISTICS	51
Oriehov V. V. HISTORY OF STUDYING OF ACTUAL DIVISION OF THE SENTENCE	57
Romanova N. V. SEMANTIC FIELD OF HAPPINESS IN THE OLD GERMAN LANGUAGE	63
Shvets V. M. DIFFERENT TYPES OF ARGOT OF SOCIAL GROUPS OF GREECE	68
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	75
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	76

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111

Ю. М. Бумбур

ГЕРМЕНЕВТИКА І ПОЕЗІЯ

Статтю присвячено герменевтичній методології аналізу поетичного твору. Визначається актуальність та адекватність даного підходу, його особливості, описується спроба застосування герменевтичного аналізу поетичного твору.

Ключові слова: герменевтика, герменевтика поезії, методологія інтерпретації, інтерпретатор.

Одним з найбільш привабливих підходів до аналізу художнього тексту на сьогодні є підхід герменевтичний. Герменевтика розглядається як особлива методологія інтерпретації та розуміння тексту, перш за все, тексту сакрального, потім вже – тексту взагалі. У ХХ ст. герменевтика продовжила існування як особливий шлях інтерпретації конкретних художніх текстів. Кожний текст розуміється у герменевтиці як багатосаровий, а в процесі розуміння та інтерпретації важливим є його розгортання у часі. Від інтерпретатора вимагається готовність прийняти твір мистецтва в якості «Іншого», не нав'язувати йому своє пояснення, і, таким чином, не встановлювати над ним своєї влади. Як слушно зазначає В. Васильєва, зрозуміти текст – це означає зробити його своїм «власним», присвоїти собі його авторство, створити власний текст. Але як зробити, питає дослідниця, якщо не тільки мова тексту, а й реалії, якими оперує автор, є чужими? З чого почати інтерпретатору створення власного тексту? [1].

Метою нашого дослідження є прояснити, як герменевтичний підхід застосовується до аналізу поетичного твору. Для досягнення мети передбачається вирішення таких **завдань** дослідження:

- 1) виокремити основні положення герменевтики поезії;
- 2) розглянути особливості застосування герменевтичної методології до аналізу поетичного твору.

Як зазначає В. Кремінський, головним засобом герменевтичного аналізу є мова як засіб реалізації стилів. Вчений нагадує відповідну теорію німецького культуролога І. Андерегга, згідно якої мова розуміється як посередник, за допомогою якого той, хто говорить і той, хто слухає, вступають в певні стосунки один з одним, а також стосунки з навколишнім світом. Поняття «дискурс», за думкою дослідника, є ширшим за поняття «стиль», тому що містить не тільки план «вираження», а й план «створення» смислів. В. Кремінський наводить думку французького вченого Ж. Дерриди, який вважає, що художній текст складається із антагоністичних протиріч, які й має виявити деконструкція. Завдяки процесу деконструкції можна виявити не стільки смисл об'єкта інтерпретації, а глибинну структуру тексту [2]. Таким чином, каркас сучасної інтерпретації формується такими поняттями герменевтики, як мова, текст, смисл, розуміння, стиль, контекст, дискурс, пояснення [2].

У зв'язку з цим постає питання, в якій мірі герменевтичний підхід до аналізу художнього тексту можна застосовувати, працюючи із поезією. Як вважає А. Вольський, в сучасній науці герменевтика є найбільш адекватним методом аналізу поетичного тексту. Сама структура поетичного тексту проявляє його синтетико-аналітичну природу. Герменевтика як метод аналізу тексту передбачає подовженість конструкції поетичного тексту у тексті тлумачення. Герменевтичне коло тлумачення є

діалектикою частини та цілого, аналізу і синтезу. Коли ми переходимо до тлумачення, то вимушені постійно руйнувати та знов поновлювати єдність тексту [3].

Сучасна поезія виокремлюється дослідниками як герменевтична проблема, таким чином, герменевтика поезії є одним з найважливіших напрямків в герменевтиці. Саме в сучасній поезії мова існує на межі усвідомлення, а усвідомлення мови та естетика мовних структур є проблемою розуміння того чи іншого конкретного тексту. Другий аспект герменевтики поезії – те, наскільки гостро в сучасній поезії сприймаються спадкоємність, укорінення в традиції, і в той самий час, усунутість від неї.

Поетичний текст можна розглядати і як цілий, замкнутий художній світ письменника, і як частину вищої єдності – наприклад, сукупної творчості митця. Наш герменевтичний аналіз є перетлумачення, переклад мови мистецтва мовою науки. Поетичний текст зовні користується мовою мистецтва, однак внутрішньо є строго структурованим. Герменевтичне тлумачення, в свою чергу, зовні користується строгими канонами, однак використання цих правил базується на інтуїції інтерпретатора.

У процесі сприйняття поетичного тексту виникає посередник комунікації – автор метатексту, який виконує декілька герменевтичних функцій:

- функцію інтерпретатора поетичного тексту;
- функцію комунікатора, який здійснює творчий зв'язок між автором та читачем;
- функцію носія когнітивної бази, який повідомляє читачу необхідні йому для адекватної оцінки дискурсивні дані.

Створюючи інтерпретуючий текст, дослідник розшифровує дискурсивні елементи, які стоять за текстом. Зразком такої дешифровки є науковий аналіз поетичного тексту, в якому важливу роль відіграють ті завдання, які ставить конкретний дослідник [4, с. 9–10].

Герменевтичний аналіз вірша дозволяє побачити текст як унікальний, такий, що не зводиться до загальних закономірностей [5]. Методологічно розумним є звернути увагу на такі способи функціонування мови, які не можуть бути зведені до поведінки в буденній ситуації або простої передачі інформації. Мова стає поетичною не тому, що відсторонюється від певних «вад» звичайного існування та відмовляється від прагматичної однозначності. Все навпаки: вона (мова) така, тому що є поетичною. Словесний матеріал сучасного вірша може бути досить «прозовим» та відрізнитися шокуючою однозначністю – та все ж, мовна структура залишається в собі, стає унікальною, самодостатньою [6, с. 145–155].

Як зазначає А. Нестеров, будь-яке поетичне висловлювання організовано за допомогою форми, яка існувала до нього в даній літературній традиції. Тільки на тлі метру, ритму, строфіки вірш отримує статус поетичного мовлення. Таким чином, поетичний твір є пам'яттю поетичних творів, які було написано до нього.

Дослідник пропонує читати поетичний твір як «самостійний» феномен, а потім співвідносити його з «цілим». А. Нестеров застосовує методологію герменевтичного аналізу, розглядаючи вірші Олександра Митронова, представника так званої «метафізичної» поезії 1960 – 1980 рр. Він розглядає логічну структуру віршів, звертає увагу на лексичні одиниці та граматичні конструкції, за допомогою яких автор описує ситуацію, визначає центр вірша. Наступним етапом герменевтичного аналізу стає спроба вийти за межі розглянутих текстів та подивитися на їхній взаємозв'язок з іншими поетичними текстами.

Дослідник встановлює зв'язки, зокрема, з «Аріоном» О. Пушкіна, «Сутінками свободи» О. Мандельштама, «Музою» А. Ахматової, «П'яним кораблем» А. Рембо. Алюзії на поезію О. Мандельштама виявляються домінуючими у творі О. Митронова «Корабель дураків», але в цьому вірші, як зазначає А. Нестеров, авторові вдалося

побудувати самостійний образний ряд [7].

Аналізуючи інтертекстуальні зв'язки вірша О. Миронова, дослідник виокремлює філософсько-понятійну структуру твору. На нашу думку, методологія, яка застосована А. Несторовим, є адекватною, але неповною. Герменевтичний аналіз, який полягає у створенні нових смислів за допомогою тлумачення, не обмежується констатуванням асоціацій, які певний художній твір викликає у реципієнта.

Проте, дослідження А. Несторова є одною з перших спроб застосувати герменевтичну методологію до аналізу поетичного тексту, та, на нашу думку, може стати частиною більш глибокого дослідження.

Список використаної літератури

1. Васильева В.В. Понимание поэтического текста (А.С. Пушкин «Бесы») [Электронный ресурс] / В.В. Васильева // Герменевтика в России. – 1999. – Т. 3, Вып. 1.
2. Креминский В.И. Особенности герменевтической интерпретации художественного произведения [Электронный ресурс] / В.И. Креминский // Культура народов Причерноморья. – Том 14. – Режим доступа: http://elib.crimea.edu/index.php?option=com_content&task=view&id=66
3. Вольский А. Герменевтика поэтического текста [Электронный ресурс] / А. Вольский. – Режим доступа: <http://biblioteka.org.ua/book.php?id=112000122&p=14>
4. Чумак-Жунь И.И. Дискурсивное пространство поэтического текста: образное слово в русской лирике конца XVIII – начала XXI веков / И.И. Чумак-Жунь. – Автореферат дис... доктора филол.н. 10.02.01 – русский язык. – Белгород, 2009. – 23 с.
5. Кукулин И. Вдумчивое непонимание: возвращение герменевтики [Электронный ресурс] / И. Кукулин // НЛО. – 2003. – № 61. – Режим доступа: <http://magazines.russ/nlo/2003/61/kuku.html>
6. Гадамер Г.Т. Лирика как парадигма современности / Г. Т. Гадамер // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 145 – 155.
7. Нестеров А. Герменевтика, метафизика и «другая критика» [Электронный ресурс] / А. Нестеров // НЛО. – 2003. – № 61. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/61/nester.html>

Стаття надійшла до редакції 17 червня 2011 р.

Y. M. Bumbur

HERMENEUTICS AND POETRY

The given article is devoted to the hermeneutic methodology of the analysis of a poetic text. The actuality and adequacy of the approach, its basic peculiarities are pointed out, the attempt to apply hermeneutic analysis of the poetic text is described.

УДК 070.1:050.9(477.62)"1991/2010"

І. О. Вялкова

МАРІУПОЛЬСЬКІ АЛЬМАНАХИ 1991-2010РР.

В статті проаналізовано альманахи м.Маріуполя за період 1991-2010рр. Надано їх загальну характеристику (тип альманаху, період існування, жанрово-тематичне наповнення, автори видань). Розглянуті публікації в місцевій та регіональній пресі, що висвітлюють діяльність маріупольських альманахів.

Ключові слова: альманах, місто Маріуполь, електронний альманах, фотоальманах, жанр, тема.

З проголошенням незалежності України маріупольська журналістика, як і журналістика всієї країни, вступила в новий, більш якісний етап свого розвитку. Час пропонував їй нові можливості та перспективи, які треба було раціонально реалізувати. Але для цього потрібні були належні умови. Перші п'ять років незалежності не могли надати їх в повному обсязі, зважаючи на політико-економічну нестабільність в країні загалом і в місті зокрема. Але творчий потенціал Маріуполя ніколи не знаходився в стані застою. Саме тому вже у 1996 році в місті вийшов перший з часів проголошення незалежності «Азовский морской альманах», який заклав певні традиції маріупольської альманахової літератури та журналістики. Згодом почали з'являтися й інші альманахи, творчий доробок яких наразі важко переоцінити.

Відповідно до цього **метою** даної роботи є комплексне дослідження маріупольських альманахів 1991-2010рр. Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) дослідити кількість виходу маріупольських альманахів у світ за роками; 2) схарактеризувати їх жанрово-тематичне наповнення; 3) розподілити маріупольські альманахи на групи в залежності від особливостей наповнення; 4) розглянути матеріали в місцевій та регіональній пресі, які висвітлювали діяльність редакційних колективів маріупольських альманахів, що сприяло розширенню меж популяризації даного типу видань.

Актуальність теми зумовлена тим, що альманахи міста Маріуполя зазначеного періоду ще не ставали предметом наукового дослідження. Тому **джерелами** даної роботи стали безпосередньо самі альманахи, а також матеріали про їх діяльність в пресі міста та регіону.

З 1991р. до сьогодні в Маріуполі було здійснено видання близько 8 різних альманахів (маються на увазі лише ті, які були офіційно зареєстровані), які й стали об'єктом дослідження. Визначити ж точну цифру практично неможливо, адже постійно з'являються самвидави, вихід яких важко відстежити (наприклад, це стосується так званих студентських та шкільних альманахів). Кількість виходу маріупольських альманахів у світ не завжди була стабільною, але в середньому майже щороку (крім періоду 1991-1995рр.) видавалося 1-2 альманахи (Додаток 1, 2).

Додаток 1

Альманах	Рік виходу
«Азовский морской альманах»	1996, 1998, 2002
«Альманах»	2005
«Маріуполь»	1998, 1999
«Приазовье. Портрет современника»	2005
«Прибой»	2002, 2003, 2007
«Симфония труда и слова»	2008
«Территория детства»	2008
Електронний альманах «Вперед, Пегас!»	2009, 2010

І. Франко вважав, що «... кожна література, яка тільки зароджується або відроджується, починається з періоду метеликів та принагідних брошур, після чого проходить період альбомів та альманахів, поки, нарешті, не дійде до журналів і періодичних видань» [1, с. 95]. Але щодо Маріуполя правомірно було б зазначити, що період активного розвитку альманахів не був перехідним етапом до початку формування преси в її сучасному вигляді. Адже вони розвивалися паралельно, саме тому маріупольські альманахи становлять окрему ланку в загальному літературному та журналістському процесі міста.

Рік	Назва альманаху
1996	«Азовский морской альманах»
1998	«Азовский морской альманах», «Маріуполь»
1999	«Маріуполь»
2002	«Азовский морской альманах», «Прибой»
2003	«Прибой»
2005	«Альманах», «Приазовье. Портрет современника»
2007	«Прибой»
2008	«Симфония труда и слова», «Территория детства»
2009	Електронний альманах «Вперед, Пегас!»
2010	Електронний альманах «Вперед, Пегас!»

Спільною рисою більшості маріупольських альманахів можна вважати те, що вони найчастіше були приурочені до певної дати, ювілею (наприклад, до 125-річчя Азовського морського пароплавства – «Азовский морской альманах», 1996; 220-, 225-, 230-річчя Маріуполя – «Маріуполь», 1998; «Прибой», 2003; «Территория детства», 2008; 50-річчя Відкритого акціонерного товариства «Азовмаш» – «Симфония труда и слова», 2008) та здебільшого створювалися за активною участю літературних товариств міста («Созвездие Лиры», «Азовье», «Моряна», «Парнас»).

Авторами маріупольських альманахів виступали видатні діячі міста й країни загалом, члени Спілки письменників України (А. Білоус, Г. Мороз, С. Алімов, Л. Кір'яков, М. Новосолов). Місцеві журналісти, члени Національної спілки журналістів України також внесли великий творчий доробок в альманахи (Н. Харакоз, С. Гольдберг, С. Кутняков, С. Бережна, А. Василенко). Таким чином, підтверджується думка, що писати для альманаху не всякий зможе, «там треба або таланту белетристичного, або ширшого читання, більшої вправи» [1, с. 196].

Маріупольська молодь теж приймала активну участь у створенні подібних видань. До складу видань входять не тільки праці вже досвідчених митців, але й молодого покоління, зокрема в альманахах «Дебют», «Территория детства», «Коллаж», «Вдохновение», «Первоцвет». У літературному альманасі «Дебют», який вийшов у школі №40 Маріуполя, містяться твори юних авторів-школярів. Літературно-публіцистичний альманах «Территория детства» вийшов у 2008 році з нагоди 230-річного ювілею міста. У нього ввійшли кращі вірші, оповідання, нариси, гуморески, написані юнкорами та учнями міських шкіл у різні роки, які об'єднані в тематичні рубрики. Виходу цього альманаху у світ сприяла плідна діяльність дитячого прес-центру «Класики» під керівництвом В. Н. Столярчук.

Досить цікавим фактом в історії маріупольських альманахів можна вважати відродження альманаху «Первоцвет». Він видавався ще з 1910р., але через декілька років припинив своє існування. Його другому народженню в 1990-і роки сприяла Маріупольська Олександрівська гімназія на чолі зі Світлоною Юрковою.

Великий літературний потенціал закладений у творчому доробку студентства нашого міста. Це засвідчила поява альманаху «Вдохновение» факультету іноземних мов та «Коллаж» філологічного факультету Маріупольського державного університету. Студенти мали змогу розмішувати в цих виданнях не лише оригінальні вірші та прозу, але й переклади творів відомих авторів з інших мов, зроблені власноруч.

Таким чином, жанрово-тематичне наповнення маріупольських альманахів відзначається різнобарвністю, що робить їх не одноманітними, а виразними, орієнтованими на будь-які суспільні групи та їх широкі інтереси.

Окрім проведеної над альманахами журналістсько-літературної праці, маріупольські автори широко використовують в них численні ілюстрації, у тому числі й фотопублікації. І це є закономірним, адже зображальна діяльність – невід’ємна частина засобів масової інформації.

Тематика ілюстрацій тісно переплітається з ідейним полотном самих творів, вміщених в альманахах. Так, в альманасі «Территория детства», авторами якого є діти, можна побачити різноманітні ілюстрації-малюнки, зроблені ними власноруч. Альманах «Симфония труда и слова» присвячено піввіковому ювілею Відкритого акціонерного товариства «Азовмаш», саме тому ілюстрації так чи інакше переплітаються з виробничою темою.

Окремої уваги заслуговує «Азовский морской альманах», тому що він представляє собою яскравий приклад ілюстрованого видання подібного типу. Краєзнавчі публікації альманаху супроводжуються цікавим зображальним матеріалом. Це численні фотографії видатних діячів Азовського морського пароплавання (Данілкин І. Д., Передерій О. Х., Недяк Л. П., Бандура А. І, Шунін Л. Н. та ін.); морських суден, які використовувались з найдавніших часів й до сьогодення (фрегат, галера, шнява, бригантина, струг, запорізька чайка); морські пейзажі; карти («План землі Азовського війська (1865)»), історичні, побутові замальовки з життя моряків та ін.

Дуже цікавим в плані зображальної діяльності можна вважати фотоальманах «Приазовье. Портрет современника» (2005 р.). Його появі сприяла плідна праця творчої групи Донецької обласної спілки журналістів. Вперше в нашому регіоні було створено колективний портрет сучасника – героя нашого часу, працюючого на благо Приазов’я. Розповіді про найкращих людей регіону в альманасі супроводжуються фотопублікаціями, виконаними на професійному рівні в жанрі фотопортрету (фотохудожник Б. Дембицький).

Отже, використання ілюстрацій в альманасі готує читача до безпосереднього сприйняття публікацій, виховує відповідний рівень візуальної культури.

Важливе значення для подальшого розвитку видань даного типу має вихід у 2009 р. літературного альманаху «Вперед, Пегас!». Його основа – однойменна літературна сторінка газети «Ильичевец». Поступово коло неї об’єдналось багато творчих особистостей, виникла потреба у вільному спілкуванні та постійних зустрічах. За ініціативою кореспондента газети «Ильичевец» Андрія Кіора на базі прес-центру ВАТ «ММК ім. Ілліча» було створено літературний клуб «Парнас». У зв’язку з тим, що кількість авторів постійно зростала, виникла ідея розробити проект електронної версії літературної сторінки – альманах «Вперед, Пегас!» [3, с. 16].

Створення подібного альманаху має багато переваг, які зумовлені можливостями електронного простору. Усім охочим надається можливість ознайомитися не тільки з постійними рубриками («Поэзия», «Проза», «Юмор», «Публицистика»), але й з відео- й аудіозаписами, які містять твори у виконанні авторів, що є явищем унікальним для альманахів загалом. Сучасні інформаційні технології надали цьому альманаху додаткові переваги, які сприяють популяризації творчості маріупольських авторів за межами міста.

Альманах у сучасному розумінні – це «неперіодичний збірник художньо-публіцистичних текстів доволі широкого змісту, упорядкований часто за певною тематичною, жанровою чи стильовою ознакою» [2, с. 12]. В залежності від особливостей наповнення маріупольські альманахи можна умовно класифікувати на три основні групи: літературні, літературно-художні, літературно-публіцистичні (Додаток 3).

Додаток 3

Групи альманахів	Назва альманахів
Літературні	«Азовский морской альманах» «Маріуполь» «Моряна» «Приазовье. Портрет современника»
Літературно-художні	«Территория детства» «Прибой»
Літературно-публіцистичні	«Вперед, Пегас!» «Альманах» «Симфония труда и слова»

Маріупольські альманахи використовують багату палітру тем та жанрів. Найбільш поширені різноманітні за темами ліричні твори. Проза представлена матеріалами краєзнавчого характеру (про історію міста, його мешканців і загалом про все те, що стосується Маріуполя) в невеликих за обсягом жанрах (нарис, есе, замальовки, оповідання). Вибір тем, що висвітлюються на сторінках альманахів, свідчить про тенденцію поглиблення й поширення знань про рідне місто, його культурні зв'язки, творчий потенціал. Є низка альманахів, в яких мають місце суто журналістські жанри, зокрема художньо-публіцистичні. Це дає змогу говорити про розвиток саме альманахової журналістики, яка популяризує зазначену групу журналістських жанрів. Адже наразі в міській пресі відсоткова доля художньо-публіцистичних жанрів є достатньо низькою.

Велику роль у висвітленні діяльності редакційних колективів маріупольських альманахів зіграли публікації в пресі (Додаток 4).

Додаток 4

Найменування альманаху	Кількість згадувань	Найменування видання
«Азовский морской альманах»	3	«Азовский моряк» (1), «Маріупольская жизнь» (1), «Приазовский рабочий» (1)
«Альманах»	0	–
«Вдохновение»	1	«Приазовский рабочий» (1)
«Вперед, Пегас!»	4	«Ильичевец» (1)
«Дебют»	1	«Привет, ребята!» (1)
«Коллаж»	1	«Ильичевец» (1)
«Маріуполь»	5	«Акцент» (1), «Донбасс» (1), «Приазовский рабочий» (3)
«Моряна»	3	«Азовский моряк» (1), «Ильичевец» (1), «Приазовский рабочий» (1)
«Приазовье. Портрет современника»	0	–
«Прибой»	6	«Азовский машиностроитель» (1), «Ильичевец» (1), «Приазовский рабочий» (4)
«Симфония труда и слова»	2	«Азовский машиностроитель» (1), «Приазовский рабочий» (1)
«Территория детства»	1	«Приазовский рабочий» (1)

Наведені в таблиці відомості свідчать про стійкий інтерес друкованих засобів масової інформації до альманахових видань. Найбільша кількість матеріалів в газетах присвячена альманahu «Маріуполь» (5 згадувань) та його послідовнику «Прибой» (6 згадувань), причому не тільки в маріупольській пресі, а й в регіональній (газети «Донбас», «Акцент»), що свідчить про розширення меж популяризації видань м.Маріуполя.

Таким чином, в процесі підготовки маріупольських альманахів їх автори намагалися врахувати сучасні культурно-духовні потреби міста та реалізувати їх у виданнях з найбільшою ефективністю. Виконують альманахи і прикладну функцію: сприяють «...вихованню молодого покоління, особливо тепер, коли частково втрачені соціальні орієнтири та цінності, коли не тільки дівчата, але й хлопці всієї землі не можуть знайти себе в потоці інформаційного чистогану...» [4, с. 7].

Маріупольські альманахи за 19 років зробили величезний крок уперед. Наразі вони продовжують розвиватися, набуваючи нових специфічних рис.

Список використаної літератури

1. Кирилюк Є.П. Іван Франко. Літературно-критичні праці (1890 - 1892) // Є.П. Кирилюк, Н.Є. Крутікова, С.В. Щурат. – К.: Наукова думка, 1980. – 440 с.
2. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / заг. ред. Ю. М. Бадзілі. – Ужгород: Закарпаття, 2007. – 224 с.
3. Ростова Н. Электронный альманах «Вперед, Пегас!»: для города, страны и мира! / Н. Ростова // Ильичевец. – 2009. – №108 – С. 2, 16.
4. Чеботков И. Ждем тебя, «Моряна» / И. Чеботков // Азовский моряк. – 2002. – №34. – С. 7.

Стаття надійшла до редакції 4 жовтня 2011 р.

I. O. Vyalkova

MARIUPOL'S ALMANAC 1991-2010

In the article almanacs are analysed Mariupol for period 1991-2010 years. Their general description is given (type of almanac, period of existence, genre-thematic filling, authors of editions). Publish in the local and regional press, which light up activity of the Mariupol almanacs, is considered.

УДК 821.161.2.091Франко

В. В. Дуркалевич

СТРАТЕГІЯ “ТЕКСТ У ТЕКСТІ” У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА І БРУНО ШУЛЬЦА

У статті досліджується домінуюча моделююча стратегія “текст у тексті”. Автор намагається проаналізувати функціонування цієї стратегії як найважливішого механізму гетерогенності текстової структури у творах “Boa constrictor” і “Мертвий сезон”.

Ключові слова: “текст у тексті”, структура, парадигма, символ.

Однією із яскравих тенденцій сучасних франкознавчих досліджень є спроба розширення контекстів прочитань як наукової, так і художньої спадщини Івана Франка. На особливу увагу в цьому плані заслуговує третій випуск “Франкознавчих студій”, у якому вміщено статті Романа Мниха “Дрогобич, Дрогобич...”: Топос Дрогобича у творах Івана Франка та Бруно Шульца” й Ігоря Набитовича “Дрогобицькі” романи:

“Перехресні стежки” Івана Франка і “Генрик Фліс” Станіслава Антонія Мюллера”. Якщо Ігор Набитович зосереджує свою увагу на своєрідній паралельності сюжетів та образів, певній симетрії й антиномії національних, соціально-політичних, мистецьких ідей, характерних для їхніх середовищ й сучасної їм епохи [1, с. 74], то у центрі уваги Романа Мниха перебувають відмінності, які дослідник намагається звести до кількох типологічних протиставлень на рівні проблематики “село – місто”, “національна свідомість – підсвідомість”, “внутрішня – зовнішня (дистанційність)” позиції автора у зображенні Дрогобича [2, с. 72]. У запропонованій статті спробуємо вийти поза межі представлених вище аналітико-описових зрізів на рівні тематики, образності чи сюжетних ліній. Спробуємо, і у цьому полягатиме **мета** нашого дослідження, розглянути особливості функціонування окремих творів Івана Франка і Бруно Шульца як цілісних семіотичних систем. Для аналізу обираємо повість Івана Франка “*Boa constrictor*” (редакція 1884 року) й оповідання Бруно Шульца “Мертвий сезон” (“*Martwy sezon*”) зі збірки “Санаторій під Клепсидрою” (“*Sanatorium pod Klepsydrą*”, 1937). До основних **завдань**, які ставимо перед собою, є: виявити й проаналізувати ключові сенсотвірні механізми, завдяки яким розгортається семіотична реальність обох творів; з’ясувати роль і значення функціонування типологічно подібних структурних механізмів у різних семіотичних системах. **Актуальність** нашої роботи вбачаємо у спробі долучитися до процесу якісно нової парадигматизації (на необхідності цього процесу наголошував свого часу Григорій Грабович [3]) сучасного франкознавчого дискурсу, що передбачатиме вихід поза межі напрацювань, здійснених у річищі традиційної поетики. Реалізацію **мети й завдань** дослідження спробуємо розгорнути у рамках структурально-семіотичної методології. Саме ця методологія, на нашу думку, дозволить глибше зрозуміти функціонування ключових сенсотвірних механізмів у згаданих вище авторських художніх системах.

Кількаразове перечитування зазначених творів свідчить про те, що вони функціонують як складні гетерогенні системи, а домінуючим механізмом цієї гетерогенності виступає принцип моделювання художньої реальності, який у працях Юрія Лотмана отримав назву “текст у тексті”. У творах “*Boa constrictor*” і “Мертвий сезон” роль ключової (хоча не єдиної, оскільки гетерогенність обох текстів є досить складною) стратегії “текст у тексті” відіграє малярський текст – картина-талісман, власність головних героїв-гешефтсманів. Саме це семіотичне утворення розгортається як чітко виокремлений сенсотвірний простір, кодованість якого у межах твору виразно підкреслюється.

У повісті “*Boa constrictor*” опис картини подається на початку твору і виконує роль своєрідної символічної антиципаційної увертюри, відголоси якої пронизуватимуть усю смислову структуру повісті, набуваючи динамічних варіативних репрезентацій. Картина вписується у інтер’єр Германового “домика” (“найпорядніший і найкраще положений на весь Борислав” [4, с. 370]), однак різко контрастує (як і сам “домик”) із деструктивним (“[...] вид навкруги сумний, понурий, поганий: купи хворосту, купи глини, брудні магазини та ще брудніші помешкання людські. Ні зелені свіжої, ні виду всміхненого не побачиш. Воздух удушливий, загуслий від нафтового сопуху” [4, с. 370]), інфернальним простором Борислава – антипростором, населеним не-людьми (“тьфу, чи то люди?”). Екзотичний пейзаж, зображений на картині, знайомий Германові до найдрібніших деталей, а його образна репрезентація будується на синтезі розмаїтих рецептивних кодів і подається у динамічному зрізі: “Маляр підхопив саме тоту хвилю, коли розпирилися газелі, а вуж, високо піднявши голову, з всею силою стискає своїми велетними скрутеллями добичу, щоби подрухотати їй кості. Він обкрутив їй шию і хребет, а з-посеред закрутів його сорокатого блискучого тіла видко голову бідної жертви. Великі очі, вигнані наверх передсмертною мукою, блищать, немов у сльозах.

Жили на шиї напружені, – голова, немов доочне бачиш, кидається ще в послідніх судорогах. Зате очі змії блискають таким злорадним, демонічним огнем, такою певністю своєї сили, що мимоволі мороз пробігає по тілі, коли добре йому придивитися” [4, 371–372]. Демонічна магія картини захоплює Германа настільки, що він купує два її примірники – для будинків у Бориславі й Дрогобичі. Герман не лише подвоює інтенсивність присутності картини у своєму житті, але й виступає також її активним реципієнтом й інтерпретатором, до того ж ця інтерпретація має подвійний вимір – інтерпретація-для-інших (жартування “з дурної газелі, котра сама підсунулася під ніс вужеві”) й інтерпретація-для-себе (у якій домінує забобонний страх і передчуття неминучого нещастя). Розгортання повістєвої структури відбувається на двох рівнях – реальному (події, які відбуваються з Германом поза межами спогадів, становлять незначний відсоток) та ірреальному (події, які розгортаються у сновізіїному вимірі – вимірі спогадів, снів, автоінтерпретацій, формують основний масив). Сновізіїний вимір повісті розгортається як репрезентація спроби Германа Гольдкремера розшифрувати загадку привабливо-моторошної картини. Поступова розбудова цього плану репрезентації набуває своїх відповідників й у плані репрезентації реальних подій: символічна дихотомія “змій – газель” (= кат – жертва) модифікується у низку промовистих протиставлень: мати (= газель) : холера (= змій); Герман (= газель) : холод (= змій); селяни (= газель) : “ропа, кип’ячка” (= змій); Іван Півторак (= газель) : “линва” (= змій) і т.д. Динамічна модифікація інваріанту “змій – газель” (= кат – жертва) дозволяє говорити про трансформацію картини із субтекстуальної моделі “текст у текст” у метатекстуальну систему, своєрідний над-текст, крізь призму якого прочитується уся семіосфера повісті “*Voia constrictor*”.

Роль ключового сенсотвірного механізму (“текст у текст”) відіграє картина й в оповіданні Бруно Шульца “Мертвий сезон”. Образна репрезентація цієї картини також символізує амбівалентний принцип світобудови, антропології й аксіології, які виступають об’єктом рецепції й інтерпретації старого Якова й численних поколінь, власників загадкової картини: “То був образ-талісман, образ нез’ясований, образ загадковий, інтерпретований без кінця, мандруючий із покоління в покоління. Що ж він зображав? То був безконечний диспут, що точився од віків, ніколи не докінчений процес між двома розбіжними засадами. Стояли там напроти себе два купці, дві антитези, два світи. – Я продавав у кредит, – кричав худий, обдертий і остовпілий, і голос йому заламувався з розпачу. – Я продавав за готівку, – відповідав грубий у фотелі, закладаючи ногу на ногу і перебираючи великими пальцями сплетених на череві долонь. [...] Із спертим віддихом, із знерухомілим зизом з-за зсунутих окулярів очікував батько висновку, з’їжачений і до глибини перейнятий” [5, с. 185]. Жодна із конфронтуючих позицій не влаштовує Якова, жодна з них не може бути засобом порятунку найсокровеннішого його скарбу – крамниці. Крамниця є творінням Якова, яке переростає межі буденного факту, набуваючи сакрального статусу. Яків – старий патріарх, який відчуває відповідальність “величезного заповіту”, зміст і сенс якого не вміщуються у рами вузької антиномічної репрезентації картини: “По тих глухих ступенях повсті батько зіступав у глиб генеалогії, на дно часів. Він був останній з роду, був Атласом, на барках якого спочивав тягар величезного заповіту. Днями і ночами роздумував батько над тезою того заповіту, силкувався у раптовім зблиску зрозуміти його *meritum*” [5, с. 185]. *Meritum* заповіту виразно конфронтує із образною дихотомією картини: Яків вирішує подолати цю антиномію, протиставляючи їй стратегію абсолютного виборювача Божого благословення: “Назавтра батько ледь кульгав на одну ногу. Його обличчя променіло. На самім світанку він знайшов готову й осяваючи пуанту листа, за яку даремно боровся стільки днів і ночей” [5, с. 189]. Герман, збагнувши загрозливий сенс картини (“Се не вуж, се безмірно довга, зросла докупи і

оживлена чарівною силою зв'язка грошей, срібла, золота блискучого! [...] А як злобно, як люто глядить на нього зачарована потвора! Вона певна своєї добичі, вона знає, що її металевим перстням, її горючому блисків ніхто не уйде! Вона знає, що найпевніше не уйде їй Герман, бо він на дні пропасті, він жертва розпуки, – й вона, вона завела його сюди!” [4, с. 434 – 435]), також радикально протиставляється її концептуальній схемі, з одного боку, спробою духовного переродження, з іншого, – актом безпосереднього руйнування твору мистецтва: “Герман все то порозумів в одній хвилі безмірної тривоги. Він заревів, мов ранений звір, аж вікна задзвеніли від його реву. Він чув, що сеся одна думка валить в порошок, в ніщо його цілого, враз з його життям, надіями та планами, – його прошибло таке саме чуття, якого мусив пізнавати чоловік, котрого заживо четвертують. Зажмуривши очі, вхопив проклятий образ і гримнув ним до землі щосили” [4, с. 435]. Обидва герої намагаються у такий радикально ревізійський спосіб заперечити одвічну руйнівну тезу, зафіксовану на малярських полотнах, і намагаються написати власний текст, сенсотвірна стратегія якого глибоко закорінена у біблійній антропології й аксіології, отже, й здатна надати цьому текстові універсального над-текстового статусу. У такий спосіб досягається максимальний сенсотвірний динамізм обох творів, який дозволяє говорити про порівняльні зрізи цих творів, змодельованих, на перший погляд, у рамках кардинально відмінних за своєю природою авторських поетик. Запропонована вище інтерпретація є лише спробою наблизитися до актуалізації смислового потенціалу творів Івана Франка й Бруно Шульца. Відкритим залишається питання аналізу інших текстуальних стратегій згаданих творів, а також стратегій інших повістей та оповідань цих авторів. Зазначена проблематика вибудовує перспективу подальших компаративних досліджень.

Список використаної літератури

1. Набитович І. “Дрогобицькі” романи: “Перехресні стежки” Івана Франка і “Генрик Фліс” Станіслава Антонія Мюллера” // І. Набитович // Франкознавчі студії / Є. Пшеничний (голов. ред.), А. Войтюк, Л. Винар та ін.. – Дрогобич: Коло, 2004. – Вип. 3. – С. 74 – 91.
2. Мних Р. “Дрогобич, Дрогобич...”: Топос Дрогобича у творах Івана Франка та Бруно Шульца” / Р. Мних // Франкознавчі студії / Є. Пшеничний (голов. ред.), А. Войтюк, Л. Винар та ін.. – Дрогобич: Коло, 2004. – Вип. 3. – С. 64–73.
3. Грабович Г. “Кобзар”, “Каменярь” і “Дочка Прометея”: українські літературознавчі парадигми та їхні підтексти // Г. Грабович // До історії української літератури. – Київ: Критика, 2003. – С. 575–589.
4. Франко І. Воа constrictor / І Франко // Збір. творів: У 50 томах. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 14. – С. 370–441.
5. Шульц Б. Мертвий сезон / Б. Шульц // Цинамонові крамниці. Санаторій під Клепсидрою / переклав і Словник Незвичайних Слів уклав А. Шкраб'юк. – Львів: Просвіта, 1995. – С. 176–189.

Стаття надійшла до редакції 27 червня 2011 р.

V. V. Durkalevych

STRATEGY “TEXT IN TEXT” IN IVAN FRANKO’S AND BRUNO SCHULZ’ LITERARY WORKS

The article deals with the pivotal modeling strategy “text in text”. The author tries to analyze the functioning of this strategy as principal mechanism of text structure’s heterogeneity.

УДК 821.161.2(09)

М. М. Коновалова

«ВІТРАМИ Й СОНЦЕМ БОГ МІЙ ШЛЯХ НАМІТИВ»: ЛІРИЧНО-БІОГРАФІЧНА СПОВІДЬ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

У статті розглядається творчість української еміграційної поетеси О.Теліги, представниці Празької літературної школи. Здійснюється інтерпретація її поетичних текстів у нерозривному зв'язку з національно-ідеологічною діяльністю.

Ключові слова: Празька літературна школа, лірично-біографічна сповідь, національна ідея, «трагічний оптимізм».

Кожна епоха має своїх героїв, які, як формуючі чинники, кладуть печать свого духу на свою добу і стають провідними ідеалами для наступних поколінь. Однак епоха диктує і свої правила гри, змушуючи героїв робити вибір, щось одне ставити вище іншого. Олена Теліга, українська еміграційна поетеса, представниця Празької літературної школи, вище своєї творчості поставила боротьбу за національну ідею і стала одним із символів нескореності духу і сили переконання. Тому її постать нині залишається привабливою як для істориків української літератури, літературних критиків, так і для дослідників українського націоналізму.

У літературі Олена Теліга залишила невеликий слід: близько сорока поезій та декілька публіцистичних праць. Пробувала себе і в новелістиці (оповідання під назвою «Або-або»). Однак така незначна кількість творів в Україні була видана лише до 100-річчя з дня її народження у видавництві «Смолоскип». До збірника увійшла поезія та публіцистика Олени Теліги, а також спогади її сучасників про неї та добірка статей аналітичного характеру, які дають більш повне уявлення про її творчість, проливають світло на певні етапи її життя.

Дослідники творчості О.Теліги намагаються порівняти її життя з життям Алли Горської (Є.Сверстюк), в її творчості вони знаходять перегуки з поезією Лесі Українки (Ю.Бойко, Д.Донцов, Є.Маланюк), а в поезії представників Празької літературної школи намагаються знайти впливи на творчість поетеси. Це вказує на **актуальність** її поетичної спадщини у сучасному літературознавстві. Постать Олени Теліги своєрідна й індивідуальна. Вона «виробила свій власний голос в українській поезії, а внутрішньо-вибуховий патріотизм сформував її як поетку. І протиставляти ці два поняття (патріотизм і поетичну майстерність), - зауважує еміграційний дослідник Ю.Шерех (Шевчук Гр.), - недоцільно» [1, с. 10].

Метою статті є інтерпретація поетичних текстів Олени Теліги у нерозривному зв'язку з її національно-ідеологічною діяльністю.

Прочитання її поезії, над якою тяжіє біографічне начало, на сучасному етапі ставить перед дослідниками нові **завдання** – звернення до позатекстової реальності, використання багатой епістолярної спадщини та спогадів її сучасників.

Поезія й публіцистика Олени Теліги мають багато спільного в настроях, змісті, стильових тенденціях. Вся її творчість пронизана пристрастю й розумом, вона виблискує автобіографічністю, скрізь відчутно сильну, цікаву індивідуальність, що заглиблюється в основні проблеми української сучасності й дає на них свої відповіді.

Досліджуючи творчість Олени Теліги, можна зробити висновок, що вона шукала себе в літературі. Перші вірші поетеси-студентки були плодами молодечих поривів, туги за далекими обр'ядами, повільного усвідомлення себе, української пореволюційної дійсності, породженої на емігрантських бездоріжжях. Тематика її творів

поширювалася, збагачувалася. Від особистої лірики вона щораз більше переходила до громадської поезії. Важке життя вигнанки було її вчителькою, а любов до втраченої Батьківщини була її музою. Тонке чуття слова, здатність відшукати точні метафори й порівняння, молодеча пристрасть, жіночність піднесли її творчість на високий рівень.

Поезія О.Теліги жіноча у всьому – у спонтанності почуттів, граційності, легкому кокетстві, у перевазі емоційного начала. Навіть публіцистичність авторки носить сліди її особистості – тут переважає сила внутрішнього чуття. Вона ніби не стурбована тим, як скомпонувати твір, щоб у ньому не було стертого образу чи банального епітету, бо ця емоційна енергія абсорбує уже повторене і створить з нього нове, неповторне. Це дає підстави деяким ученим говорити про інтимний і «безпосередній» характер її поезії, називати її лірику «приватними листами світові» [2, с. 147].

Захоплення ідеєю чину у поєднанні з любовною лірикою дало той сплав вогню і вихору (вітру), що виривався патріотичним струменем у непатріотичних віршах. Вона була українською націоналісткою, і в той же час не писала патріотичних віршів і гасел (Є.Сверстюк). Актуальність її поезії не несе в собі пропагандистського характеру. Це вища актуальність прозріння. Її лірика не просто лірично-біографічна сповідь, а й порив, що виростає з інтелектуального передбачення майбутнього:

І коли закрутить непогода,
І мене підхопить, мов піщину,
Хай несуть мене бурхливі води
Від пориву до самого чину! [3, с. 27]

«Літературним реформатором О.Теліга не була, - говорив про її творчість Є.Маланюк, - коли йдеться про її поезії, то історик літератури ствердив би ось що: тематика О.Теліги проявила дальший відхід від традиційної у нас лінії жіночої лірики, виявила тим самим дальшу еволюцію її» [4, с. 290].

Еволюція її поезії проявляється в тому, що вона по-новому осмислює роль жінки в суспільстві. У статті «Якими нас прагне?» письменниця зауважує, що в українській літературі вона не знайшла такого типу жінки, змальованого до цього часу письменниками, який би їй імпував. Вона виділяє два типи жінок, які простежила в українській літературі, - це жінка-рабиня та жінка-вамп. Обидва ці типи О.Теліга називає слабкими. Вона відкидає їх у своїй поезії. Її жінка – це подруга, сестра, коханка, союзниця чоловіка у боротьбі за волю, за життя, за державність.

Її жінка – це «криниця, з якої п'є чоловік», але лише для того, щоб мати силу боротися за ідею. Якщо не зможе чоловік, то завдання жінки дати йому силу, допомогти, продовжити боротьбу. Але, будучи просто жінкою, вона хоче говорити про кохання, про чоловіка як коханого. Її чоловік – це завжди борець (інші – просто «подорожні») і жінка хоче, мусить, повинна йому відповідати, продовжувати його справу.

Такою представлена лірична героїня і сама Теліга, вихована на ідеях Д.Донцова, на засадах, де нема поділу на чоловіче й жіноче. У творах авторка ставить жінку все ж після чоловіка (адже у боротьбі чоловіки мають прерогативу), іноді поруч, але завжди «достойного» чоловіка, а «руці, що біла», вона протиставляє свою героїню. Кохання до зрадливого чоловіка (а зрада скоріше за все ідеологічна) жінка перетворює у гордість.

Тільки все у гордість замінила,
Що тобою дихало й цвіло,
А її тверда й холодна сила,
Придушила тепле джерело [3, с. 31].

Однак сила гордості не зла, вона не зневажає, не мстить, вона холодна. У неї ніколи немає зневаги, немає хитрості. Вона ніжна і тверда, слабка і сильна, гаряча і холодна ... і завжди горда.

Деякі вчені говорять про О.Телігу як феміністку, зауважуючи при цьому, що її фемінізм підпорядкований націоналізмові (В.Агеєва). Частково з цим можна погодитися. О.Теліга не воює з усім чоловічим, прагнучи будь-що вивершитися над буденним існуванням жінки. У той же час вона обрала «чоловічий» спосіб життя – боротьбу, взяла на себе неймовірний тягар національної долі й утримала його ціною самопожертви. «Фемінізм і державність у письменниці міцно переплітаються. Вона нібито звільняє жінку від одних пут, але жінка, хоч як це не парадоксально, потрапляє в інші пута – її головним призначенням стає розбудова нації, звісно, пліч-о-пліч з чоловіком» [5, с. 309].

Лірична героїня не завжди може збагнути свої почуття до тих людей, які дорогі її серцю. Про її почуття до Д.Донцова можна довідатись з таких рядків:

Не любов, не примха й не пригода –
Ще не всьому зватися дано!
Ще не завжди у глибоких водах
Відшукаєш непорушне дно [3, с. 47].

Цікавим є те, що вірш має назву «Без назви». Цим авторка ще раз підкреслює невизначеність у своїх почуттях. Але той, хто надихнув її на поезію чину, на боротьбу, яка стала сенсом її життя, займає у її свідомості неймовірно вагоме місце.

О.Теліга любить життя, вірить в красу і в сутність існування. Вона переповнена почуттями. Лише спокій їй не властивий.

Усе – лише не це! Не ці спокійні дні,
Де всі слова у барвах однакових,
Думки, мов нероздмухані вогні,
Бажання – в запорошених оковах [3, с. 65].

Вона хоче взяти від життя усе: «якогось вітру, сміху чи злоби», «днів заплутаних вузлом, ночей безсонних, очманілих ранків». Вона не засмучується від того, що час «ріже лице добром і злом», а хоче завжди активно жити, «тривати в пекучій грі». Їй притаманні непереможний вітаїзм та оптимізм.

А душа вклоняється просторам
І землі за світлу радість – жить! [3, с. 32]

І це тоді, коли у своїй творчості вона ставить акцент на безнастанному чеканні смерті, як останнього, найбільш авторитетного підтвердження будь-якого поетичного образу. Адже її націоналізм – це поетичний пафос самопожертви, який, вслід за своїм «текстовим» висловом, має бути підтверджений життям, точніше героїчною смертю. Життя сповнене трагізму і від цієї трагічності не можна відвернутися, треба зустрічати її посмішкою, не з почуттям жертви, а з почуттям гідності сприймати біль і йти до трагічного кінця. «Трагічною оптимісткою» називає О.Телігу Д.Донцов (як і всіх «пражан», хто працював у «Віснику» останні три роки) [6, с. 437]. Величезною прозорливістю схоплює Олена Теліга свій життєвий кінець, який є для неї найвищим життєвим піднесенням і наймогутнішим виразом незнищеного життя.

Вона знає: «дійшовши найвищого шпилья», мусиш спускатися додолу, бо далі стежка вгору не йде, але вона хоче «йти серединою вулиць» до своєї мети і «минати всі вогні не своєї брами». О.Теліга свідомо того, що кожен простує своїм, йому лише призначеним шляхом:

Ти відходиш вже? Що ж не плачу.
Не сумуй і ти, подорожній.
Хтось незнаний нам шлях призначив,
І покинуть його не можна [3, с. 48].

Вона не затримує в себе «подорожнього», тільки сміх її «весняним вітром бігтиме йому навздогін».

Подрузі О.Теліги, Н.Лівицькій-Холодній, Б.Рубчак присвятив статтю під назвою «Серце на двоє роздирте». Олена Теліга своє серце і душу не терзала, не розділила сумліннями, вона приборкала поезію і віддала себе національній ідеї.

Мало хто мав щастя так жити і так померти, а ще більше – наперед сказати:

Коли зйду на каменистий верх
Крізь темні води й полум'яні вежі,
Нехай життя хитнеться й відпливе,
Мов корабель у заграві пожежі [3, с. 43].

Список використаної літератури

1. Шевчук Гр. «Без металевих слів і без зідхань даремних» // Арка (Мюнхен). – 1947. – Ч. 1. – С. 7–13.
2. Координати: Антологія сучасної української поезії на Заході / Упоряд. Б.Бойчук, Б.Рубчак. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – 372 с.
3. Теліга О. Вибрані твори / упоряд. О.Зінкевич; передм. Є.Сверстюка. – К.: Смолоскип, 2006. – 344 с.
4. Маланюк Є. Пам'яті Олени Теліги / Теліга О. Вибрані твори / О. Теліга. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 289–291.
5. Котенко Н. Вихор і вогонь Олени Теліги / Теліга О. Вибрані твори / О. Теліга. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 303–314.
6. Донцов Д. Поетка вогнених меж: Олена Теліга / Донцов Д. Літературна есеїстика / Д. Донцов. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – С. 404–480.

Стаття надійшла до редакції 6 жовтня 2011 р.

M. M. Konovalova

E.TELYGA'S LYRICO-BIOGRAPHICAL CONFESSION

The author in the article analyses literary activity of E.Telyga, a representative of Prague literary school as well as interprets her poetic texts in connection with national and ideological activity.

УДК 821.161.2

І. В. Мельничук

ФЕНОМЕН ДЗЕРКАЛЬНОЇ ГРИ НАБУТКАМИ КУЛЬТУРИ У РОМАНІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ГАСПИД І МАРГАРИТА»

Статтю присвячено одному з найцікавіших явищ сучасної культури – феномену гри культурними набутками і його реалізації в сучасній українській літературі. Автор досліджує механізми віддзеркалення, акцентуючи їх деформаційний характер, ефект подвійного віддзеркалення, використання гротеску та ін.

Ключові слова: *гра культурними набутками, віддзеркалення, гротеск.*

Літературна гра культурними набутками являє собою особливу індивідуально-інтелектуальну діяльність учасників – автора твору та читача. Вона часто образно організована й оперує предметами, образами, ідеями, стилями, думками, які складають культурний спадок гравців і наочно відтворені в їх уяві. Гра здійснюється у визначених межах місця і часу культурно-історичної епохи, жанру і змісту художнього твору, де твір постає умовно-віртуальним ігровим майданчиком.

У процесі літературної дзеркальної гри набутками культури запускається

механізм віддзеркалення вихідного художнього твору з одного культурного середовища до іншого. Автор і читач у тексті твору кодують і розкодовують духовно-ідеологічні детермінанти філософсько-естетичних доктрин певного літературного напрямку або творчого методу. У результаті дзеркального моделювання культурного спадку константна риса певного вихідного матеріалу, яка викликає асоціативно-символічний образ у читацькій свідомості, переходить на якісно новий рівень змістового розвитку. Кожна культурно-історична епоха надає своє тлумачення елементам культурного спадку, унаслідок чого вихідні традиційні характеристики змінюються. У такий спосіб відбувається потенційне збагачення семантики «вихідного повідомлення» культурного спадку. Тому, наразі, **актуальною** бачиться спроба дослідження віртуального роману Галини Тарасюк, де об'єктом дзеркальної гри постає філософський роман Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита».

Механізм віддзеркалення тут має виразно деформаційний характер, створюється ефект так званого «кривого дзеркала»: високому стилю філософського роману, яким є прототекст, відповідає бурлескний характер, низьке блазнювання метатексту.

Основним прийомом побудови роману Галини Тарасюк слід вважати гротеск.

Гротеск є основним формотворчим принципом роману Булгакова, що організує весь художній світ твору. Гротескний простір роману, побудований на основі ідей Г.С.Сковороди та П.О.Флоренського, включає три світи – земний, біблійний і космічний, які, з одного боку, протистоять один одному, а з іншого – взаємопов'язані між собою. Згідно із принципом контрапункту, герої та події всіх трьох світів відносно незалежні один від одного, проте між ними існує тісний, органічний зв'язок. Три світи у романі «Майстер і Маргарита» – це три іпостасі людського буття, що розглядаються митцем у нерозривній єдності побутового та духовного, морального та соціального, історичного та космічного. Три світи в романі віддзеркалюють один одного, висвітлюючи актуальні проблеми дійсності з позиції вічності. Таким чином, сама організація романного простору надає твору філософського, позачасового звучання. Гротеск виступає у романі як форма художнього узагальнення, виявлення типового в дивному й одиничному. З допомогою гротеску створюється узагальнений образ світу, алогічного й абсурдного по своїй суті, який знищує все людське в людині, а також саме життя.

Структура роману «Гаспид і Маргарита» є складною і багатоплощинною. У просторі роману «Гаспид і Маргарита» співіснують світ реальний та світ інфернальний. Хронотоп реального, видимого світу моделюється як українська дійсність перехідного періоду і перших років незалежності; основна дія відбувається у дачному містечку під Києвом, де будує собі помешкання політична та фінансова еліта. І якщо в інфернальному просторі акумулюється Зло метафізичне, то в просторі реальному, в топісі дачного містечка – Зло земне.

Інфернальний простір – місце мешкання істот демонічного походження: чортів, бісів, упирів і вовкулаків різних рангів, над якими царює Князь тьми, Сатана. Епіцентром розгортання інфернального простору є глухе село у Карпатах. Саме туди, до старої відьми баби Арехти привозять батьки маленьку Людмилу, якій баба швидко знайде нове ім'я – Маргаритка. Із зміною імені почало змінюватися і ество дівчинки, нове ім'я ніби відкривало перед нею щось незвідане, грізно-таємниче. Баба Арехта навчила дівчинку хижацького закону людського життя: одному в ньому призначено бути паном, іншому – рабом. Якщо не хочеш увесь вік бути рабом – вчися панувати. Так булгаковська Маргарита стала відьмою з любові, вживаючи усіх заходів, щоб

врятувати коханого майстра. Маргаритка ж стає відьмою через бажання мати владу над людьми, щоб опинитися серед тих, хто є паном цього земного життя.

Віддана на одному з шабашів Купальської ночі Князеві тьми, Маргаритка набула надзвичайно спокусливої зовнішності, а витренований настановами баби характер дозволив їй зробити кар'єру. І саме тут, у міському житті, серед людей, покинувши загублене в горах село, Маргаритка стає справжньою відьмою, тобто впускає зло до своєї душі. Спритність Марго вперше було гідно поціновано в театральному інституті, коли обрали незмінним комсоргом курсу, потім її було призначено редактором літературно-мистецьких передач, а згодом пристрасть до таємниць зробила її співробітником відомої секретної установи. І саме від цієї діяльності «бійця невидимого фронту» Маргаритка і отримувала найбільшу насолоду

Поряд з Майстром Маргаритка з'являється, отримавши спецзавдання і інструктаж від старшого за званням колеги. Цікаво, що тут образ Маргаритки є віддзеркаленням іншого образу булгаковського роману – образу Нізи, ершалаїмської молодички, що виконувала завдання римської таємної служби, саме вона виманює за місто закоханого в неї Іуду, де його і вбивають найманці Афранія.

Булгаковський майстер став символом художника, творця у широкому розумінні цього слова, який своїми творами увійшов в конфлікт з офіційною культурою свого часу, у випадку булгаковського героя майстер – з провідним в радянській літературі творчим методом соціалістичного реалізму. Проте, як відзначають деякі критики-булгакознавці (зокрема і А.Барков), поняття «майстер» на момент написання Булгаковим роману мало досить зловісний сенс: так Система іменувала письменників, готових до співпраці з режимом. У цьому сенсі герой Галини Тарасюк є повністю реалізованим Майстром. Він – служитель Системи, її жрець, офіційний літератор, виплеканий владою, визнаний прижиттєвий класик літератури, апологет затвердженого партією творчого методу – соцреалізму. І, критикуючи Маргаритчині «багатослівні драми про кохання», наставляючи юну письменницю на вірний творчий шлях, він читає їй лекцію про канони соцреалістичної літератури.

Концепція «вічного дому», куди було відправлено майстра після переходу зі звичайного, реального світу у світ надприродний – є одним з основних питань ідейно-філософської проблематики роману Булгакова. Дослідники висловлюють різні точки зору на тлумачення шляху, який привів майстра не до світла, а до покою. М.Чудакова вважає, що останній притулок майстра і Маргарити є праобразом кантівської концепції Лімбу: це не чистилище, а взагалі початок подорожі у потойбіччі. Це місце, для якого не зроблено вибір між Пеклом і Раєм (цей простір – край Пекла), подібної точки зору дотримується І. Белза, додаючи, що основним критерієм для перебування в Лімбі Данте вважав значимість особистості. Майстер звільнив свою художню свідомість, свою душу від тягара буденного світу, світу страждання. Увесь світ в романі являє собою поєднання цих двох стихій – Світла і Темряви, змішаних у різних пропорціях, але від цього вони не перестають бути рівноправними і взаємозалежними. Подібний світогляд є характерним для представників гностично-маніхейських єресей – богумилів, катарів, альбігойців. Усі ці течії єднає думка про те, що матеріальний світ є джерелом зла, у світі ж духовному зосереджено усе благо. «Вічний дім» майстра – це місце, де межують світло і тьма, воно є аналогічним геометричному поняттю ребра між двома площинами, воно знаходиться поза часом, а, отже, у вічності.

Ніби поза часом, поза бурхливою течією життя опиняється і герой роману Галини Тарасюк. Майстер, змушений здавати в оренду свою розкішну квартиру на Хрещатику, за іронією долі мешкає тепер в одному просторі з Маргаритою: замське котеджне містечко сучасної політичної і фінансової еліти будується там само, де влаштовували свої «гніздечка» служителі Системи. Останнім притулком Майстра, його «вічним

домом» стає занедбана державна дача, яка колись вражала своєю розкішшю юну Маргаритку. Топос дачі повторює основні концепти «вічного дому» майстра – приглушене світло, **присмерк** за вікном, шелест **саду**, червоне **вино** у келихах: «Було тихо і гарно від зеленкуватого абажура, темно-лілового присмерку за відчиненим вікном і шемріту старого саду. Темним бордо переливалося в келихах чудове густе вино, і легкий хміль блудив кров'ю, віддаляючи їх одне від одного передчуттям чогось зовсім неочікуваного» [2, с. 56].

У своєму останньому притулку, «вічному домі», усіма забутий і покинутий, самотній Майстер пише свій останній твір – першу в його творчості історичну драму «Іуда Іскаріот». Знаковим є те, що героєм свого твору Майстер зробив саме Іуду, який сприймається світовою культурою як загальнолюдський архетип для моделювання самого феномену зради.

Слід зазначити, що М.Булгаков у численних філософських діалогах роману намагається вирішити богословські і історіософські питання, відображені у художньо-філософській побудові роману. У розмові Берліоза, Бездомного та Воланда окреслюється, як вказав Б.Покровський, концепція об'єктивного європейського раціоналізму від Аристотеля, через католицизм, до Канта і далі – до атеїстичного марксизму, комуністичної кошмарної реальності пореволюційної Москви 20-30-х років ХХ століття.

Тому по суті показовим бачиться бажання Майстра, вигодованого раціональною атеїстичною системою, звернутися до образу найбільш одіозного апостола Спасителя, через універсальний образ Священного Писання осмислити добу і своє місце в ній. Доба, якій належав Майстер і яку він стверджував і славив своєю творчістю, була добою Великої Зради, добою Іуди Іскаріота. І сам Майстер жив за законами цієї доби, саме тому суспільно-політичні зміни, які принесе епоха перебудови і становлення незалежності, бачитимуться йому як новітній апокаліпсис і лякатимуть перспективою Страшного Суду.

Особливо важко він переживатиме повернення із заслання реабілітованих дисидентів, і хоч ніхто з них не мав до Майстра особистих претензій, ніхто не обвинувачував і не цькував, почувався старий письменник вельми незатишно. Усвідомлення власної причетності до твореного у світі зла стало першим кроком до прозріння і покаяння. І тому так шаленіє, обриваючи електричні проводи, нечиста сила у ніч, коли Майстер дописує останню дію драми.

Концепція Зла в романі Галини Тарасюк подібна до булгаковської. Михайло Булгаков чітко розрізняє зло земне і зло метафізичне. Перше в романі уособлює низка образів різних мерзотників, покидьків і просто дрібних шахраїв, друге – Воланд і його почет. Демони, безперечно, в першу чергу привертають увагу читачів, лякають, проте з часом образи цих істот набувають все більш декоративного, суто літературного характеру, відступаючи на другий план перед земним злом, що живе і множить у душах людей. Воланд і компанія – не більш ніж кінцева інстанція, до якої люди, затяті у своїй порочності, впевнено крокують усе життя. Такого ж висновку дотримується і Галина Тарасюк: демони постають як всесильні тільки там, де зло панує в душах людей. У зла – людське обличчя, а не морда опереткового чорта, і уся відповідальність за скоєне лежить в першу чергу на земних злодіях і вбивцях.

Віртуальний роман Галини Тарасюк «Гаспид і Маргарита» як явище постмодерної літератури актуалізує мотиви штучності, механістичності життя, апокаліптичності буття, фальшивих цінностей, двійництва, які розкривають втрату людьми моральних основ, духовну деградацію особистості та суспільства. Створенню гротескних форм у романі сприяють прийоми «дзеркального» письма, окарікатурення персонажів, галюцинації, сні героїв, створення та зривання «масок», переміщення серйозного на

рівень комічного і навпаки, ефект «нанизування» різноманітних характеристик, прийом підміни, контрасти, поєднання гіперболи та літоти, метаморфози тощо. Внаслідок цього з'являються образи людей-масок, примар, маріонеток, двійників, служителів «дияволяди», котрі населяють гротескний світ твору, який є віддзеркаленням переверненої системи цінностей світу реального, омертвіння людської душі та самого життя.

Список використаної літератури

1. Булгаков М. О. Майстер і Маргарита: роман / М. Булгаков, пер.з рос. Микола А. Білорус. – Х.: Фоліо, 2005. – 416с.
2. Тарасюк Г. Гаспид і Маргарита // Тарасюк Г. Жіночі романи / Г. Тарасюк. – Бровари: Відродження, 2006. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 6 жовтня 2011 р.

I. V. Melnychuk

THE PHENOMENON OF THE GAME OF CULTURAL HERITAGE IN THE NOVEL «GASPID END MARGARITA» BY GALINA TARASYUK

The article is devoted to one of the most interesting phenomena of contemporary culture - the phenomenon of the game of cultural heritage and its implementation in modern Ukrainian literature. The author reveals mechanisms of reflection focusing on their deformative character, the effect of double reflection, the use of grotesque etc.

УДК821-2(477=14)Хонагбей

К. Г. Сардарян

ПЕРИПЕТІЇ ДОЛІ ПОЕТА ЛЕОНТІЯ ХОНАГБЕЯ

Робота присвячена дослідженню особливостей літературного спадку румейського поета Леонтія Хонагбея як оригінального вияву його образного мислення. Автором висвітлено жанрово-тематичне розмаїття поетичної спадщини Л.Хонагбея, охарактеризовано джерела творчості митця, визначено місце поетичної творчості Л.Хонагбея в літературному процесі.

Ключові слова: література греків Приазов'я, поетична творчість, мотив, жанрово-тематичне розмаїття, джерела творчості, інтимна лірика, зв'язок з фольклором, українська література.

Після здобуття Україною державної незалежності здійснено чимало спроб трактування й переосмислення спадщини приазовських греків, однак загальна картина літературного розвитку України буде неповною, якщо поза увагою залишити функціонування інонаціональних культур, які формують неповторні контури української культури. Література греків Приазов'я має тривалу усну традицію.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім висвітленням у вітчизняному літературознавстві художнього доробку греків Приазов'я. Вивчення творчості грецьких письменників дозволяє скласти цілісне уявлення про еволюцію етнокультурної самоідентифікації цієї гілки грецької діаспори в Україні з найдавніших часів.

Поетична творчість греків Приазов'я не має повного й усебічного літературно-критичного та історіографічного висвітлення, хоча окремі розвідки такого характеру з'являлися. У зв'язку з цим **метою** нашої студії є дослідження творчого доробку Леонтія Хонагбея, на якому мала відбиток особиста драма, пережита поетом у молоді роки.

Досягнення сформульованої мети здійснюється шляхом вирішення наступних завдань:

- осмислити своєрідність творчого доробку поета;
- вивчити жанрово-стильове розмаїття творів Леонтія Хонагбея;
- висвітлити тематичний діапазон творів народного рапсода;
- виявити особливості формування творчості Леонтія Хонагбея.

Леонтій Опанасович Хонагбей (Балджи) народився 22 вересня 1853 року в селищі Сартана. Його батько, Панас Хонагбей, був одним із найбідніших селян. Коли Леонтію виповнилось сім років, батьки його померли в один рік, і йому довелося замість школи йти в найми. Грамоті Леонтій навчився самостійно. З юних років він славився як прекрасний співак і знавець грецьких, українських, російських пісень. У репертуарі Хонагбея-виконавця було 22 пісні зі східного циклу про Ашик-Гарибе (пісенні частини дестана „Ашик-Гариб”). Складав він пісні не тільки своєю рідною мовою (румейською), але також, за деякими відомостями, українською та російською мовами. Більшість із них розкриває добре знайомі авторові теми з життя села, за своїми образно-виражальними засобами вони близькі до фольклору. Разом з тим Л. Хонагбей був талановитим виконавцем своїх пісень і частівок, самостійно підбирав до них мелодії. Популярність Л. Хонагбея серед співвітчизників була великою, у ньому бачили свого співака й захисника. Сатиричні вірші, епіграми були спрямовані проти зловживання чиновників владою. Тематика переважної більшості творів Л. Хонагбея тісно пов'язана із грецьким народним життям, мала виразно автобіографічний характер та яскраво виражену соціальну спрямованість.

У шістнадцять років Леонтій Хонагбей починає складати свої перші твори – удрамайда сатиричного й жартівливого характеру. До 1870 року відноситься його перша пісня „Про чужину”, написана з приводу майбутнього від'їзду з рідного села. Основна причина від'їзду, як пояснює К. Костан, – „негаразди з місцевою сартанською владою”. Цей твір – один із перших зразків соціально-побутової пісні, який пізніше розвивався у другому періоді творчості Л. Хонагбея, а також у творчості Д. Богадиці й інших народних румейських поетів: „Где бедному горе, там радость богатым. / Слова мои вспомните, люди: / Богач бедняку – ни другом, ни братом / Во веки веков не будет” (Переклад П.Шадура) [1, с. 189].

У рідному селі він залишає кохану дівчину, красуню Марію Кушкош. Леонтій мріє заробити на чужині грошей, повернутися в Сартану та одружитися з Марією. Незабаром Леонтій зрозумів, що праця на чужині не принесе йому багатства, і він повертається додому. Це почуття стало автобіографічним підґрунтям для розробки образів у цілому циклі інтимної лірики. Образи цих двох закоханих, оспіваних Г. Хонагбеєм, і донині популярні в грецьких селах завдяки силі виражених почуттів й драматизму розв'язки.

Приблизно в 1882 році Леонтій Хонагбей пише першу румейську драму під умовною назвою „Грецька п'єса”. Вона вражає правдивістю відтворення щирих почуттів, глибиною розробки проблеми безправного становища жінок у патріархальній грецькій родині. Ця драма є розвитком тих ідей першого циклу пісень, які й самі стали складовою частиною драми. У вигляді пісень греки виконують цілі уривки із драми (монологи, діалоги). Половина тексту драми (мовні партії головних героїв – Леонтія й Марії) написана у формі ритмічної прози. Ці частини є уривками ліричного (любовного) епосу, створеного Хонагбеєм.

Пісня із драми „Позаздрили нам, пташкам” відбиває протест дівчини проти її насильного сватання за нелюба (друга дія): „Марія: „Заздрять люди нам, пташкам, / Нашим тяжким ранам. / Нині всі на нас спинили / Очі завидючі. / Вам сьогодні – вино пити, / Нам – гірку отруту. / Не гадали ми, що Бог нам / Крилята підріже. / Порадійте

своїм дітям, дайте нам пожити. / Потушіть свічки смердючи / Годі їм чадіти! / Та я ж твоя доня, мамо! / Твоя сестра, брате! / Невже нам судилось: / Гірку славу мати?"

Антон Ілліч: „Був палікар Леонтій, / Кохав палко, вірно. / Він пісні залишив людям / На спомин про себе. / В тих піснях – чуття гарячі – / Їм повіки жити. / Залишилось в гіркім світі / Ваше голосіння!" [1, с.190].

У любовному циклі та в усій драмі Л. Хонагбея простежується вплив драматургії І. Котляревського („Наталка-Полтавка”), повчальної новогрецької народно-пісенної поезії. Темою твору українського письменника було зображення вірності у коханні, а також відображення життя та побуту українських селян. І. Котляревський використав для сюжету п’єси реальний факт, який мав місце в ті часи. Драма Л. Хонагбея повторює тему п’єси І. Котляревського. Румейський поет у своєму творі правдиво відтворив життя грецького селянства, побут народу, для сюжету твору використав випадок із особистого життя. „Грецька п’єса” приваблива широким використанням фольклору, але на відміну від твору І.Котляревського, закоханим не вдалося поєднати долі.

За словами К. Костан, драма Л. Хонагбея має значення не тільки в літературному, але й в етнографічному контексті: вона відбиває побут, звичаї й соціальний устрій свого часу. У драмі досить детально зображується весільний грецький обряд останньої третини ХІХ ст. [2]. Отже, у першому періоді своєї творчості (1869 – 1900 рр.) твори Хонагбея (удрамайда, чужинні пісні, любовний епос, драма) виразили протест поета проти моральних підвалин старого суспільства, проти насильства над людиною з боку тих, хто наділений владою.

Бунтарські мотиви пісень Л. Хонагбея виявилися у творчості другого періоду (1901 – 1918 р), який почався на межі ХІХ – ХХ століть. К. Костан вказує на філософський настрій, яким просякнута твори цього періоду. Кілька віршів-пісень цього періоду пронизані „гострим почуттям людини, що з’явилася на цей світ, щоб тільки страждати”: „О, коли б віддав ти, / Скільки сліз я проливаю / Як горем убитий, я плачу, / Як натерпівся я, / Як нині страждаю – / Коли б це ти знав, коли б бачив” [1, с.191].

Поет багато міркував над долею закабаленого багатіями народу. Ці мотиви народного страждання підсилюються у віршах-піснях початку ХХ століття та, особливо, періоду російсько-японської війни. У піснях цього періоду простежуються антивоєнні мотиви: „Багато божевільних убивств, багато передчасних смертей у цьому світі. Багато сліз проливається, змішаних із кров’ю. Багато матерів і дружин, засватаних дівчат плачуть і голосять, як ягнички за віднятими ягнятами” [1, с. 191].

Мотив самоутвердження простежується й далі в його творчості. Ніхто не може змінити сутності Хонагбея-поета – його бунтарства, його активного співчуття стражданням простого народу: „...Хунагбеєм народився / І вмуру Хунагбеєм!.. ” [1, с. 191].

Отже, у перший (любовний) цикл увійшло вісім пісень, у другий – сім. Леонтій Хонагбей в одній з пісень другого періоду сам відзначає характер своїх циклів: „Горя на серці – без краю. / Судилося так мені: / П’ятнадцять пісень я томлю- / І всі ті пісні – сумні” [1, с. 191].

До другого періоду творчості Хонагбея відноситься також не збережений прозаїчний нарис „Подорож по грецьких селах Маріупольського повіту проф. А. І. Папандопуло та Л. О. Хонагбея”. У цей же період творчості Хонагбей створює й низку пісень-хронік.

Термін „пісня-хроніка” (співанка-хроніка) уперше в 1966 році увів у науковий обіг О. Дей, хоча перші публікації народних пісень цього жанру були здійснені ще в ХІХ ст. О. Дей докладно обґрунтував уведення цього жанрового терміну у вступній

статті до X тому із серії фольклорних збірників „Українська народна творчість” [1, с. 191].

Героям пісень-хронік, зазвичай, дається коротка характеристика. Головна особливість їх – палкарусин, що українською приблизно відповідає слово „молодецтво”. Насправді ж, значення слова „палкарусин” набагато ширше. „Палкарусин” – головна категорія народного ідеалу людини в румейському фольклорі. „...Він був із тих палікарів, / Яких шанують люди, / Мине, можливо, й сто років / Поки такий ще буде. / Стрункий, вродливий, молодий, / Відважний і хоробрий. / В роботі першим був завжди, / Батькам на радість – добрий. / Ровесникам своїм усім / Був вірним другом, братом. / Тож шкодували всі за ним, / Як йшов він у солдати...” („Пісня про Віктора Шпаху”).

Ми бачимо, що автор щиро співчуває героєві пісні. Це почуття в інших піснях загострюється тим, що найчастіше герой зображується сиротою, до якого доля була неприхильна із самого дня народження. Так, у „Пісні про Тіракоса” читаємо: „Син Хунагбея – Тіракос / Нещасним сиротою зріс. / І на роду він мав печать: / У морі Чорному сконать” [3, с. 55].

Л. Хонагбей – талановитий виконавець своїх творів, для яких він часто створював самобутні мелодії. Цікаво відзначити, що деякі грецькі сучасні пісні літературного походження нерідко виконуються в селах на мелодії пісень Хонагбея [3, с.55].

Варто відзначити увагою інтимну лірику Леонтія Хонагбея у перекладі російською мовою А. Андреевою-Папуш. Ще до написання відомої драми, Л. Хонагбей писав вірші, присвячені коханій Марії.

Вірш „Мария, милый друг” сповнений туги за коханою, яка вже йому не належить. Кохану автор називає „милим другом”, „болем”, „мукою”. Ліричний герой стверджує, що кохання – це найкраще почуття, без якого неможливо прожити у світі, адже з ним людині легше переносити будь-які негаразди у житті. Автор зауважує, що та людина є багатою та здоровою духовно, у серці якої світить радість. Життєве кредо румейського поета виражають такі слова:

Кто добр, в ком яркий свет
Любви не угасает,
Тому на много лет
Открыты двери рая... [4, с. 102].

Вірш „Элегия” сповнений медитативного характеру, автор розмірковує над людською долею. У вірші постає питання: „был ли кто в судьбе своей / Счастлив много лет подряд?” [4, с.102]. Риторичні питання звучать як ствердження: „Кто не чуял хворь в крови / Обошла ль кого беда? / Без печали и любви / Чьи умчались вдаль года?” [4, с.102]. Ще за часів заснування світу не було людини щасливої по-справжньому. Адже життя – це недовгий дар. Висновок наприкінці вірша виявився суголосним розчарованості поета у житті:

Сколько войн, убивств, угроз!
Злая смерть со всех сторон...
Океаны Горьких слез
И страданья тяжкий стон [4, с. 102].

В українській літературі до жанру елегії зверталися М. Рильський („Роздум”), М. Стельмах („Елегія”), М. Бажан, А. Малишко, М. Вінграновський, І. Драч, Ліна Костенко. У XIX столітті елегійні мотиви використовували у поетичній творчості А. Метлинський, М. Шашкевич, С. Писаревський, М. Петренко, Н. Забіла та ін. Елегійний характер притаманний поезіям Кобзаря „Тяжко-важко в світі жити”, „Думи мої”, „Не гріє сонце на чужині”, циклу І. Франка „Зів’яле листя”.

Елегійним настроєм просякнута наступна поезія „Скільки жінок...скільки лет...”, датована 1903 роком. Поет сумує за молодими роками, яких вже ніколи не повернути, але зауважує на тому, що гірше за смерть може бути лише вбогість. Поет доходить невтішного висновку:

Жизнь без радости пройдет,
Будто в ссоре с ней была.
Незаметно смерть придет,
(Так и старость ведь пришла) [4, с. 103].

Особиста драма, пережита поетом у молоді роки, мала відбиток на всій його творчості. Чимало тут автобіографічного, навіть безпосередні вказівки:

Раня душу, плыл мотив –
Хонахбей печально пел,
Чашу скорбную испив,
О рождении жалел...[4, с. 103].

Помер Леонтій Хонагбей в 1918 році, але пісні його й сьогодні співають не тільки в рідній Сартані, але й у багатьох інших селах Донбасу. Г. Костоправ пам'яті чудового співака присвятив поему „Леонтій Хонагбей”.

Список використаної літератури

1. Хаджинов Э. Леонтий Хонагбей – народный рапсод греков Донбасса (1853–1918) / Э. Хаджинов // Записки Історико-філологічного товариства Андрія Білецького / гол. ред. О. Пономарів. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 187–193.
2. Костан К. З літературної творчості маріупольських греків / К. Костан // Східний світ. – 1928. – № 3/4. – С. 234.
3. Сардарян К. Поетична творчість греків Донецького Приазов'я: моногр./ К.Г. Сардарян. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – 171 с.
4. Моя Эллада – Украина: стихи, проза, публицистика: сб. греч. литераторов. – Донецк: Китис, 1998. – 206 с.

Стаття надійшла до редакції 28 жовтня 2011 р.

K. G. Sardaryan

PERIPETIAS OF DESTINY OF POET LEONTY HONAGBEY SARDARYAN KARINNA

This work is dedicated to research of features of a literary heritage of rumeyskyi poet Leonty Honagbey as an original display of his figurative thinking. The author covered a genre-thematic variety of a poetic heritage of L.Honagbey, characterised poet's derivation of oeuvre, defined the place of poetic activity of L.Honagbey in literary process.

УДК 821.161.2-32.09"189/191"

М. М. Хорошков

МЕТАФІЗИЧНИЙ ПРОСТІР У НОВЕЛАХ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О.ПЛЮЩА, КАТРІ ГРИНЕВИЧЕВОЇ

Стаття є спробою окреслити питання просторових координат художнього світу М. Яцкова, Ю. Будяка, О. Плюща, Катрі Гриневичевої, означити контури для майбутніх досліджень феномену метафізичного, трансцендентного простору, що виступає однією з найпоказовіших характеристик української модерної літератури доби fin de siecle з її особливою естетикою та світоглядними засадами.

Ключові слова: модерний, новела, метафізичність простору.

Модерне мистецтво межі XIX – XX віків позначене домінуванням форми над змістом, активним експериментаторством у царині формотворення. В літературі йдеться, зокрема, про пошук нових наративних стратегій (альтернативних традиційним формам розповіді від першої чи третьої особи), форм рецепції навколишньої дійсності та стильових модифікацій (стильовий еклектизм, синкретизм елементів різних естетичних систем) тощо. Наслідком цього є поява різних за естетичними пріоритетами та формозмістовими шуканнями напрямків: символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, сюрреалізм.

В українському літературному просторі кінця XIX – початку XX ст. спостерігаються аналогічні західноєвропейським процеси оновлення поетики художніх текстів, урізноманітнення формозмістових елементів: від пошуку нових тем (життя міста, інтелігенції, маргінальних прошарків суспільства) до варіювання наративних моделей (застосування прийомів потоку свідомості, монтажної композиції), від жанрово-видових модифікацій (формування нової жанрової системи прозописьма – образок, нарис, шкід, замальовка, етюд, поезія в прозі тощо) до творення нової реальності, в основі якої заперечення міметичного принципу мистецтва й намагання показати трансцендентне, позачасове.

Попри загалом задовільний стан дослідження історії української літератури помежів'я XIX – XX ст., питань поетики та естетики явища вітчизняного модернізму (маємо цілком ґрунтовні студії та розвідки Тамари Гундорової (“ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація”), І. Денисюка (“Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.”), Наталії Калениченко (“Українська література кінця XIX – початку XX ст. (Напрями, течії)”), Наталії Михайловської (“Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі XIX – пер. пол. XX ст.”), Наталії Науменко (“Символіка в образній структурі української новелістики кінця XIX – поч. XX ст.”), Соломії Павличко (“Дискурс модернізму в українській літературі”), Р. Ткаченка (“Декаданс як проблема авторської свідомості в українській літературі кінця XIX – початку XX століття”), М. Ткачука (“Наративні моделі українського письменства”), О. Ткачука “Наративна перспектива та дистанція в модерністичному дискурсі кінця XIX – початку XX ст.” та ін., дисертаційні праці з питань історії літератури та поетики творчості представників порубіжної епохи) спостерігається чимале коло проблем, які досі вважаються дискусійними, суперечливими з огляду на потрактування авторського світогляду, поетикально-стильових рис, взаємовпливів і запозичень із західноєвропейської мистецької спадщини, інтертекстуальних зв'язків. **Актуальним**, між тим, видається й осмислення новелістичного доробку окремих представників письменства означеного періоду. Так, творча практика М. Яцкова, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Марка Черемшини, менш відомих (але по-своєму талановитих і своєрідних) митців – Ю. Будяка, О. Плюща, К. Сроковського, С. Коваліва, С. Яричевського засвідчує різновекторність мистецьких пошуків у творенні нових естетичних контурів письменства, жанрових форм, прийомів і засобів художнього осмислення дійсності. Пропонована стаття ставить за **мету** окреслення феномену метафізичного простору художнього світу М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, Катрі Гриневичевої як особливого мистецького континуума, витвореного авторською уявою і репрезентованого специфічними етико-естетичними ідеалами.

Як показують спостереження, метафізичність простору (властиво, його умовність, трансцендентність) виступає чи не найпоказовішою ознакою новел М. Яцкова (“Лісовий дзвін”, “Діточа грудь у скрипці”, “Архівір”, “Дівчина на чорнім коні”) О. Плюща (“Палкий мисленник і учитель”), Ю. Будяка (“Молох”), Катрі Гриневичевої (“Як згасне день...”). У структурі модерністських текстів М. Яцкова художній простір

формується крізь призму авторських естетичних уявлень, схильності до синтезу мистецтва слова, живопису, музики. Сам письменник визначав естетичні пріоритети своєї творчості як “Синтез природи, її життя в красках і звуках...” [1, с. 56]. В цій сентенції відчувається рефлексія постулату стильової єдності й синтезу мистецтв, який, за цілком слушним спостереженням Агнешки Матусяк, був пріоритетним для світогляду молодомузівців, як і для символізму чи мистецтва доби сецесії взагалі і пов’язував в оригінальну цілість поетичне слово, символіку, настроєність із музично-пластичними елементами [2, с. 39]. Звідси, на мій погляд, і своєрідна недовіра до реальності, поривання у “вищі сфери”, прагнення творити нову естетичну дійсність.

Завважена специфіка естетичного світогляду в свою чергу породжує особливий “образний ландшафт” – простір, змонтований з “уривків” реальності (таємничий ліс із “Лісового дзвону”, вулиця зал, верхів’я гір з “Архівору”), візуальних та слухових образів, музичних тонів (“Діточа груди у скрипці”, “*Adagio consolante*”, в яких автор за допомогою музики намагається передати те, що неможливо висловити словами), сконструйованих із вишуканих метафор і асоціативних рядів. Витворений автором метафізичний простір посутньо розширює свої функції: це не традиційне для мистецтва слова місце дія, це радше результат рефлексій самого героя, його бачення світу як цілковитої трансценденції, втаємниченості буття, його багатовимірності й умовності. Як наслідок, простір завжди позначений епітетами “таємний”, “святий” (“Архівір”).

Не випадково у новелах М. Яцкова спостерігається ототожнення простору (принаймні, його частини) з верховиною, вершиною гори – уособленням високих поривань людського духу. Тут, властиво, простежуються впливи естетики символізму – прагнення “чистої краси”, поривання у верхів’я краси і духу. Показовими у зв’язку з цим є окремі пейзажі в новелі “Архівір”: “...Зібрався і вийшов в гори.

Спинався понад шпильми і пропастями, покалічив руки, ноги і йшов вгору. Опинився на верхах. Вірли, його сусіди, далекий табір скель – його лабіринт. Над головою синя пропасть, під ногами хмари. Раз білі, як отара овець, то темні, як розбурхане море. Громи ведуть розговор по хмарах, аж голос на краях світу захибається” [3, с. 435]. У верхів’я гір герой піднімається зі своєї “робітні” – простору, що символізує місце і процес творення краси і водночас місце страждань митця (тут слід зауважити, що він так само не сприймається як елемент реальності, натомість має ознаки метафізичності, надреальності, сакральності й втаємниченості). Протиставлення “долина – верхів’я” сприймається як сакральна дихотомія, як відгомін міфологічного сприйняття світу. Аналогічне поривання у височінь, замилювання “вищістю” (у прямому сенсі – високими скелями та переносному – силою людського духу) відстежується у новелі “Палкий мисленник і учитель” О. Плюща. В епіцентрі письменницьких роздумів – ніцшеанські по суті мотиви – сили, краси, вищості особистості над безвольним натовпом: “... стояв на високій скелі він, той палкий мисленник, той гетьман необмежених, але величних своєю чарівливою формою силою фантазій, стояв та дивився в безкрає широку долину й милувався собою й оточуючою природою, любував із неї і з себе, почуваючи себе безконечно вищим над усе те, що тільки існує в тому світі, який чевріє посеред дрібних турбот отам унизу, на долині, де ходить те дурне стадо овець, яке пасуть дурні пастухи...” [3, с. 589]. Простір, означений як “гори”, “скелі”, тут не має принципового значення, адже мислиться не як конкретне місце, а як втілення ідеї, як засіб протиставлення високого низькому, сили – слабкості й обмеженості людського духу. О. Плюща, як і М. Яцкова, не цікавить зовнішній бік реальності, натомість увага скерована на внутрішній світ героя, прояви його підсвідомого.

Спільним для згадуваних авторів є асоціативний принцип побудови сюжету,

моделювання часопросторових координат художнього світу. Показовими тут є новели М. Яцкова “Лісовий дзвін”, “Поєма долин”, “*Adagio consolante*”, “Діточа грудь у скрипці”, Ю. Будяка “Молох”. Довільний плін думок, асоціативні ряди стають наріжним каменем простору: від таємничого нічного лісу (“Лісовий дзвін”), до обмеженого простору кімнати (“Діточа грудь у скрипці”).

Усвідомлення відсутності світової гармонії (провідний мотив творчості як М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, так і всіх символістів рубежа XIX – XX ст.) позначилося на тональності описів місця. Переважають похмурі візії, лише частково співвідносні з реальною дійсністю, і сповнені відчаю, жаху перед безкінечністю людського страждання та смертю. Так, у новелі Ю. Будяка “Молох” переживання людиною екзистенції буття оформлюється у суцільній метафорі – страшна хода Молоха, який залишає по собі “Жах, муки й смерть”. Простір твору нагадує апокаліптичні картини одкровення Іоанна Богослова. Маємо на оці схожі картини тотальної руйнації, нищення всього живого, ситуацію кінцясвіття: “Ревла й падала худоба, вили й дохли собаки, стогнали, плакали і тужили люди – старі й середні, молоді й малі, жінки й чоловіки. (...) Все ревло, стогнало, билось в муках і благало” [3, с. 495 – 496]. Письменника, як бачимо, мало цікавить предметний, об’єктивно існуючий світ (до речі, це одна з характерних рис модерної літератури), натомість він сам стає деміургом нової реальності, що живе за власними метафізичними законами. Характерними ознаками авторської візії світу стає деформація та абсурдизація реальності; остання ж мислиться виключно крізь призму людського існування. У такий спосіб людина стає невід’ємною складовою метафізичного простору твору.

В новелі Катрі Гриневичевої “Як згасне день...” простір (як і час) постає невизначеною метафізичною категорією, окресленою сірими, похмурими тонами (“чорне озеро”, “болото”, “темінь нічної години” тощо), покликаними відтворити настрій “смертної скуки”, цілковитої безнадії, який панує в середовищі ув’язнених в концентраційних таборах українців Австро-Угорської імперії часів Першої світової війни. Невизначеність і трансцендентність простору на початку твору конкретизується в кінці – цілком локалізоване місце – концтабір для переселенців і зрештою вся країна. Обриси останньої, втім, також позбавлені чітких дефініцій, виписані за допомогою ряду метафоричних апокаліптичних картин і образів: “... думаю про зміст розритих могил вздовж і виір моєї країни, думаю про огидливі нетрі розпуки, над якими витає смерть в зелених лаврах побідника... О, яка пустіль! Прогнано богів і божеств з їх радісних храмів на верхах гір, в ізмарагдовій воді, в дуплах святих буків і в каплі роси, що дрижить на гілці айви...” [3, с. 461]. В цитованому уривку привертає увагу й ототожнення земної дійсності з храмом (окремі елементи “обожествлення” простору знаходимо й у М. Яцкова в новелі “Архитвір”). Маємо справу з елементами міфологічно-пантеїстичного світогляду, актуалізованого модерними напрямками мистецтва й філософії порубіжної доби (сецесією, символізмом та неоромантизмом, філософією А. Шопенгауера та Ф. Ніцше).

Осмислюючи феномен метафізичності простору в новелах М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, Катрі Гриневичевої, слід завважити кілька суттєвих, на мій погляд, моментів. Насамперед, впадає в око відсутність цілісної просторової картини – маємо справу з фрагментами дійсності, які лише дотично співвідносяться з реальним світом, а натомість витворюють нову реальність. Художній простір новел позначений, з одного боку, рисами екзистенційної абсурдності, апокаліптичності буття (“Молох” Ю. Будяка, “Як згасне день...” Катрі Гриневичевої), а з іншого – презентує поривання у вищі сфери існування (“Архитвір” М. Яцкова, “Палкий мисленник і учитель” О. Плюща). По-друге, провідним принципом побудови метафізичного простору зчаста виступає

асоціативність мислення (елементи потоку свідомості) та музична поетика. Музика в творах досліджуваних митців стає засобом поєднання двох світів – реального та метафізичного, трансцендентного (“Діточа груди у скрипці” та “Adagio consolante” М. Яцкова).

Ясна річ, що обсяг статті не дає можливості для повноцінного аналізу поставленої проблеми. Тому ця публікація – це радше спроба окреслити питання просторових координат художнього світу новелістики кінця XIX – XX ст., означити контури для майбутніх досліджень феномену метафізичного, трансцендентного простору, що виступає однією з найпоказовіших характеристик української модерної літератури доби *fin de siecle* з її особливою естетикою та світоглядними засадами.

Список використаної літератури

1. Яцків М. Смерть бога / М. Яцків. – Львів, 1913. – 97 с.
2. Матусяк А. Сецесійний дискурс письменників “Молодої музи” / А. Матусяк // Слово і час. – 2008. – №6. – С. 35–50.
3. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. і прим. Є.К. Нахліка; вступ. ст. І.О. Денисюка; Ред. Н. Л.Калениченко. – К.: Наук.думка, 1989. – 688 с.

Стаття надійшла до редакції 20 жовтня 2011 року

M. M. Khoroshkov

METAPHYSICAL AREA IN M. YATSKIV'S, Y. BUDYAK'S, O. PLYSH'S, KATRYA GRUNEVICHEVA'S SHORT STORIES

The article deals with a problem of artistic world of M. Yatskiv's, Y. Budyak's, O. Plysh's, Katrya Grunevicheva's short stories and phenomenon of metaphysical, transcendental area in their artistic texts.

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.1'06

В. Н. Абашина

ИДИОМАТИЧНЫЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ: ФАКТОР КОММУНИКАТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

В статье анализируется коммуникативная сторона идиоматичных синтаксических конструкций. Автор считает учет фактора коммуникативной организации не только формально обязательным в процессах восприятия речевых высказываний и их толкования, но и таким, который способствует более глубокому проникновению в их типологическую семантику.

Ключевые слова: идиоматичная синтаксическая конструкция, коммуникативная организация, высказывание, типологическая семантика.

Активное внимание, проявляемое к процессу участия языковых реалий в деятельности с информацией, предопределило новый подход к изучению структурно-системных фактов языка. Языковые величины, которыми оперируют в словаре и грамматике, стали представлять интерес уже не столько как отдельные грамматические категории, сколько как возможные средства доступа к ментальным процессам, связанным с продуцированием в ходе речеобразования информации. Любое системное языковое явление нуждается сегодня в специальном изучении в ракурсе его возможности использования в речи, поскольку, как указывает М.Н.Макаров, ни одно из них нам не дано непосредственно в психологическом и физиологическом опыте, они «могут лишь выводиться из процессов говорения и понимания» [1, с. 23]. Такие возможности открывает когнитивно-дискурсивное направление, в соответствии с которым лингвистика «получает новый стимул, новые цели и перспективы для приложения своих усилий к исследованию языкового общения людей» [1, с. 24]. В свете данного подхода, широко поддержанного современной лингвистической общественностью, в статье рассматриваются синтаксические конструкции типа *Нет другой страны, где так любят и ценят писателей, а особенно поэтов, как в России* (И.Одоевцева); *Неведомы пути, по которым приходит до правды ревнующий человек* (И.Бунин); *Один воспринимает текст как жизнь, другой жизнь как текст* (В.Сердюченко); *Когда требники написаны, тогда-то и служить обедню* (О.Мандельштам); *Близкое ретро начинается тогда, когда кончается эпоха* (А.Битов) с целью выяснить, какую роль в их понимании и интерпретации могут играть присущие им коммуникативные показатели.

Избранные для анализа высказывания уже становились объектом изучения вследствие присущего им смыслового и грамматического своеобразия. Однако их коммуникативная структура все еще остается неописанной, так как исследований, посвященных линейно-динамической устроенности таких конструкций, практически не существует, что и обуславливает **актуальность** нашей работы. Между тем, внимание к коммуникативной составляющей важно в силу того, что эти параметры позволяют языковой конструкции стать полноценной единицей общения – участвовать в выражении определенной информации.

Одной из главных особенностей анализируемых конструкций является то, что с их помощью передаются сведения о долговременных, постоянных свойствах

некоторого нереферентного, не соотносимого с конкретным субъектом-референтом, обобщенного субъекта. Здесь имеют место сообщения о повторяющихся или обычных ситуациях. В них заключены своего рода философские выводы, являющиеся результатом предыдущего опыта говорящего, накопленного в многообразных столкновениях с ситуациями подобного рода: *Когда требники написаны, тогда-то и служить обедню* (О.Мандельштам). Представленные события, мысли, наблюдения – это всегда результат обобщения чувственно-духовного познания окружающей действительности. В коммуникативных актах они направлены каждому, кто их воспринимает в устной или письменной форме, то есть они обладают, по определению Т.В.Радзиевской, универсальной (гномической) адресацией [2]. Гномическая адресация предполагает, что воспринимающий такие высказывания реципиент должен осмыслить их содержание и сделать соответствующие выводы. В познавательных актах такие высказывания становятся средством получения новых знаний об окружающем мире в его субъективном восприятии говорящим, поскольку с их помощью передаются знания, имеющие личностный характер. Иллюстрацией может служить следующий текст: *Терять в жизни более необходимо, чем приобретать. Зерно не даст всхода, если не умрет. Надо жить не уставая, смотреть вперед и питаться живыми запасами, которые совместно с памятью вырабатывает забвение* (Б.Пастернак). Автор текста высказывает суждение, раскрывающее, в его представлении, общие закономерности ментального анализа некоторого фрагмента действительности. Тем самым и сам автор, и воспринимающий текст читатель познают этот фрагмент, эту ситуацию, исходя из ценностных оценок автора, инициатором которых выступает, по словам Г.А.Золотовой, «его (автора – В.А.) внутренняя точка зрения» [3, с. 131].

В разработанной Г.А.Золотовой системе коммуникативных регистров речи изучаемые высказывания отнесены к генеритивному регистру [3]. Наблюдения свидетельствуют, что такого типа высказывания правомерно трактовать как потенциальные афоризмы. Они организуются в тексте, чаще в тексте художественном или художественно-публицистическом, и заключают в себе, как и афоризмы в их строго терминологическом толковании, некоторые общие правила, житейские обобщения-формулы и умозаключения по определенному случаю. Сравнение исследуемых высказываний с примерами из лингвострановедческого словаря русских пословиц, поговорок и крылатых выражений показывает, что как и собственно языковой афоризм *Все хорошо, что хорошо кончается*, так и принадлежащее генеритивному типу высказывание Б.Пастернака *Зерно не даст всхода, если не умрет* отвечают интенциональному заданию выразить мысль в обобщенной форме не только точнее, информативнее, но и значительно более эмоционально. Показательно, что к их характеристике применимо определение, данное Е.С.Кубряковой дискурсивным фразеологизмам, заключающееся в указании на способность воплощения в краткой афористической форме образцов не теряющего своей общечеловеческой ценности опыта людей [4, с. 91]. Приведенное высказывание Б.Пастернака вполне удовлетворяет такому определению. Идиоматическая природа подобных примеров определяется также свойственной им культурной мотивированностью, внимание к чему отличает современное лингвокогнитивное понимание любого воспроизводимого языкового знака [5].

В силу того, что каждая единица языка, обладая характерным набором семантико-грамматических показателей, при включении в акте коммуникации в контекст ведет себя соответственно своему предназначению, небезынтересно выяснить, как организована их коммуникативная структура, другими словами, в соответствии с каким типом актуального членения они строятся. Данные о коммуникативной устроенности весьма существенны для более глубокого понимания их сущностного смысла, для

более содержательной интерпретации присущей им структуры, а главное, особенностей их семантики. Кроме того, как пишет Т.Е. Янко, «коммуникативные значения передают отношения между говорящим, слушающим и миром» [6, с. 22]. Адекватное выражение говорящим своего коммуникативного намерения, с одной стороны, и адекватное понимание адресатом авторского замысла, с другой, – необходимое условие эффективности любой речевой коммуникации. Результативность речевого акта в этой связи зависит от лингвистической компетенции участников коммуникации в области актуального синтаксиса, а именно от знания закономерностей формирования высказывания в соответствии с его коммуникативной перспективой. Именно на уровне актуального членения, выражающего субъективное отношение говорящего к сообщаемому в высказывании факту действительности, устанавливаются, в зависимости от определенных коммуникативных ситуаций и поставленных целей, тема-рематические отношения между компонентами семантической структуры, а, следовательно, окончательно определяется основное информативное содержание высказывания.

Наблюдения над коммуникативной устроенностью показали, что рассматриваемые единицы всегда организуются как нерасчлененные высказывания, то есть высказывания, все содержание которых представляет собой рему: [*Так или иначе, сперва по приговору суда, а потом в памфлете Наймана Мейлах получил свое сполна – и подделом!*] **Литература не богадельня, и благотворительность здесь сурово наказывается**¹ (В.Топоров). Рематичный характер таких высказываний является показателем их сложной коммуникативной организации. Поэтому естественно, что теоретически в них может допускаться дальнейшее смысловое членение. Вместе с тем потенциальное наличие дополнительных ступеней актуального членения не может повлиять на нерасчлененный коммуникативный статус анализируемых высказываний на первом уровне их смыслового членения и, соответственно, на направление их коммуникативно-прагматического анализа. Коммуникативной нерасчлененности анализируемых высказываний в значительной степени способствует то, что они несут, как правило, новое знание. В них передается оценка автором некоторой ситуации, о которой он ведет речь. Осмыслив сложившуюся ситуацию, он выражает свое отношение к ней. Его цель – не информировать о том, что произошло, как правило, с крайне абстрактным предметом речи, а повлиять на понимание конкретной речевой ситуации. Для объективной интерпретации таких высказываний модусной рамкой, выявляющей позицию говорящего, служит призыв к восприятию обобщающей сложившуюся в предшествующем контексте ситуации, что оформляется иллокутивным выражением *Знай, что...; Помни, что...; Знай (помни), что зерно не даст всхода, если не умрет*.

Правомерность характеристики рассматриваемых высказываний как коммуникативно нерасчлененных построений подтверждают два положения. Первое связано с возможностью экспликации коммуникативного задания, в соответствии с которым строится любое высказывание, в виде конкретного типа вопроса. Согласно разработанной Ш.Балли классификации вопросов, анализируемые высказывания создаются, отвечая на полный диктальный вопрос типа «Что происходит?», «Что имеет место?», «В чем дело?» [7, с. 151]. Соответствуя такому имплицитному вопросу, высказывание организуется как нерасчлененное на тему и рему, поскольку ответом служит все его содержание.

Второе положение проистекает из общей семантики рассматриваемых языковых единиц. Важным оказывается то, что содержащаяся в них информация, а это может

¹ Полу жирным шрифтом обозначается рема высказывания

быть информация о действии, о состоянии, об оценке, передаваемых в процессуальной аранжировке, представлена как передача вневременного факта, который если и соотносен с субъектом или субъектами, то только лишь с такими, которые обозначены нереперентно, обобщенно. Так, в случае *Зубы зрения крошатся и обламываются, когда смотришь впервые на армянские церкви* (О.Мандельштам) речь идет не о конкретных зубах, тем более что это некоторые виртуальные «зубы зрения», да и *армянские церкви* – это тоже в некоторой степени обобщение. Здесь главным оказывается то, что это непосредственная реакция автора по поводу определенной ситуации – первого знакомства с армянской архитектурой, осмысленное и вербализованное как процессуальное состояние ситуации в целом. Создается такая коммуникативно-прагматическая ситуация, когда нет необходимости выделять предмет сообщения в отдельную информативную единицу, иными словами, тему, вследствие его, во-первых, малой информационной насыщенности, во-вторых, его абстрагированной или предельно обобщенной референции.

Изоморфная коммуникативная устроенность, согласно наблюдениям И.И.Ковтуновой, также свойственна поэтическому дискурсу, где по причине предельно тесного тематического единства в составе лирического текста предложение «утрачивает в принципе одно из главных коммуникативных свойств предложения-высказывания – способность члениться на тему и рему» [8, с. 151]. Поэтический текст в целом обретает статус единого предиката, представляя собой «сплошную рему». В поэтическом тексте данное, воплощаемое темой высказывания, как правило, отсутствует, поскольку все является в нем новым. При этом новизна заключается не в том, что сообщаются какие-либо еще неизвестные сведения, а в некотором новом взгляде на мир, в художественных и философских обобщениях. Изучение обозначенной И.И.Ковтуновой особенности коммуникативной организации поэтического текста все еще пребывает в начальной стадии, и здесь перспективным, на наш взгляд, представляется применение методики когнитивного моделирования поэтических высказываний, разработанной Е.А.Селивановой. Ученый обращает особое внимание на такое свойство высказываний поэтической речи, как неизоморфность поверхностных синтаксических структур их когнитивной основе [9, с.469].

Как неотъемлемая часть поэтической коммуникации лирическая поэзия – это особая языковая сфера, детерминированная в значительной степени наличием культурных компонентов или, как уже указывалось, культурной мотивированностью. В идиоматичных высказываниях, наделенных потенциальной возможностью стать афористическими, также представлены культурные компоненты. Принимая во внимание отмеченную культурную мотивированность, а также способность тех и других языковых реалий служить средством передачи философских обобщений, можно сделать вывод о том, что свойственная им коммуникативная нерасчлененность выступает как их яркая функциональная особенность.

Поскольку коммуникативные возможности высказывания однозначно реализуются только в контексте, важным оказывается вопрос о взаимодействии анализируемых высказываний с текстовым окружением, ближайшим, а порой и отдаленным. Общеизвестно, что контекст в определении конкретного коммуникативного типа играет весьма существенную роль. Как показали наблюдения, рассматриваемым высказываниям свойственна крайне слабая вербальная контекстуальная зависимость, более того, в ряде случаев вообще ее формальное отсутствие. Вследствие этого для них практически нехарактерны лексико-грамматические показатели связи с контекстуальным окружением. В них не наблюдаются такие бесспорные и ставшие уже хрестоматийными показатели внутритекстовой связи, как проформы, лексические повторы, специфически текстовое

использование союзов и частиц. Отсутствие перечисленных языковых примет позволяет этим высказываниям занимать любую позицию в тексте. Они могут встречаться в начале текста: *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья счастлива по-своему* (Л.Толстой), располагаться внутри его: [*А вскоре стало и жутко.*] *Неведомы пути, по которым доходит до правды ревнующий человек.* [*И Родька дошел.*] (И.Бунин) или заключать его: «Письмо о русской прозе» О.Мандельштама заканчивается высказыванием *Право же, дурная поэзия изнурительна для культурной почвы, вредна, как и всякая бесхозяйственность*. В таких случаях следует вести речь не столько о связи с конкретным предшествующим или последующим высказыванием, сколько о связи с коммуникативно-прагматической ситуацией в целом, складывающейся в рамках более широкого текста, то есть о дискурсивном пространстве. В определенный момент возникает потребность осмыслить сущее обобщенно, в форме сентенции. Этого можно достигнуть через выбор определенной языковой структуры, которая, отвечая строгим требованиям к внутренней коммуникативно-смысловой организации, в связях и отношениях с вербальным окружением ведет себя достаточно независимо.

В то же время следует акцентировать, что коммуникативная специфика генеритивных высказываний такова, что они не могут существовать вне дискурсивного пространства. Только в нем, в процессе его развертывания создаются условия для некоторых обобщений, выявления типичных жизненных случаев. И в этом усматривается еще одна черта, приближающая генеритивные высказывания первоначально к афоризмам, а в дальнейшем и к дискурсивным фразеологизмам. Приобретению же характерного для дискурсивных фразеологизмов свойства воспроизводимости способствует их рематичный характер.

Наблюдения показали, что анализируемые высказывания обладают еще одной особенностью, отличающей их от высказываний других коммуникативных регистров. Замечено, что в их составе практически отсутствуют метатекстовые элементы, прежде всего вводные конструкции, через которые говорящий обычно объективирует свою точку зрения. Объясняется это тем, что в таких высказываниях звучит как бы собственно голос говорящего, это всегда, как уже отмечалось, его личностная оценка фрагмента картины мира. Причем высказываемое говорящим суждение представляется ему непреложной истиной, во всяком случае, в его понимании здесь и сейчас, поэтому слова с эпистемической модальностью – не только с проблематичной, но и с категоричной достоверностью, окажутся лишь повторением того, что автор в этом решительно убежден, и, как следствие, излишними. В каждом таком высказывании имплицитно уже присутствует авторское «бесспорно», «я убежден», «нет сомнений», о чем свидетельствуют следующие трансформации авторских высказываний: [*Бесспорно, я убежден, нет сомнений, что*] *Как хорошо ни изобрази скуку, все равно скучно читать* (И.Одоевцева); [*Бесспорно, я убежден, нет сомнений, что*] *Во время путешествия забываешь названия дней: их заменяют города* (В.Набоков).

Контекстуальная независимость генеритивных высказываний обусловлена, причем не в последнюю очередь, также их коммуникативной структурой – нерасчлененностью на тему и рему. Именно нерасчлененные высказывания являются сильным членом коммуникативной парадигмы, отличающимся слабой синтагматической зависимостью. Нерасчлененность содержащейся в них информации, а точнее, отсутствие актуализации какого-либо из ее блоков, являющееся следствием того, что вся заключенная в них вербальная информация актуальна для данного коммуникативного акта, влечет за собой то, что такие высказывания представляют собой констатацию некоторой ситуации в целом. Констатировать положение дел, ситуацию, осмысляя ее философски, говорящий может, задавшись целью сообщить

нечто основное и какой-то степени изначальное о мире и человеке в нем. Сильной позицией, занимаемой в коммуникативной парадигме, можно также объяснить и отмеченную ранее незакрепленность таких высказываний за определенным местом в составе текста.

Проведенные наблюдения позволяют заключить, что учет фактора актуального членения в процессах восприятия речевых высказываний, а значит, и в их познании, оказывается не только формально обязательным, но и таким, который способен помочь глубже проникнуть в их содержание. Посредством механизма актуального членения в каждом конкретном случае использования языковой структуры регулируются процессы передачи информации от сознания адресанта к сознанию адресата и их интерпретации в речевой деятельности.

Список использованной литературы

1. Макаров М.Н. Основы теории дискурса / М.Н. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
2. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзієвська. – К., 1993. – 194 с.
3. Золотова Г.А. Говорящее лицо и структура текста / Г.А. Золотова // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность: сб. ст. – М.: Ин-т русского языка РАН, 1995. – С.120 – 132.
4. Кубрякова Е.С. Как вписывается фразеология в новые направления лингвистических исследований // Jezyk. Czlowiek. Dyskurs. – Szczecin, 2007. – С.85- 92.
5. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / отв. ред. В.Н. Телия. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
6. Янко Т.Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т.Е. Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2001 – 384с.
7. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Худ. литература, 1955 – 416 с.
8. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис / И.И. Ковтунова. – М.: Наука, 1986. – 205 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2008. – 712 с.
Стаття надійшла до редакції 30 червня 2011 р.

В. М. Абашина

ІДІОМАТИЧНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ: ФАКТОР КОМУНІКАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті аналізується комунікативний бік ідіоматичних синтаксичних конструкцій. Автор вважає врахування чинника комунікативної організації не тільки формально обов'язковим в процесах сприйняття мовленнєвих висловлювань та їх тлумачення, але і таким, який сприяє більш глибокому проникненню в їх типологічну семантику.

Ключові слова: ідіоматична синтаксична конструкція, комунікативна організація, висловлювання, типологічна семантика.

V. N. Abashyna

IDIOMATIC SYNTACTIC CONSTRUCTIONS: FACTOR OF THE COMMUNICATIVE ORGANIZATION

In the article the communicative side of idiomatic syntactic constructions is analyzed. The author believes the consideration of the factor of the communicative organization not only formally required in processes of perception of speech utterances and their interpretation, but also such one that assists deeper penetration into their typological semantics.

УДК 811.161.2'42

Ю. О. Гарюнова

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ В КІНОКРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються мовні засоби вираження морально-етичної оцінки в кінокритичних статтях. Авторка наголошує на тому, що категорії етики пов'язані із поняттями еталону і стереотипів. Під час аналізу текстових фрагментів враховується експлікація ціннісних орієнтирів, що зберігаються в загальнолюдській та індивідуальній мовних картинах світу. Розглядаються феномени чужості, глобалізації суспільного конфлікту, протистояння ціннісних світів комунікантів.

Ключові слова: оцінка, мораль, етика, кінокритик, опонент.

Дискурсивний простір сучасної публіцистики не є однорідним. В ньому можна виділити риси критичного, етичного, ідеологічного та інших видів дискурсу [1]. Цей факт свідчить про використання засобів мовного кодування та міжособистісної комунікації в різних жанрово-регістрових формах, які тісно пов'язані з умовами трансляції інформації, типами повідомлення та виявами особистісного начала у текстових фрагментах. Важливим фактором для оформлення певного типу дискурсу є манера спілкування, експлікована рядом вербальних і невербальних одиниць. Тексти, що містять поняття, належні до морально-етичної сфери, репрезентують одночасно два типи дискурсу — власне етичний та критичний [2].

Контексти етичного дискурсу конструюються на основі понять, що маніфестують етичну норму. У такій комунікативній ситуації моральні цінності стають модальною настановою суб'єкта мовленнєвого акту. Етична сфера, на ґрунті якої виникають згадані типи дискурсу, концептуалізована, вмонтована в загальну картину світу. Так виявляється роль мови в кодифікації культурних принципів. Норми поведінки перетворюються на аксіоми, стають виявами стереотипів стійкої колективної свідомості [3, с. 222]. Виникнення етичного дискурсу вчені пов'язують із поняттям моральної комунікації, яка відрізняється від інших типів спілкування тим, що спирається на комплекс певних правил, максим чи принципів, які відмежовуються від інших як такі, що належать до сфери моралі та етики [4, с. 245]. Мораль у такому типі комунікації не є чимось на зразок прикладної етики, вона має свою форму, свій медіум, за умов, коли учасники спілкування поважають або, відповідно, не поважають самих себе чи опонента. Такі вимоги резюмовані у вигляді бінарного кодування, коли береться до уваги внутрішнє ставлення до поведінки і вона, поведінка, визначається як хороша чи погана. Навіть коли суспільство передбачає етично нейтральну поведінку, мораль не може набувати третього значення коду, вона не допускає відхилення у тематичній сфері моралізування [4, с. 248]. Порушення етичних норм, проте, може передбачати посилення на обставини.

Сьогодні ми бачимо, що мораль бере на себе у контекстах сигнальну функцію. Вона кристалізується там, де увагу привертають суспільні проблеми. Морально-етична сфера набула полемогенних рис, бо мораль може розпалювати конфлікти та виникати з них. На основі архетипної категорійної опозиції «добре-погано» розвинулась регулятивно-оцінна функція людської свідомості [5, с. 159]. Критерії етики стають вартісними лише у ситуації ціннісного протистояння. Так виникає поняття моральної, або етичної, оцінки.

У нашому дослідженні ми розглянемо мовні засоби експлікації етичної оцінки в кінокритичних текстах, які до сьогодні не ставали предметом наукових робіт із

україністики. Окремі компоненти німецькомовних текстів кінокритики розглядали М. Ворошилова, О. Голованова, Ю. Колодна, В. Самбуєва. О. Токмаков використав кіноанонси як матеріал для студії «Метонимия как средство прагматического воздействия: на материале французской кинокритики» [6, с. 2]. Комплексний аналіз кінокритичних текстів здійснив С. Панченко в роботі «Лінгвістичні параметри кіноанонсу». Матеріалом для останньої були російськомовні статті.

Дослідженню негативної етичної оцінки в контекстах осуду в сучасній російськомовній публіцистиці присвятила свою роботу Л. Гусліста. До моменту виходу студії цей тип аксіологічного значення не розглядався у спеціальних роботах. Лінгвістичні параметри етичної оцінки на матеріалі україномовних кінокритичних статей до сьогодні не мали присвячених цьому питанню досліджень, що робить нашу роботу **актуальною**.

Етична норма може виражатися контекстуально у двох модифікаціях: ідеологізованій та «обивательській». Остання пов'язана з культурними та психолінгвістичними особливостями мовної поведінки, а саме: стереотипністю мови, високим рівнем агресивності, тяжінням до оцінності, гіпертрофованістю негативних оцінок тощо [7].

Для кінокритичного дискурсу характерне функціонування як прямих, так і непрямих оцінних актів. Це допомагає авторам текстів реалізовувати різноманітні комунікативні стратегії. Етична оцінка в таких фрагментах передається лексемами із закладеним на рівні денотативного компонента значення слова аксіологічним навантаженням: «*З точки зору етики все гармонійно. Стрічка високоморальна...*» [Укр. тиждень. – 2007. – № 11].

Однією із рис розглядуваного типу дискурсу є суб'єктивність суджень, тобто за точку відліку у конструюванні етичного каркаса тексту обираються ціннісні орієнтири мовця. Адресант намагається осудити моральні настанови опонента через зниження його морально-етичного статусу, перетворення адресата на «Чужого». Його мовний образ стає втіленням неприйнятних норм етики. Так у тексті конструється категорія «чужості», тісно пов'язана із негативною оцінкою [8, с. 54; 9, с. 120]: «*Цигарки у фільмах вирізають, а от експерименти з грибами – будь ласка, на будь-який смак. Молоді люди випадково скуштували ірландських мухоморів, що дуже посприяло атмосфері саспенсу і галюцинацій під страшну музику*» [Новинар. – 2007. – № 4]. Негативна етична оцінка досягається шляхом зіставлення змісту тез у першому реченні. Засвідчуючи аморальність використання у фільмах епізодів, пов'язаних із цигарками, автор констатує відсутність обмежень стосовно сюжету, підґрунтям якого є експеримент із галюциногенами. Саме через цей прийом контрасту формується знижена етична оцінка, імплікується думка про аморальність фільму. Характер оцінки підсилюється іронією. Кінокритик має прагматичну мету: переконати читача, що подібні сюжети кінострічок є порушенням етичних норм, які диктує суспільство. Категоричність автора має персуазивну функцію у комунікативній ситуації.

Прогнозований перлокутивний ефект експлікації негативної етичної оцінки — тотальне засудження світу «Чужого». Кінокритик не просто виражає негативне ставлення до молоді, що за сюжетом фільму вдається до експериментів із галюциногенами, він осуджує і творців стрічки як таких, що підтримують ці експерименти. Відбувається глобалізація конфлікту і реалізується авторська стратегія віддалення від опонента [2, с. 328]. Іронічність стає засобом нав'язування авторських настанов масовій аудиторії, що є особливістю критичного дискурсу.

Однією із рис кінокритичних текстів є персоніфікація об'єкта оцінки, що визначається презумпцією відповідальності особи за вчинене [3, с. 222]. Особливо часто такий прийом зустрічається у фрагментах, що маніфестують морально-етичні

принципи. У такий спосіб реалізується тактика «переходу на особистості»: *«Режисер стверджує, що «просто хотів передати через образи молодіжний стиль життя». І, мабуть, концептуалізував це прагнення у сценах, коли герої курять марихуану, у сексуальних сценах на даху, особливо у епізоді кохання втрьох. Всі норми етичності пригнічені чи нагло знищені»* [Молоко. – 2007. – № 11]. У запропонованому контексті спостерігаємо використання демагогічного прийому переходу від події до особи. В останньому реченні позиція автора висловлюється прямо: есплікується негативна етична оцінка стрічки. Для підсилення негативного значення кінокритик використовує цитату самого творця фільму і різко протиставляє їй перелік сцен та епізодів, що аж ніяк не збігаються із метою режисера та є порушенням норм етики. Вираження досить категоричної авторської позиції має значний прагматичний потенціал. У такий спосіб кінокритик впливає на публіку, коректуючи її ціннісні орієнтири і нав'язуючи читачам свою думку. У розглядуваному тексті автор реалізує стратегію відчуження від опонента через межовий варіант оцінки, що відповідає крайньому полюсу аксіологічної шкали. Саме таку оцінку кінострічки еспліковано в останньому реченні.

«У героя marijuana is god нікнейм і хащі трави у шафі, куди він частенько засовує голову і жадібно та глибоко дихає афродезіаком, що виділяється рослиною... Кен-Шел співає про пошук кохання, монотонно, еротично, депресивно, проте ерос та конопля не допомагають. От і не показували б...» [ШО. – 2008. – № 11]. Будь-яке повідомлення про порушення закріплених у суспільстві норм, на думку О. І. Федотової, є оцінкою [10, с. 190]. Для аналізу запропонованого фрагмента ця думка актуальна. Перше речення тексту не є оцінним, а лише констатує певні факти. Але оскільки поведінка головного героя виходить за рамки загальноприйнятих норм, речення набуває негативнооцінного забарвлення з точки зору етики. Це аксіологічне значення підсилюється в останньому реченні, в якому автор прямо заявляє про те, що стрічку не варто було б і транслювати через її аморальність. У розглядуваному контексті автор використовує прийом демонстрації компрометуючого факту про опонента. Таким матеріалом стає розповідь про «буденне» життя персонажа стрічки. У такий спосіб автор статті обґрунтовує своє негативне ставлення до продукту кіномистецтва.

Настанова на тотальне засудження світу «Чужого» зумовлює так зване наклеювання ярликів у текстах і використання прийому псевдоцитовання: *«На прем'єру з нетерпінням чекали і шанувальники режисерки, й ті, хто категорично не сприймає її творчості... Одні – аби виголосити чергову оду незмінному генію, інші – аби ще раз істерично прокричати про «чорнуху» і «порнуху»* [TELECITY. – 2007. – № 1]. Знижена етична оцінка транслюється в останньому реченні, де автор статті говорить про *чорнуху* і *порнуху* у розглядуваній стрічці. Таким чином на фільм автоматично наклеюється ярлик, що відсилає реципієнта до сфери аморальності. Цитуючи уявних противників творчості режисерки (йдеться про Кіру Муратову), кінокритик підсилює негативнооцінне навантаження. Кванторами загальності стають займенники *одні* та *інші*. Це знаки конфлікту. У такий спосіб морально-етичне протистояння загострюється, глобалізується. А імпліцитне вираження негативної оцінки зумовлює перлокутивний ефект.

У текстовому просторі оцінного дискурсу зустрічаються засоби, які тяжіють до сфери адресата, що репрезентує суспільну думку. Так реалізується прийом нормативного тиску на опонента. Одним із таких прийомів є звернення до уявного співрозмовника. У такий спосіб автор намагається знайти союзників, коло реципієнтів, що поділяють його морально-етичні настанови: *«Якщо ви зможете витримати картини знуцання підлітків над хлопчиком із Африки, то замовляйте квитки. Ця картина зовсім на любителя...»* [Новинар. – 2007. – № 6].

Негативнооцінні мовленнєві акти часто спрямовані не стільки на кардинальну зміну ситуації, скільки на експлікацію реакції на неї і на апеляцію до думки адресата. Семантику окремих текстових фрагментів не можна трактувати однозначно. Вони відрізняються особливостями контексту, характером перлокутивного ефекту. Очевидним є те, що негативна етична оцінка пов'язана із ситуацією конфлікту, що ґрунтується на зіткненні різних ціннісних настанов. Полярність думок – важлива семантична складова етичнооцінних мовних актів

У тій ситуації, коли адресант виносить вердикт про відповідність чи невідповідність певних фактів етичним нормам, він бере на себе функцію розроблення шкали оцінок. Тоді критик намагається зробити своє висловлення переконливим, підсилити його перлокутивний ефект. Для цього він використовує мовні засоби впливу на думки адресата, аксіологічні стратегії. Це глобалізація конфлікту через використання кванторів загальності, звернення до тактик «переходу на особистості» і «формування категорії чужості». Автор статті намагається створити мовний образ «Чужого», що уособлює неприйнятні етичні норми. Через наклеювання ярликів, трансляцію компрометуючих фактів про опонента, псевдоцитуювання кінокритик впливає на аудиторію, насаджує публіці свою позицію. З метою знайти прихильників він вдається до прийому діалогізації. Настанова на вплив пов'язана із механізмами, що визначають стереотип мовної поведінки. У своїй роботі ми вузько розглянули реалізацію таких універсальних схем у процесі трансляції етичної оцінки у текстах кінокритичного дискурсу. Дослідження продемонструвало, що мовленнєві акти, які виражають негативну етичну оцінку стрічок, можна зафіксувати у кінокритичному дискурсі у більшій кількості, ніж позитивні оцінні контексти. Цей феномен ми пов'язуємо із тим, що ситуації морально-етичного конфлікту частіше можуть спровокувати критика на транслювання своїх ціннісних настанов, аніж ситуації гармонії інтересів автора кінокритичного тексту і режисера. У випадках протистояння мораль породжує відчуження. Вона зосереджується на моментах суспільного протистояння. Тому спектр мовних засобів вираження негативної етичної оцінки значно багатший за арсенал способів експлікації позитивного аксіологічного навантаження. Етична оцінка зі знаком «плюс» часто входить до складу комплексного оцінного значення. Вона не виділяється окремо, а лише підсилюється іншими оцінними компонентами.

Етична оцінка тісно пов'язана із поняттям еталону та прихованим впливом стереотипів. Вона передбачає врахування як загальнолюдських цінностей, що зберігає мовна картина світу, так й індивідуальної концептуальної системи, ціннісно-сміслові сітки окремого суб'єкта. Тексти кінокритичного дискурсу яскраво демонструють ці культурні феномени. Вони стають виразниками альтернативних світів комунікантів.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — 278 с.
2. Гуслистая Л.А. Семантические и прагматические особенности речевых актов осуждения / Л.А. Гуслистая // Вісник Харківського університету. — 1999. — Вип. 448. — С. 327—331.
3. Гуслистая Л.А. Методологические подходы к изучению аксиологических высказываний в современных лингвистических исследованиях / Л.А. Гуслистая // Вісник Харківського університету. — 2000. — Вип. 491. — С. 219—225.
4. Луман Н. Медиа коммуникации / Н. Луман. — М.: Логос, 2005. — 280 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 121 с.
6. Панченко С. А. Лінгвістичні параметри кіноанонсу: автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / С.А. Панченко. — Дніпропетровськ, 2008. — 20 с.
7. Какорина Е.В. Новизна и стандарт в языке современной газеты: особенности использования стереотипов / Е.В. Какорина // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. — М.: Наука, 1996. — 177 с.
 8. Пеньковский А.Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке / А.Б. Пеньковский // Проблемы структурной лингвистики. — М.: Наука, 1989. — С. 54—82.
 9. Лассан Э. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ / Э. Лассан. — Вильнюс: Изд-во Вильнюс. ун-та, 1995. — 232 с.
 10. Федотова О. Комуникативно-прагматична типологія оцінних речень / О.І. Федотова // Мовознавство. — 1988. — № 3. — С. 70—72.
- Стаття надійшла до редакції 1 листопада 2011 р.

J. O. Hariunova

VERBALIZATION OF ETHICAL ESTIMATION IN THE CINEMA-CRITICAL DISCOURSE

The article deals with the problem of linguistic means of expression the moral-ethical estimation in the cinema-critical texts. The author accents on the point that ethical categories are bonded with the conception of standard and stereotype. Analyzing the fragments of texts he takes into consideration the explication of values orientations which is represented in common-human and individual linguistic map of the world. In the article the author is researching the phenomenon of otherness, globalization of social conflict and opposition of values worlds of communicators.

УДК 81'1

А. В. Гутникова, В. М. Швец

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ МОДЕЛИ

В статье поднимается одна из нерешенных проблем современного языкознания, частичная принадлежность инфинитива. В работе предпринимается попытка проследить развитие данной словоформы в индоевропейской группе языков, а также ее функционирование в немецком языке.

Ключевые слова: субстантивация инфинитива, диахронические исследования, переходность морфологических категорий, грамматическая интерпретация.

В современном языкознании отсутствует единая точка зрения относительно инфинитива как части речи, а также работы по его исследованию на сравнительно-историческом и типологическом уровнях. **Актуальность** исследования обусловлена необходимостью всестороннего изучения и определения статуса субстантивированного инфинитива в индоевропейских языках.

В сравнительно-историческом аспекте безаффиксное словообразование представлено в работах В.Вильманса, Г.Пауля, В.Хенцена [1; 2; 3].

Целью данной работы является диахроническое исследование модели субстантивации глагольного инфинитива на материале индоевропейских языков. Цель работы предполагает решение следующей **задачи**, как то определить морфологический статус такой формы как инфинитив.

На синхронном уровне субстантивированный инфинитив являет собой продукт словообразования, а конверсия представляется простейшим средством образования отглагольного имени (см. работы Г.Вельмана, В.Вильманса, Г.Пауля, М.Д.Степановой).

Диахронические исследования в области глагольного инфинитива показывают, что первично данная словоформа в индоевропейском языке-основе была обычным отглагольным именем, выполняющим функцию дополнения к финитному глаголу и выражающем цель мысли либо цель действия.

В исследованиях К.Г.Красухина хеттский и ведический инфинитивы выступают в качестве отглагольного имени, утратившим связь с парадигмой склонения [4, с. 190]. В этих архаичных языках данные абстрактные имена функционируют как предикат гипотетического или предписываемого действия, что наблюдается в ряде современных индоевропейских языков и свидетельствует об общем происхождении имени и глагола [4, с. 90], а также служат производящей основой для образования герундиев-герундивов и причастий.

Иная точка зрения на происхождение инфинитива содержится в работах Н.А.Луценко, согласно которой данная лексема возникла из имени как "...первичной формы существования единиц языка" [5, с. 17] и послужила основой для появления глагола. Инфинитив как имя действия развивает временную дифференциацию, систему личных форм, наклонений, то есть, становится этимолоном глагола.

Несмотря на взаимоисключающие концепции развития инфинитива, можно признать тот факт, что инфинитив – явление архаичное, которое прочно вошло в словообразовательную систему индоевропейских языков, а сам инфинитив может рассматриваться как "окаменевшая падежная форма" имени существительного.

На более поздних этапах языкового развития инфинитивы в функции дополнения все более вовлекаются в поле глагола, теряя свой номинативный характер и приобретая новые морфологические категории, становясь одной из форм глагольной парадигмы. Впоследствии, как указывает Г.Пауль, Х.Клооке [6, с. 10; 7, с. 318], в таких индоевропейских языках как греческий, латынь, романские, древнегерманские языки происходит повторная субстантивация инфинитива. Он принимает синтаксические и частично формальные признаки существительного, исходной точкой для чего является двойственная функция инфинитива в безличных предложениях – дополнение к сказуемому и, одновременно, субъект, например: лат *Errare humanum est* 'человеку свойственно ошибаться' или 'человеку свойственны ошибки'.

Таким образом, инфинитив представляется феноменальным явлением, так как границы между глагольным и субстантивным инфинитивами недостаточно четки. С одной стороны – это абстрактное имя с функцией опредмечивания предикативной конструкции, с другой - сохраняются грамматические категории глагола.

Древнегерманский инфинитив сохраняет формальную соотнесенность с именами действия и может склоняться как имя существительное, выступая в качестве герундия, что позволяет считать его отглагольным существительным среднего рода с основообразующим суффиксом *-(o)no*. В работах по сравнительной грамматике германских языков отмечается, что данное отглагольное имя может характеризоваться как застывшая падежная форма, которая нейтральна в залоговом и временном отношении и не имеет системы склонения, но в западногерманском ареале встречаются формы генитива и датива от основ на *-njo* [8, с. 217].

В древневерхненемецком языке возрастает количество субстантивированных инфинитивов под влиянием поздней латыни, сочетая в себе номинативную и вербальную функцию. Эти образования характеризуются наличием флексий в генитиве и дативе, а также отсутствием формы множественного числа, что свидетельствует об абстрактности значения данных имен. В отношении древневерхненемецких

субстантивированных инфинитивов Т.Л.Пашевская придерживается той точки зрения, что все они передают в опредмеченном виде процесс или действие, поэтому она выделяет две семантические группы: 1) имена физического действия; 2) имена нефизического действия [9].

Активно возрастает количество субстантивированных инфинитивов в средневерхненемецкий период, особенно от сложных и префиксных глаголов. Эта тенденция связана с расцветом придворной лирики, для которой характерен “номинативный стиль”, а также с трудами средневековых мистиков, язык которых насыщен абстрактными именами существительными на *heit*-, *ung*- и субстантивированными инфинитивами.

В этот период языкового развития идет закрепление формальных признаков субстантивации инфинитива, таких как наличие артикля, притяжательных местоимений, определения, а также указание на субъект или объект глагольного действия в генитиве. Вербальный инфинитив характеризует наличие препозитивной частицы *ze*, а также окончания дательного и родительного падежей, однако и в этот период наблюдаются случаи употребления инфинитива, чья грамматическая интерпретация которого двояка, так как глагольный инфинитив переживает распад флексий в дативе (- *enne*) и генетиве (- *ennes*), а развитие новых флексий у субстантивированного инфинитива идет параллельно и еще не завершено.

Средневерхненемецкий инфинитив является объектом исследования в работе Х.Клооке [10]. Автор рассматривает субстантивированный инфинитив как имя с абстрактной семантикой, появляющееся на относительно позднем этапе исторического развития и изначально имеющее глагольные признаки. Сема предметности, по мнению автора, развивается у дериватов на *-en* только в нововверхненемецком языке, а в средневерхненемецкий период они представляют собой “чистые” имена акциональные.

В части работы, посвященной историческому развитию субстантивированного инфинитива в индоевропейских языках, содержатся данные о существовании таких дериватов в греческом, латыни, в древнефранцузском и древнепровансальском языках, где они принимают флексии существительного, а также образуют формы множественного числа. Это свидетельствует о развитии семантики этих производных в сторону предметности, а, значит, субстантивация инфинитива является собой не новообразование немецкого языка, а прочно входит во всю индоевропейскую систему, и процесс “опредмечивания” вряд ли может быть датирован современным этапом, как на это указывает Х.Клооке.

Отрицание опредмеченных дериватов в средневерхненемецком может служить только на анализе текстов Отфрида, придворной поэзии и работ по схоластике Екхарта, где субстантивированный инфинитив выступает как стилистический элемент и неотъемлемая часть номинативного стиля. Именно влияние латыни на литературу XI - XII веков, схоластику средневековья, а также “расцвеченный”, по Х.Бринкману [11, с. 95] стиль придворной и рыцарской лирики предполагают использование единиц номинативного характера, снимающих вербальную динамику, то есть имен с акциональной семантикой. Отсутствие субстантивированных инфинитивов в семой конкретности в диапазоне всего периода не может служить характеристикой всего периода.

Список использованной литературы

1. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. Zweite Abteilung: Wortbildung / W. Wilmanns. – Berlin - Leipzig: de Gruyter & Co, 1930. – 671 S.
2. Paul H. Deutsche Grammatik / H. Paul 5. Aufl. - Halle (Saale): Niemeyer, 1958. - Bd. 1.- 345 s. (a); Bd. 4. - 425 S (б).
3. Henzen W. Deutsche Wortbildung / W. Henzen. - Tübingen: Niemeyer, 1965. – 314s.

4. Красухин К.Г. Система индоевропейских инфинитивов и связанных с ними отглагольных имен / К.Г. Красухин // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. - 1996. - № 6. - С. 79 - 92.
5. Луценко Н.А. Предисловие к статье В.А.Корнилова «Причастия «будущего времени» в произведениях современных писателей» / Н.А. Луценко // Язык. Смысл. Текст: сб. ст. - Донецк, 1994. - С. 14 - 18.
6. Paul H. Mittelhochdeutsche Grammatik. 22. Aufl. / Hrsg. von Hugo Moser / H. Paul - Tübingen: Niemeyer, 1982. - Bd. 5. - 370 s
7. Kloocke H. Der Gebrauch des substantivierten Infinitivs im Mittelhochdeutschen / H. Kloocke - Göttingen: Kümmerle, 1974. - 210 s.
8. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1954. - 379 с.
9. Пашевская Т.Л. Основные словообразовательные типы имен действия в немецком языке и словосочетания с ними: Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04. / Т.Л. Пашевская. - Л. ЛГУ, 1958. - 17 с.
10. Kloocke H. Der Gebrauch des substantivierten Infinitivs im Mittelhochdeutschen / H. Kloocke - Göttingen: Kümmerle, 1974. - 210 s.
11. Brinkmann H. Wesen und Form mittelalterlicher Dichtung / H. Brinkmann - Tübingen: Niemeyer, 1964. - 204 s.

Стаття надійшла до редакції 27 жовтня 2011 р.

А. В. Гутнікова, В. М. Швець

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МОДЕЛІ

Стаття є присвяченою проблемі сучасного мовознавства, а саме субстантивації інфінітиву. У наданій роботі розглядається розвиток цієї словоформи в індоєвропейських мовах.

Ключові слова: субстантивація інфінітиву, діахронічні дослідження, перехідність морфологічних категорій, граматична інтерпретація.

A. V. Gutnikova, V. M. Shvets

HISTORY OF MODEL DEVELOPMENT

In the present article one of unsolved linguistic problems, viz. to which parts of speech can infinitive belong is observed. Attempts to retrace its development in the Indo-European languages and particularly its functioning in German language are made.

УДК 811.161.2'373.21

О. А. Мороз

ТОПОНІМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНИЙ, ПРАГМАТИЧНИЙ, КОНОТАТИВНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглянуто топонім як одиницю мовної системи української мови. Виділено аспекти дослідження топонімних найменувань. Зосереджено увагу на проблемі значення топонімної лексики. Подано аналіз конотативних топонімів як одиниць фразеологізмів, художніх текстів тощо.

Ключові слова: топонім, значення топоніма, конотативний топонім.

У межах кожної мови виділяються особливі знаки, що вербально індивідуалізують певні територіальні об'єкти, суспільно значущі для народу, історично й культурно вмотивовані. Формування топонімних систем відбувається разом з буттям

нації на певній території, за певних соціально-політичних умов.

Топоніми представляють клас власних імен, і з-поміж усього їх різноманіття виділяються своєю найвищою здатністю до індивідуалізації, що полягає у словесному виділенні певного об'єкта. Кожен народ протягом свого існування немовби оточує себе вербальними образами, закодовуючи в них частку свого буття, культури, традицій, способу мислення. Отже, топоніми – це не тільки складова мовної системи, але й елемент існування нації, частка її менталітету, одиниця її культури.

Крім того, топоніми, виникнувши спочатку як певні знаки-орієнтири, фіксують відображення географічної дійсності у свідомості людини. Це є підґрунтям для топоніміки як складного системного утворення в мові, відносно своєрідного й незалежного, і водночас пов'язаного із загальномовними відношеннями та процесами [1, с. 6].

Топонім – різнопланова одиниця, тому під час її опису та вивчення слід враховувати різні аспекти, пов'язані з її фіксацією, вживанням, видозмінами та перспективою функціонування. Попри наявність величезної кількості розвідок з топоніміки (І. М. Желєзняк, Ю. О. Карпенко, В. П. Шульгач, О. С. Стрижак, О. В. Суперанська, Є. С. Отін), узагальненого аналізу ознак топоніма зроблено не було. Пропонована стаття є спробою розглянути специфіку топоніма в різних аспектах.

Метою статті є з'ясувати своєрідні ознаки топонімів української мови як одиниць мовної системи. У ході розв'язання мети висувуються такі **завдання**: а) вивчити топонім з погляду існування в мові й узуальних особливостей; б) визначити когнітивну сутність топоніма; в) з'ясувати особливості вживання топоніма в різних контекстах; г) дослідити конотативну природу топоніма.

Топонім – це лінгвістична одиниця, у звуковій оболонці якого засвідчено закономірності розвитку певної мови, адже топонім як елемент ономастикону виникає в умовах розвитку певного етносу й, отже, його мови. Власне ім'я, на думку Р. І. Охштан, – це категорія, динаміка якої полягає в поєднанні властивостей максимальної абстрактності з максимальною конкретністю [2, с. 172]. Усі топоніми стосуються певного локального простору, але кожен окремо називає якусь конкретну місцевість.

З'ясовуючи ознаки топоніма, зосереджуємо увагу на тому, що ця одиниця – це насамперед географічна назва, особливий знак, який закріплюється за певним об'єктом місцевості, відмежовуючи й відокремлюючи його від іншого. На цьому ґрунтується топонімна функція індивідуалізації, або географічної ідентифікації. Кожен топонім співвідноситься з певною місцевістю, певним селищем, містом чи країною. Відповідно до цього сформувались різні типи топонімів: мікротопоніми, гідроніми, ойконіми, омоніми тощо [3, с. 715].

Словесне відтворення локальних об'єктів – необхідність підкреслити їх унікальність, своєрідність; потреба певної спільноти відмежуватись за допомогою певного знака, який згодом перетворюється на особливий символ, закріплений за місцевістю. При цьому топонім залишається незмінним супутником спільноти протягом усієї її історії. Відтак, топоніми є цінним джерелом вивчення історії етносу. Крім того, розвиток топонімії певної території відбувався з урахуванням етнічних змін. Про це, зокрема, свідчать міграції, переселення. Так, переїзд греків з Криму до Приазов'я, що відбувався за наказом Катерини II, зумовив певні топонімні зміни в регіоні. Приїхавши сюди, грецька етнічна група заснувала низку населених пунктів, більшу частину з яких найменувала відповідно до своїх етнічних, рідних, кримських. Натомість назви, що були поширені на цій території до греків, не продовжили своє подальше існування, залишившись в історії. Так, *Павловськ* було замінено на *Маріуполь* (ще раніше засвідчено назву *Домаха* як козацьке поселення); інші назви поселень постали як «новокримські» – *Ялта*, *Урзуф*, *Карань* та ін. І сьогодні існують паралельні

локальні найменування – у Криму та Приазов'ї. Подібні зміни переконують у тому, що топоніми – це «не мовчазні знакові символи», а «живі» одиниці, «за якими стоять долі різних мовних колективів» [3, с. 715].

Топонім – це невід'ємна локальна одиниця суспільства, у зв'язку з чим він вбирає важливу інформацію суспільно-політичного, економічного, соціально-культурного характеру. Її обсяг буде змінюватися відповідно до перетворень у суспільстві. Наприклад, сьогодні *Київ* – центр, столиця України; *Маріуполь* – промислове місто на південному сході України, портове місто. У часи української бездержавності територіальний поділ здійснювався в межах тих держав, до складу яких Україна входила, відповідно ця інформація пов'язувалася з назвами, наприклад, міст. Так, у ХІХ столітті *Маріуполь* – це велике місто з розвиненими різними ремеслами Катеринославської губернії Царської Росії.

Аналіз показує, що одні топонімні найменування починають своє життя в мовленні населення, інші – пов'язані з примусовою номінацією, наприклад, у зв'язку з масовим переселенням певної етнічної групи. Так, назва *Маріуполь* була спочатку ухвалена греками-переселенцями, а потім уже перевірялася ширшою суспільною практикою вживання. У колективній праці 1892 року «Маріуполь и его окрестности» зазначається, що грецьке місто *Маріуполь* чумаки та малороси по-різному називали, наприклад: *Марнополь*, *Марнопольє* [4, с. 81].

Усталені в практиці найменування фіксуються на географічних картах, потрапляючи до географічної номенклатури. На думку О. В. Суперанської, слова на географічній карті існують самостійно, відокремлено [5, с. 232], і це їх дещо відмежовує від топонімів як мовних одиниць. При цьому топонім може існувати тільки в живому мовленні мешканців і не ставати об'єктом картографування, отже, залишається непоміченим (наприклад «народні» найменування вулиць). Коли ж він зафіксований на карті, то перетворюється на своєрідний символ епохи, що його народила, на історичну пам'ятку мови та культури [5, с. 232].

Прив'язаність топоніма до певної території насамперед історично зумовлена. Географічні найменування поставали в певний історичний період і за певних суспільно-політичних умов. Багато онімів зберігають свою первинність і дотепер, наприклад назви *Чернівці*, *Київ*, *Дніпро*, *Дунай* та ін. Як переконана О. В. Суперанська, географічні назви відображають або минуле, або сучасне й «мають або повинні мати історичне пояснення» [6, с. 106]. Топонімам також властива й історична змінність. Так, у царській Росії з'являлися «царські» назви (*Катеринобург*), у Радянському Союзі – радянські (*Сталіно*, *Куйбишево*, *Дніпродзержинськ* та ін.). Відзначимо, що вплив ідеологічного чинника на топонімну систему значно збіднив її, зробив одноманітною, порушивши топонімний «закон» індивідуалізації й ідентифікації. Це особливо позначилося на найменуваннях міських об'єктів – вулиць, адже й до сьогодні в кожному місті чи селищі, замість давньої назви, яка забута, але підкреслювала географічні, історичні чи культурологічні особливості місцевості, існує ідеологічно забарвлена назва – вулиця *Леніна*.

Отже, географічні, історичні, суспільно-політичні особливості розвитку певної території, рівень її культурного розвитку послуговували підґрунтям енциклопедичної інформації, закріпленої за певним топонімом. На її основі топонім входить до топонімних словників, у межах яких функціонує як словникова одиниця, особливий енциклопедичний знак. Так, у словнику-довіднику М. Янка подається інформація про розташування об'єкта, що називається, історія, пов'язана з ним, часом етимологічна розвідка. Відповідно до цього джерела топонім *Українка* тлумачиться як місто «Обухівського району Київської області, розташоване при впадінні р. Стугна в Дніпро. Перша згадка про місто належить до ХV століття. Назва від Україна за допомогою суф.

-к(а)» [7, с. 364]. Словники топонімів можуть враховувати більшою мірою походження топоніма, отже, мають власне лінгвістичний характер. Наприклад, слід згадати ґрунтовну працю В. Шульгача «Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник», у якій лінгвістично обґрунтовано розв'язується проблема становлення ойконімної системи Волині. Так, походження обласного центру Волині Луцька пояснюється через літописні фіксації 1085, 1150 років, а також згадки в інших історичних пам'ятках; подається мотивація оніма давньоруським словом *лоуки* «кривизна, вигин, затока» тощо [8, с. 80]. Отже, ширша, енциклопедична, або вужча – етимологічна, інформація закріплюється як загальновідома, усталена в мові, у словниках топонімів.

Топоніми – це мовна одиниця, яку можна охарактеризувати як двосторонню, що має звучання й значення. Фонетична оболонка імені етнічно зумовлена, оскільки виникає в умовах розвитку певного етносу (чи етносів) як носія певної мови. Так, топоніміку України можна охарактеризувати як національно марковану, оскільки вона формувалася на матеріалі української мови й у межах етнічної української території. Хоча контактування з різними етнічними групами позначилося на українських географічних назвах, на їх будові. Наприклад, грецький, тюркський компоненти в найменуваннях – *Кагарлик, Кічіксу, Карань* та ін.

Значення власного імені, на думку О. В. Суперанської, – це ті асоціації, які виникають у свідомості мовця під час вимови слова [9, с. 262]. При цьому для власного імені основне – співвіднесеність з предметом. Отже, значення імені, переконана дослідниця, – фактор його відомості, фактор суспільно-історичний [9, с. 266]. В. І. Болотов наголошує на тому, що найбільш суттєвим для власного імені є енциклопедичне значення, тобто «сума конкретних значень про денотат імені» [10, с. 333]. Оскільки за топонімом приховується щоразу інший об'єкт – у рельєфному, історичному, політичному вимірах, то саме енциклопедичну інформацію можна вважати важливою в значенні топоніма.

Звичайно, слід погодитися з Р. І. Охштат стосовно того, що основною якістю власного імені, що створює його своєрідність, є відсутність у нього актуального лексичного значення. У цьому переконує той факт, що власне ім'я не підлягає таким операціям, як пошук семантичних складових, розклад на семи [2, с. 172]. Однак, твердження, що це мовна одиниця, що має тільки загальнокатегоріальне значення, яке визначається функцією вторинного позначення, що індивідуалізує певний об'єкт серед інших подібних, не є переконливим [2, с. 172]. Топонім завжди більший за звичайний знак і не обмежується функцією індивідуалізації об'єкта, оскільки асоціативно пов'язаний з різними чинниками розвитку найменованого локального об'єкта. Отже, значення топоніма включає як лінгвістичну інформацію, так і енциклопедичну, відтак у свідомості мовців топонім не функціонує як статичне словникове слово, а існує як динамічна одиниця, асоціативно визначена історією етносу, його ідеологією, культурою й національними традиціями.

Таким чином, значення топоніма характеризується компонентністю і має такі складові: денотативний компонент; енциклопедична інформація; національно-культурний компонент.

Окремо слід виокремити такий компонент топонімного значення, як конотативний. Його виділення пов'язане з уживанням топонімів не у своїй основній функції номінації й ідентифікації. Конотативні ономастичні лексеми, як зауважує Є. С. Отін, «являють собою проміжну ланку в бінарному протиставленні *nomina propria* – *nomina appellativa*: у семантиці таких імен, на відміну від тих, що апелювалися, ще зберігається зв'язок з денотатами, зберігається «топонімічний (антропнімічний фон)» сприйняття імені» [11, с. 3].

Топонім перетворюється на конотативну одиницю, вживаючись у різних

повторюваних контекстах – імпліцитно й експліцитно.

Відомо, що у своїй суспільній діяльності людина не обходиться без топонімів, адже вони створюють її повсякдення. Нас оточують назви вулиць, районів міста, міст, країн тощо, їх використання інколи набуває узагальненого характеру, а назви символізуються, перетворюючись на конотативні одиниці. Р. І. Охштанок окреслює подібну ситуацію як здатність до символізації ознак географічного об'єкта, що уможливорює самостійність існування назви як узагальненої характеристики [12, с. 83]. Наприклад, майже в кожному місті є психіатрична лікарня, відтак її називання в народі відбувається або за назвою вулиці, на якій вона розташована, або за назвою міста, або за якоюсь іншою. Закріплюючись фразеологізмами, такі назви узагальнено характеризують недалеку, дурнувату людину: *Пора на Пашковського* (вулиця в Маріуполі, де розташована психлікарня); *Відправити у Сватове* (місто з психлікарнею) і под. У локальному вжитку топоніми *вул. Пашковського, м. Сватове* можуть і самостійно виражати конотативне значення. Однак більшість конотацій топонімів фразеологічно зв'язані. Загалом у фразеологізмах топоніми набувають різноманітних конотацій, на чому дослідники не раз наголошували (Л. Г. Скрипник, Н. М. Пасік, О. А. Мороз).

Широкі можливості щодо конотативної реалізації топонімів отримує в художньому просторі. У зв'язку з цим топоніми – важливі елементи художнього тексту, оскільки є носіями інформації мовного, композиційного та ідейного плану [13, с. 8].

У тканині художнього твору топоніми найменування підпорядковані авторському задуму, вони слугують для вираження основних його ідейних настанов. Одна з них – локалізувати події, забезпечити локальне історичне чи сучасне тло. У цьому випадку топоніми – маркери, які акумулюють важливу національно-культурну та історичну інформацію, пов'язану з життям певного етносу. Наприклад, у поемі Д. Павличка «Аутодафе» топонім *Колима* не український, однак тісно пов'язаний з історією українського народу і символізує світове зло: *...І в з'яві тій розпізнано тирана, Що мріяв світ загнати в Колиму* [14, с. 127].

Топоніми хоча й не мають лексичного значення, подібно до загальних назв, але отримують здатність до метафоризації, метонімізації та синекдохізації, часто поєднуючи ці процеси. Так, доволі цікавим є образ *Берліна* у романі В. Винниченка «Сонячна машина», який будується на двох семантичних процесах – метафорі й метонімії: *А Берлін із кожним днем щораз більше та більше гуде дивною чуткою, хвилюючою казкою про таємну Сонячну машину*. З одного боку, *Берлін* – сукупність мешканців, а з іншого він *«гуде дивною чуткою»* (метафора) [15].

У художньому тексті топонім нерідко персоніфікується, перетворюючись на одиницю емоційно-експресивного плану: *За вікном одноманітно, вперто гуркотів Париж, як на вогні велетенський казан...* [16, с. 23]. Слушно зауважують дослідники, що «персоніфікований топонім перетворюється на дійовий персонаж і відповідно поводить себе в художньому тексті» [17, с. 120]. На переконання Ю. Карпенка та М. Мельник, «велика сила антропоморфізації дає можливість сприймати топонім як єдиний живий організм» [18, с. 142].

Для художніх текстів особливо властиве вживання топонімів у ролі синекдох, що дозволяє автору узагальнити, підкреслити типовість поширення явища або наголосити на його кількісному, як правило, негативному вияві. При цьому топоніми змінюють свою звичну форму однини на множину, формуючи новий план вираження: *Нехай народи його рішають, а не Волл-Стріт і Кремлі* [16, с. 339].

Отже, аналіз різноаспектного функціонування топонімів виявив, що ці одиниці мають величезний мовотворчий і стилетворчий потенціал. Вони є посередниками між поколіннями та суспільствами і забезпечують збереження мовної та національної

ідентичності, від століття до століття розширюючи обсяг енциклопедичної інформації про певний етнос та його уклад життя. Прагматичний аспект опрацювання топонімів показав, що цим одиницям властива потужна експресія, що постає як результат невідповідності між одиничним змістом (функція ідентифікації об'єкта) та різними конотаціями як наслідку узагальнення, символізації ознак. У подальшому слід звернути увагу на топоніми як одиниці, самостійні у вживанні в певному локально й регіонально обмеженому просторі в їх лінгвістичному, енциклопедичному й конотативному аспектах.

Список використаної літератури

1. Голев Н.Д. Единство онтологического и ментального бытия топонимической системы (к проблематике когнитивной топонимики) / Н.Д. Голев, Л.М. Дмитриева // Вопросы ономастики. – 2008. – № 5. – С. 5 – 17.
 2. Охштат Р.И. Имя собственное как компонент фразеологической единицы и как самостоятельное слово / Р.И. Охштат // Труды Самаркандского гос.ун-та. Новая серия. – Вып. 219: Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1972. – С. 172-179.
 3. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. – К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2007. – 854 с.
 4. Маріуполь и его окрестности: Отчетъ объ учебныхъ экскурсіяхъ Маріупольской Александровской гимназіи / Упоряд. Г. Тимошевский. - Факс.вид. – Мариуполь, 2001. – 579 с.
 5. Суперанская А.В. Слово на географической карте / А.В. Суперанская // Ономастика та етимологія: зб. наук. пр. на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Желєзняк. – К., 1997. – С. 224-232.
 6. Суперанская А.В. Имя через века и страны / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
 7. Янко М.П. Топонімічний словник України: словник-довідник / М.П. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с.
 8. Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник / В.П. Шульгач. – К.: Київ, 2001. – 189 с.
 9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
 10. Болотов В.И. К вопросу о значении имен собственных / В.И. Болотов // Восточнославянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С.333-346.
 11. Отин Е.С. Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в переносном значении / Е.С. Отин // Вопросы ономастики. – Свердловск, 1980. – С.3-13.
 12. Охштат Р.И. О функционировании собственных имен во фразеологии современного немецкого языка / Р.И. Охштат // Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1971. – С. 82-93.
 13. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г.П. Лукаш – Дніпропетровськ, 1997. – 18 с.
 14. Павличко Д. Аутодафе: поезії / Д. Павличко. – К.: Основи, 2008. – 160 с.
 15. Винниченко В. Сонячна машина: роман / В. Винниченко. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.
 16. Винниченко В. Нова заповідь: роман / В. Винниченко. – К.: Знання, 2011. – 349 с. – (Класна література).
 17. Боева Е.В. Онімний простір фольклорної драматургії Олександра Олеся / Е.В. Боева // Записки з ономастики. – 2002. – № 6. – С. 115-123.
 18. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: моногр. / Ю.О. Карпенко, М.Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
- Стаття надійшла до редакції 9 жовтня 2011 р.

O.A. Moroz

**TOPONYMS IN UKRAINIAN LANGUAGE: COGNITIVE, PRAGMATIC,
CONNOTATIVE ASPECTS**

In the article toponyms in Ukrainian language are considered. The aspects of toponym's issue are shown. The problems of semantic of toponyms are studied. Connotations of toponyms as a component of phraseological units and artistic text are analyzed.

УДК 81'373.3=111

С. В. Олійник

**ДЕКОДУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ОБСЯГУ ОЦІННИХ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЗА
ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

У статті розглянуто особливості когнітивного підходу до розкриття семантичного обсягу оцінних фразеологічних одиниць в мовах набору. Вибір матеріалу дослідження обумовлений складністю значення фразеологічних одиниць, які розглядаються, що передають особливості концептуальної картини світу та менталітету носіїв мов як когнітивних стереотипів. Лінгвістичні характеристики національного менталітету можуть виокремлюватися за допомогою аналізу її концептуальних конститuentів.

Ключові слова: *концепт, когнітивний, фразеологічний.*

Ефективність розгляду проблем розкриття семантики різнорівневих одиниць у межах лінгвокогнітивної парадигми, актуальність звертання до різних типів когнітивних моделей для опису різноманітних мовних засобів комунікації, які спираються на когнітивні підстави, що формують конкретну мовну категорію, знаходять висвітлення в дослідженнях багатьох фахівців. “Одним із завдань когнітивної лінгвістики є встановлення елементарних одиниць мовної свідомості. Ці одиниці мають різні форми вербалізації в залежності від режиму роботи свідомості” [1, с.13]. Однією з форм вербалізації таких елементарних компонентів мовної свідомості є фразеологічні одиниці (далі ФО).

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що фразеологічні одиниці, у семантиці яких зафіксовано оцінний компонент, уперше стають об'єктом аналізу в межах когнітивної парадигми у зіставному аспекті. Вибір оцінних ФО як матеріалу дослідження обумовлений тим, що ці мовні одиниці містять компоненти значення, які відбивають національні особливості сприйняття дійсності. В решті решт це сприяє дослідженню етнічного менталітету носіїв природних мов як сукупності поведінкових і когнітивних стереотипів і виявленню лінгвоспецифічних характеристик цього менталітету через аналіз його семантичних складових – концептів.

Метою даного дослідження вважаємо визначення структурно-семантичних особливостей оцінних ФО, у значенні яких міститься національно-культурний компонент, тобто таких мовних одиниць, як *Kilkenny cats* ‘смертельні вороги’, *a friend at court* ‘вірний друг’, *power broker* “політичний маклер”, політичний діяч, що впливає на прихід до влади того чи іншого кандидата, *an old hand* ‘знавець чого-небудь, бувала людина’, *a spring chicken* ‘недосвідчена людина’, *яблуко розбрату*, *червона юшка*, *божий чоловік*, *за царя Панька*, *Хома невірний* та ін. Для досягнення поставлених цілей необхідно визначити теоретико-методологічні принципи лінгвокогнітивного

моделювання концептів, що об'єктивуються у фразеологічних системах мов, які вивчаються.

Існують різні підходи до вивчення національно-культурної специфіки мовних картин світу (див. [2, с.316-317]). Однак найбільш послідовним є лінгвокогнітивний підхід, що дозволяє виділяти, аналізувати та структурувати загальнолінгвістичний компонент, який є релевантним для будь-якого комунікативного акту будь-якої мови, і культурно-детермінований компонент, що визначає національно-культурну специфіку. Отже, завданнями нашого дослідження також можна вважати вивчення загальнолінгвістичного компонента, що дозволяє дослідити універсальне в комунікації, здійснити комплексний аналіз усієї сукупності чинників, які впливають на процес комунікації. Вивчення культурно-детермінованого компонента, у свою чергу, дозволяє дослідити національне в комунікації, визначити й описати національно-специфічні складові, зокрема феномени, що відбивають основні риси національно-культурного менталітету й обумовлюють національно-культурну специфіку мовних картин світу. Під мовною ментальністю або національно-культурним менталітетом вслід за Є.В.Урисон розуміємо “загальне поняття, що позначає сукупність суспільних настроїв, різних психологічних якостей, що є специфічними для кожного соціуму” [3, с.18].

У руслі когнітивних досліджень мова розглядається як “вмістилище духу народу”, відображення його національного менталітету, найважливіша складова його культури [3-6]. Мова – це явище духовної культури народу, яке відбиває систему цінностей мовної спільноти. У цьому контексті важливим є вивчення мовних явищ з урахуванням не лише світосприйняття окремої мовної особистості, але й духовних набутків етносу, зафіксованих у колективній пам'яті мовної спільноти. Як зазначає Г.Г.Слишкін, “дослідницьке поле лінгвокультурної концептології формується трихотомією “мова – свідомість - культура” [7, с. 8], причому свідомість асоціюється з мовною особистістю та із сукупністю концептів, що утворюють свідомість мовної особистості.

Когнітивний підхід до дослідження мовних явищ орієнтований на питання розуміння і використання мови. Ідея використовувати мовний матеріал як емпіричну основу для реконструкції когнітивних процесів є актуальною і ставить перед дослідниками завдання реконструювати “образ людини” на підставі мовних даних [8, с. 21]. Основою когнітивного підходу до мови є постулат про те, що мовні засоби є віддзеркаленням когнітивних структур. Когнітивна семантика включає в аналіз увесь комплекс знань про те, що позначається, сукупність лінгвістичної і екстралінгвістичної інформації в слові. Слова зберігаються в пам'яті не як суми елементів, а як комплекси ознак. Безумовно, психофізична діяльність людини, його матеріальний й духовний досвід відіграють величезну роль у формуванні й розвитку значення слова [8, с. 22].

Мовні одиниці вважаються вербалізаціями ментальних структур репрезентації різних типів знань, у зв'язку з чим ці структури знаходяться у фокусі уваги багатьох мовознавців [9-14].

Когнітивний підхід до опису семантики ФО припускає “розуміння ФО як знака, що співвідноситься за структурою зі згорнутим текстом, і який має у своєму змісті кілька блоків інформації (макрокомпонентів), що охоплюють об'єктивний і суб'єктивний зміст (сигніфікат) – денотацію, оцінку, мотивацію, емотивність і стилістичну маркованість. ФО розуміється як мікротекст, структурований в ході інтерпретації носієм мови всіх типів семантичної інформації ФО в семантичному просторі культурного знання, що належить суб'єкту мовного спілкування” [15, с. 3].

Концептуальний аналіз оцінних ФО припускає виділення концептів і їхній опис із застосуванням термінологічного апарата когнітивної лінгвістики. Концептуальний аналіз спрямований на розкриття механізмів мовної діяльності в її нерозривному зв'язку з мисленням та реальністю.

На думку деяких лінгвістів [16-17], частина концептуальної інформації має мовну “прив'язку”, тобто способи мовного вираження, але частина цієї інформації представляється в психіці принципово іншим способом, тобто ментальними репрезентаціями іншого типу – образами, картинками, схемами. Дослідженню підлягає саме концептуальний прошарок семантики – рівень ментальних сутностей, які структурують та обумовлюють зміст мовних одиниць. Концептуальний аналіз пов'язаний з усвідомленням сутності самого вербалізованого концепту, який стоїть за одиницею, також з встановленням засобу організації концепту в мисленні та з розробкою принципів концептуального моделювання значення [18].

Як відзначає О.Л.Бессонова, “не існує єдиного підходу до визначення природи концептів, їхніх типів і структурної ієрархії; відсутній також опис конкретних усталених процедур концептуального аналізу” [8, с. 71]. Аналіз літератури за проблемою дослідження свідчить, що концепт існує у свідомості людини як сукупність знань про актуальний або ймовірний стан справ у реальному світі в контексті емоцій, переживань, асоціацій, як фрагмент етнокультурного середовища в ментальному світі людини, що дозволяє відтворити етнокультурний образ людини. Лінгвісти включають до семантичної структури концепту його ядро, етимологію, історію, що стиснена до основних ознак змісту, сучасні асоціації, уявлення, оцінки, переживання тощо [10; 19-21].

Аналіз літератури за проблемою, що розглядається, свідчить, що концепт репрезентує різні аспекти знання і досвіду, а саме, світоглядний, раціональний, емотивний, культурологічний. Найкращий доступ до опису та визначення природи концепту забезпечує мова [22, с. 16].

Визначення термінологічного апарата дослідження вимагає чіткого розмежування понять “концепт”, “значення”, “поняття”. Аналіз літератури з даного питання показав, що ця проблема є найбільш дискусійною в сучасному мовознавстві. Так, наприклад, С.Г.Воркачов вважає, що “концепт – це синтезуюче лінгвоментальне утворення, що методологічно прийшло на зміну уявленню (образу), поняттю і значенню і включило їх у себе, тобто концепт – це свого роду “гіперонім” останніх. ... лінгвоконцепт характеризується гетерогенністю і наявністю багатьох ознак, приймаючи від поняття дискурсивність репрезентації змісту, від образу – метафоричність і емотивність цієї репрезентації, а від значення – включеність його імені в лексичну систему мови” [23, с. 77]. Розглядаючи відносини між концептом і значенням, М.М. Болдирєв указує на те, що концепти як елементи свідомості цілком автономні від мови. Мовні засоби своїми значеннями передають лише частину концепту, що підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій, визначень і текстових описів того самого концепту [11]. Слідом за М.М.Болдирєвим вважаємо більш перспективними багаторівневі концепції значення, в яких послідовно розвивається ідея розмежування концептуального та семантичного (мовного) рівнів репрезентації знань [11]. У передмові до книги А.Вежицької Е.В.Падучева відзначає, що “значення антропоцентрично, тобто відбиває загальні властивості людської природи; більш того, воно етноцентрично, тобто орієнтовано на даний етнос. Не можна природною мовою описати “світ як він є”: мова споконвічно задає своїм носіям картину світу, причому кожна мова - свою” [6, с. 5-6].

Таким чином, концепт і значення не знаходяться у відносинах повної відповідності. Концепт являє собою відносно стабільний і стійкий “когнітивний зліпок з об'єкта дійсності” [24, с.30], тому що концепт пов'язаний зі світом більш безпосередньо, ніж значення. Слово завжди об'єктивує лише частину концепту.

У цьому дослідженні вихідною є точка зору, яка припускає, що концепт і поняття – це різні терміни. Вони належать різним наукам: поняття – термін логіки і

філософії, а концепт – математичної логіки, культурології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, хоча за своєю внутрішньою формою вони подібні.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок про існування в лінгвістиці трьох підходів до розуміння концепту. Їх поєднує визнання тези про те, що концепт – це назва змісту поняття, синонім змісту. Представник першого підходу Ю.С.Степанов наголошує на культурологічному аспекті концепту, розуміючи культуру як сукупність концептів і відносин між ними. Цю точку зору поділяє і В.М.Телія, вважаючи, що “концепт – це те, що ми знаємо про об’єкт у всій його екстенсії”. Серед представників семантичного підходу до концепту, його розуміння як одиниці когнітивної семантики Н.Д.Арутюнова, Т.В.Булигіна, А.Д. Шмельов, Н.Ф.Алефиренко і ряд інших фахівців [25 - 27]. Вони вважають, що семантика мовного знака є єдиним засобом формування змісту концепту. Прихильниками третього напрямку є Д.С.Ліхачов, О.С.Кубрякова і ряд інших лінгвістів. На їхню думку, концепт є результатом взаємодії значення слова з особистісним і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами й дійсністю. На думку Д.С.Ліхачова, “...мова в потенційній формі її концептів – втілення культури народу” [28, с. 287].

Таким чином, у лінгвістичній науці спостерігається відсутність єдиного визначення концепту. Переконливе пояснення цьому надає В.А.Маслова: “...концепт має складну, багатомірну структуру, що включає крім понятійної основи соціо-психокультурну частину, яка не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним; вона включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи і конотації, властиві певній культурі” [26, с.36]. Таким чином, термін концепт може використовуватися як в універсальних, так і в ідіотнічних узагальненнях.

Вивчення теоретичної літератури за проблемою дослідження дозволило виділити два підходи до аналізу моделей збереження знань: перший припускає наявність єдиної пропозиціональної форми репрезентації всіх типів інформації, збереженої в пам'яті, у другому підході наявні дві форми: пропозиціональна та гештальтна [29, с. 135]. Для моделювання концепту використовуються різні типи структур репрезентації знань – схема, фрейм, сценарій, ментальний образ і скрипт. У контексті цього дослідження фреймова модель краще, ніж інші відтворює в лексичній системі відношення між концептом та його реалізаціями.

У цьому дослідженні аналізуються саме фразеологічні одиниці, що вербалізують ціннісні концепти англійської та української мови, та використовується комплексний підхід до їх аналізу з урахуванням методу фреймового опису. Основним дослідницьким засобом є концептуальна модель, за допомогою якої виділяються базові компоненти семантики концепту і виявляються стійкі зв'язки між ними.

Фреймовий аналіз передбачає встановлення та структурування тієї концептуальної ділянки досвіду, на тлі якої висвітлюється значення слова [12, с. 62]. У цьому дослідженні концепт розглядається як такий, що матеріалізується у вигляді фрейму-пропозиції, який складається з декількох слотів. Пропозиція слідом за Ю.С.Степановим розуміється як загальний, інваріантний зміст декількох логічно еквівалентних пропозицій [30, с. 30]. “Пропозиція розглядається як певне концептуальне об'єднання, що представляє зв'язки та відношення між різними сутностями. Поряд із уявленням про зв'язки, пропозиційне знання включає також і уявлення про самі об'єкти, а тому звернення до пропозиційних структур вимагає залучення в сферу аналізу принципів сприймання світу” [31, с. 105].

Вслід за О.Н.Барановим та Д.О. Добровольським фрейми розуміються як структури знань про типовий об'єкт, ситуацію, дію та ін. [32].

Існують різні класифікації фреймових структур. Одним з найбільш послідовних є підхід до систематизації та уніфікації концептуального аналізу мовного матеріалу за

допомогою створення типових структур С.А.Жаботинської. Вона описує 5 типів фреймів: предметноцентричний, акціональний, посесивний (партонімічний), таксономічний та компаративний або асоціативний [33].

Характер досліджуваного в цій роботі матеріалу не дозволяє використовувати в “чистому” вигляді жоден з виділених типів фреймів. Фрейм складається з вершини (теми), тобто макропропозиції, і слотів або терміналів, заповнюваних пропозиціями. Ця когнітивна структура організована навколо якого-небудь концепту, але на відміну від тривіального набору асоціацій такі одиниці містять лише саму істотну, типову і потенційно можливу інформацію, що асоційована з даним концептом [2, с. 288]. Таким чином, культурно значущий фрейм концепту – це насамперед пов'язані з даним концептом конотації і потенційно можливі візуальні образи, що супроводжують даний концепт та асоціюються з ним.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок про те, що:

1. Найбільш експресивно, стилістично різноманітно та семантично адекватно категорія оцінки функціонує в усталених словосполученнях – фразеологічних одиницях, які є матеріальними знаками національного буття, що відображають та характеризують основні культурно-специфічні риси етносу в його історичному становленні.

2. Основною парадигматичною характеристикою ФО є їх оцінність, експресивність та емоційність, які тісно пов'язані в значенні ФО. Культурний компонент значення займає важливе місце в семантиці ФО. Він не тільки визначає специфіку семантики ФО, але й відбиває особливості мовної картини світу носіїв мови. Національно-культурний компонент ФО є наслідком того, що ФО з національно-культурною семантикою крім експресивно-емоційних елементів семантики містять у собі додаткові семантичні елементи, обумовлені історичними і соціальними факторами життя народу-носія мови.

3. Оцінні фразеологічні одиниці з культурним компонентом займають важливе місце в мовній картині світу носіїв мови. Вони пов'язані з повсякденним життям людини, його зовнішністю, основними заняттями, звичками, переживаннями, почуттями, поведінкою та відбивають особливості середовища, в якому живе мовне співтовариство, відбивають історичні події, звичаї, традиції, що є відображенням антропоцентричного характеру фразеології. Таким чином, ФО фіксує культурну інформацію, пов'язану з традиціями менталітету лінгвокультурного співтовариства, що обумовлює функціонування й відтворення ФО як ключових константних одиниць коду культури і світосприймання.

4. Когнітивний підхід до опису значення оцінних ФО з культурним компонентом дозволяє інтерпретувати механізм співвіднесення в процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності системи мовних значень із системою фонових знань, що є необхідною умовою правильного сприйняття і вживання досліджуваного мовного матеріалу. У цьому дослідженні вихідною є точка зору, що припускає етнокультурне відмічення концепту та його етноспецифічність.

Список використаної літератури

1. Караулов Ю.Н. Об эквивалентности когнитивных единиц в двух режимах работы языкового сознания / Ю.Н. Караулов // Стилистика и теория языковой коммуникации : тез. докл. III Международ. конф., посвященной 100-летию И. Р. Гальперина, 20-21 апреля 2005 г. – М., 2005. – С. 13-16.
2. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.

3. Урысон Е.В. Языковая картина мира vs. обиходные представления (модель восприятия в русском языке) / Е.В. Урысон // Вопр. языкознания. – 1998. – № 2. – С. 3-21.
4. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
5. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю.Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – Т. 2. – 767 с.
6. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая; пер. с англ. А.Д. Шмелева; под ред. Т.В. Булыгиной. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1999. – 780 с.
7. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г.Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 38 с.
8. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О.Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
9. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Из-во Воронежского гос. ун-та, 1996. – 104 с.
10. Беляевская Е.Г. Принципы когнитивных исследований: проблема моделирования семантики языковых единиц / Е.Г. Беляевская // Когнитивная семантика. – Тамбов: Тамбовск. гос. ун-т, 2000. – Т. 1. – С. 8-11.
11. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. – 123 с.
12. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. ст. – Волгоград-Архангельск: Волгоградский пед. ун-т им. А.С. Серафимовича, 1996. – С. 3-16.
13. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
14. Кубрякова Е.С. Новые пути исследования феномена значения в современной лингвистике / Е.С. Кубрякова // Функциональная семантика языка, семиотика знаковых систем и методы их изучения: тез. докл. международ. конф. 22 – 24 апр. 1997 г. – М., 1997. – Ч. I. – С. 61-62.
15. Ковшова М.Л. Культурно-национальная специфика фразеологических единиц (когнитивные аспекты): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М.Л. Ковшова. – М., 1996. – 22 с.
16. Апресян В.Ю. Метафора в семантическом представлении эмоций / В.Ю. Апресян, Ю.Д. Апресян // Вопр. языкознания. – 1993. – № 3. – С. 34-36.
17. Воробьев В.В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук / В.В. Воробьев // Русский язык за рубежом. – 1999. – № 2-3. – С. 76-82 ; С. 95-101.
18. Попова З.Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: изд-во ВГУ, 1999. – 30 с.
19. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
20. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
21. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М.В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.
22. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1993. – 283 p.
23. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели / С.Г. Воркачев // Филол. науки. – 2005. – Вып. 4. – С. 76-83.
24. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебн. пособ. / В.А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.

25. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
26. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 574 с.
27. Алефиренко Н.Ф. Теоретические основы учения о “внутренней форме” фразем / Н.Ф. Алефиренко // Семантика языковых единиц. – М., 1996. – С. 128-130.
28. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность : антология / под ред. В.Н. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 28-37.
29. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филолог. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с. (КСКТ)
30. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Ю.С. Степанов ; под ред. Ю.Н. Караулова. – 3-е изд., стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 360 с.
31. Сакал Т.М. Когнітивно-ономасіологічне моделювання семантики похідного слова / Т.М. Сакал // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. пр. – Ужгород: Видавництво «Мистецька лінія», 2001. – С. 103-108.
32. Баранов А.Н. Постулаты когнитивной семантики / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский // Известия РАН. Сер. литературы и языка. – 1997. – Т. 56, № 1. – С. 11-21.
33. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
Стаття надійшла до редакції 29 червня 2011 р.

S. V. Oliinyk

THE DECIPHERING OF SEMANTIC VOLUME OF EVALUATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UKRAINIAN BY MEANS OF COGNITIVE LINGUISTICS

The article deals with the peculiarities of the cognitive approach to the semantics of evaluative phraseological units. The choice of the language material is determined by the complex meaning of the phraseological units under consideration which reflect national specifics of the conceptual model of the world and the ethnic mentality of the language speakers as a sum of cognitive stereotypes. The linguistic characteristics of the national mentality can be singled out by means of the analysis of the concepts constituting it. The key terminological concepts of the analysis are determined.

УДК 81'367.2-112

В. В. Орехов

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню історії вивчення актуального членування речення в межах різних наукових напрямків. Проаналізовано підходи науковців стосовно називання цього поняття, визначення його статусу в лінгвістичній системі, а також щодо найменування компонентів актуального членування речення та їх кількісного складу.

Ключові слова: актуальне членування речення, лінгвістка, тема, рема, комунікативний.

Сучасна лінгвістика характеризується посиленою увагою до проблем комунікативного аспекту мови, тобто до тих мовних механізмів, що забезпечують функціонування мови як засобу спілкування. Проблема порядку слів та смислової ваги елементів речення впродовж століть цікавила лінгвістів, вона залишається і на сьогодні одним із важливих і не розв'язаних до кінця питань у мовознавстві. Одним з перших, хто вивчав цю проблему на матеріалі української мови, є О.С. Мельничук, який у роботі «Розвиток структури слов'янського речення» зробив спробу дослідження закономірностей словорозташування, розподіляючи елементи речення за синтагмами. Серед сучасних досліджень у цій галузі провідне місце посідають праці І.Р. Вихованця, М.В. Всеволодової, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, О.О. Крилової, Т.Є. Янко, О.Б. Сиротиніної та ін. Існуючі погляди на це лінгвістичне явище нерідко різняться між собою у розумінні сутності актуального членування речення, підходах щодо критеріїв виділення його компонентів, їх кількісного складу тощо. Розгляд історії вивчення актуального членування речення сприятиме кращому розумінню як самого явища, так і поглядів сучасних вчених щодо його трактування, і це є свідченням **актуальності** досліджень у зазначеному напрямку. **Метою** роботи є досліджування еволюції поглядів на природу актуального членування речення під час його вивчення в межах різних граматичних напрямків. Відповідно **завданнями** роботи є розгляд основних етапів становлення вчення про актуальне членування речення, дослідження розбіжностей у поглядах дослідників як у називанні зазначеного явища, так і у виділенні компонентного складу актуального членування.

Актуальне членування речення являє собою поділ речення на комунікативні частини, який здійснюється відповідно до комунікативного завдання й обумовлюється конкретною ситуацією. Послідовність різних за комунікативною значущістю частин висловлення встановлюється порядком слів у реченні, який складає єдине ціле з актуальним членуванням речення, а їх співвідношення розглядається як “співвідношення форми і функції” [1, с. 9]. Тому історію вивчення актуального членування речення слід простежувати з перших робіт, присвячених вивченню порядку слів у реченні, які, за твердженням О.Л. Пумпянського, припадають на період розквіту римської культури, коли Діонісій Галікарнаський написав ґрунтовний трактат про порядок слів. Але дослідження в галузі зазначеної проблематики в ті часи знаходилися на початковій стадії і були перервані після падіння Римської імперії.

Нове поширення вчення про порядок слів припадає на середину XVII ст. і пов'язане з дослідженнями французької логічної школи Пор-Рояля. Представники цієї школи (А.А. Арно, П. Ніколь, Д.К. Лансло та ін.) стверджували, що „з точки зору логічної граматики існує лише один, універсальний природний порядок слів: спочатку іде суб'єкт, потім предикат” [2, с. 14]. Але вони при цьому зауважували, що неправильність порядку слів з граматичного боку не виключає його довершеності у мовленнєвому аспекті.

Продовження розгляду проблеми порядку слів у межах логічного напрямку відбувалося в XVIII ст. Так, намагання вивести закономірність побудови природного порядку слів і дослідити основні його принципи спостерігаємо в роботах французьких науковців Ц. Дюмарсе та Н. Бозе.

Ц. Дюмарсе пов'язував побудову природного порядку слів з природним перебігом подій. На думку дослідника, прямим (природним) можна назвати лише такий порядок слів, коли наслідок іде за причиною, якість – за субстанцією, а пацієнс – за агенсом. Лише конструкції такого типу вважалися ним “необхідними” в смисловому плані, а існування структур з іншим, “фігуративним” порядком слів обумовлюється, на думку вченого, прагненням до гармонії, ритму тощо. Н. Бозе пов'язував природний порядок слів з природним перебігом думок. Аналітичний (“природний”) порядок слів, на його

думку, має відтворювати аналітичну роботу мозку, яка “здійснюється в напрямку від суб’єкта судження до його атрибута, а від них – до їхніх додатків (у широкому розумінні цього терміна)” [3, с. 83].

Отже, Ц. Дюмарсе, Н. Бозе, автори граматики Пор-Рояля, й деякі інші дослідники єдино правильним вважали прямий, природний порядок слів, а інверсійний розглядався ними як аномальне відхилення від нормального порядку слів.

Іншого погляду дотримувався Ш. Бато, який штучним вважав не інверсійний (“ораторський”), а прямий (“граматичний”) порядок слів, коли кероване слово слідує за керуючим, наслідок за причиною. Він наголошував, що саме при ораторському порядку слів автор винесенням на перше місце в реченні може виділити те, що знаходиться в центрі його уваги, головне, яке може бути як суб’єктом, так і об’єктом дії.

Таким чином, Ш. Бато, вводячи поняття “головного” (праобраз реми) та розглядаючи комунікативну важливість компонентів висловлення як основний чинник словопорядку, наблизився у своїх дослідженнях до вчення про актуальне членування речення.

Поняття “головного” як вагомий чинник словопорядку фігурує і в працях Монбоддо (Джеймса Барнета), який визнавав правомірність побудови висловлення як у відповідності з природною ситуацією, коли слово, що позначає субстанцію, передує слову, яке вказує на акциденцію цієї субстанції, так і у відповідності з природним перебігом думок, коли слово, яке виражає головну думку, ставиться у висловленні на перше місце.

Виділена Монбоддо контрастивна функція “головного” пізніше була докладно опрацьована К. Беккером, найзначнішою заслугою якого в розробці вчення про актуальне членування речення вважається виділення логічного наголосу як засобу визначення головного поняття висловлення.

І. Аделунг закономірність словопорядку в реченні пов’язував із граматичною функцією його складників. Так, природним він вважав словопорядок, при якому “природний суб’єкт” (поняття, тотожне з сучасним поняттям підмета) має передувати “природному предикату” (поняття, аналогічне до поняття присудка). Суб’єкт називається І. Аделунгом “головним поняттям”, з чого можна зробити висновок, що поняття реми в нього пов’язувалось з підметом.

Іншого погляду щодо співвідношення компонентів актуального членування з формально-граматичною будовою речення дотримувався А. Вейль. За підметом у нього закріплювалась роль “вихідного пункту висловлення” (праобраз теми), тобто тієї частини, яка уже відома. Присудок дослідник розглядав як “власне висловлення”, мотивуючи це вміщенням у ньому нової інформації, повідомлення якої і становить мету висловлення. Виділення А. Вейлем “вихідного пункту висловлення” і “власне висловлення” (праобразів теми і реми) та визначення подачі нової інформації як основної функції “власне висловлення” можна вважати кульмінацією розробок представників логічного напрямку.

Під час дослідження порядку слів представниками логічного напрямку була закладена основа для вивчення актуального членування речення, що виражалася в окресленні основних понять актуального членування та аналізі окремих їх функцій.

Наприкінці XIX ст. проблема порядку слів набуває психологічного трактування. Серед провідних представників психологічного напрямку були німецькі науковці Г. фон дер Габеленц та Г. Пауль.

Так, Г. Габеленц, аналізуючи послідовність виникнення уявлень у людській свідомості, доводить, що першим уявленням, яке виступає як предмет мовлення, слугує “психологічний суб’єкт”, а другим уявленням, що виражає те, що мовець думає про психологічний суб’єкт, слугує “психологічний предикат”. Поняття “психологічний

суб'єкт" у Г. фон дер Габеленца є близьким до поняття теми, а "психологічний предикат" – до поняття реми.

Аналогічний підхід до розуміння порядку слів простежуємо в Г. Пауля, який також найважливішим членом речення вважав "психологічний присудок", на який падає найсильніший наголос.

Роботи дослідників німецької психологічної школи дали поштовх для розвитку психологічного напрямку в інших країнах.

Так, П.Ф. Фортунатов наголошував на відмінностях між граматичними і психологічними підметом і присудком, його розуміння цієї проблеми було близьким до поглядів Г. Пауля [4].

Теорія психологічного синтаксису знайшла відображення в роботах російського вченого Л.В. Щерби, присвячених вивченню ритміко-інтонаційної структури мовлення («Фонетика російської мови», неопублікована стаття «Вісім значень простого непоширеного речення»).

Елементи психологічного синтаксису наявні в дослідженнях українського науковця Л.А. Булаховського.

Отже, деякі дослідження в галузі психологічного синтаксису, зокрема твердження про відмінність синтаксичної та смислової структури речення, про вирішальну роль "психологічного наголосу" та новизни вміщеної інформації для визначення найбільш значущого в комунікативному плані елемента висловлення, мають багато спільного з ученням про актуальне членування речення.

Розробки з проблеми закономірностей побудови речення, які проводилися представниками як логічного, так і психологічного напрямку, послугували основою для постановки досліджень порядку слів на власне лінгвістичний ґрунт, зробленої В. Матезіусом. Чеським лінгвістом було введено поняття "актуальне членування речення" на позначення закономірностей побудови речення, пов'язаних з його комунікативними функціями у сфері мовлення. Він виділив два компоненти актуального членування: "основу" висловлення (його "вихідний пункт") і "ядро" – головну в комунікативному плані частину висловлення, яка містить те, що повідомляється стосовно основи.

Введення В. Матезіусом у лінгвістику вчення про актуальне членування речення вперше поставило на тверду основу проблему порядку слів у слов'янських мовах. Це обумовлено тим, що питання порядку слів як проблема лінгвістична не могло бути вирішене до тих пір, поки головний чинник розташування слів – актуальне членування – знаходився за межами лінгвістичного вчення, і лише «об'єднання цих двох проблем в межах однієї науки – лінгвістики – зразу ж принесло плідні результати» [1, с. 24].

Після роботи В. Матезіуса „Про так зване актуальне членування речення” вчення про актуальне членування набуло значного поширення у світовій лінгвістиці. Розвиток цього вчення на східнослов'янському ґрунті розпочинається роботами російського вченого І.П.Распопова. Він на позначення компонентів актуального членування речення використовує терміни "основа" і "предиційована частина", відмовившись від запропонованих В. Матезіусом назв понять, недоліком яких вважає їхню синонімію [5]. У своїх працях І.П. Распопов виділив найважливіші типи співвідношень між основою висловлення та предиційованою частиною і розглянув способи оформлення актуального членування (порядок слів та інтонаційні засоби).

Взагалі, протягом розвитку вчення про актуальне членування речення відбувалася зміна як назви самого явища, так і компонентів актуального членування. Те, що одними іменується актуальним членуванням речення (або висловлення), інші називають функціональною перспективою речення (є спроби і диференціювати ці поняття), комунікативною перспективою або комунікативним членуванням, інформаційно-

несучою структурою (в американській лінгвістиці), смисловим, логіко-смисловим, комунікативно-смисловим членуванням” [6, с. 282].

Зазначена розбіжність у назвах цього явища нерідко зумовлена існуванням різних поглядів на його природу.

Так, терміни “функціональна перспектива речення” і “комунікативна перспектива речення”, як зазначає І.І. Ковтунова, “у більшій мірі, ніж терміни “актуальне членування”, “комунікативне членування”, підходять для мов з граматикалізованим порядком слів, наприклад, для англійської мови, оскільки ці терміни мають на увазі не стільки членування речення на дві комунікативні сполуки, скільки розподіл комунікативного навантаження між членами, які не мають властивості рухомості” [1, с. 29].

Термін “актуальне членування речення” виявився зручним для мов з рухливим порядком слів. Але, окрім цього терміна, у східнослов'янських мовах на позначення вичленовування різних за інформативним навантаженням компонентів висловлення іноді вживаються й інші терміни, зокрема “комунікативна перспектива речення” і “смислове членування”, які за своїм значенням можуть відрізнятися від терміна “актуальне членування речення”.

Погляди дослідників на компонентний склад актуального членування також відзначаються суттєвою розбіжністю, різнитися можуть не лише назви компонентів, а й їх кількість, що значною мірою обумовлюється різними підходами щодо їхнього виділення.

Так, О.О. Лаптева відкидає змістовий аспект у розмежуванні компонентів актуального членування (даність, новизну тощо), стверджуючи, що “релевантною для одиниці актуального членування виявляється лише одна ознака – співвідносний ступінь комунікативного (інформативного) навантаження” [7, с. 40]. За цією ознакою вона виділяє основну структурну одиницю актуального членування – “комунікативний (інформативний) центр”. О.О. Лаптева зазначає, що такі інформативні центри можуть бути репрезентовані в реченні в різній кількості (від 1 до n), вони співвідносяться між собою за кількістю вміщеної інформації і вступають у певні співвідношення з іншими частинами висловлення, які мають незначне комунікативне навантаження і тому не є інформативними центрами.

Ідея інформативного центру висловлення, запропонована О.О. Лаптевою, не отримала широкого розповсюдження в лінгвістиці, оскільки, на нашу думку, не враховувала багатьох аспектів природи актуального членування речення.

Більшість вчених відстоює бінарний характер актуального членування речення, а найпоширенішими назвами компонентів актуального членування виступають терміни Г. Аммана і К. Бооста “тема” і “рема”.

Аналізуючи роботи прихильників бінарності актуального членування, можна виділити кілька підходів у висвітленні цієї проблематики.

Так, дослідник М. Халідей темою називає початковий елемент речення, з якого починається виклад інформації, а ремою – решту речення. Даність / новизна інформації не є для нього суттєвим чинником для визначення теми, що свідчить про суто структурний підхід до проблеми.

Проте більшість дослідників при виділенні тематичного та рематичного компонентів урахує їх змістові характеристики, при чому одні з них лише керуються поняттями даного/нового під час виділення компонентів актуального членування (І.І. Ковтунова, О.О. Крилова, А.П. Загнітко та ін.), а інші, окрім цього, дане/нове виділяють і в складі самих компонентів (Г.О. Золотова в складі теми виділяє дане, додаткове дане, у складі реми – нове, додаткове нове; О.Б. Сиротиніна в складі теми вирізняє дане і власне дане, а у складі реми – нове, власне нове).

Певного поширення набуло виділення трьох компонентів актуального членування.

Так, О.В. Падучева в межах висловлення вирізняє рему – “компонент, який включає слово з головним фразовим наголосом”, початок – “компонент, який не входить до складу реми і позначений фразовим наголосом (другорядним)” і позарематичні компоненти – ненаголошені елементи висловлення [8, с. 112-113]. Вона зазначає, що в реченні може бути кілька початків (початок, другий початок тощо) і кілька рем (кінцева, передкінцева).

Ще одним прикладом трикомпонентної структури висловлення може послугувати шкала комунікативного динамізму Я. Фірбаса, яка “складається з власне теми, тобто елементів, що передають найнижчий ступінь комунікативного динамізму, з залишку теми, власне переходу, залишку переходу, з залишку реми, з власне реми, тобто елемента, який передає найвищий ступінь комунікативного динамізму” [9, с. 61].

Виділення, крім теми і реми, – складних комунікативних одиниць, у складі яких додатково вичленовуються структурні підтипи, – ще й третього компонента (перехідного, позарематичного і т. ін.) свідчить про надання переваги дослідниками змістовому принципу.

Прикладом виділення понад трьох компонентів актуального членування є шкала просодичної значущості А. Гімсона, яка складається з ненаголошеного, частково наголошеного, наголошеного та вміщуючого ядро елемента. Виділення комунікативних компонентів тут відбувається за змістовим принципом.

Отже, як зазначає Т.М. Ніколаєва, при вирішенні проблеми виділення компонентів актуального членування “розбіжність у підходах ... пояснюється тим, що для даного дослідника є головним – зміст чи форма” [10, с. 48].

Отже, в історії вивчення актуального членування речення можна умовно виділити три етапи: логічний, психологічний та лінгвістичний. І саме з розглядом проблеми порядку слів у галузі лінгвістики стало можливим дослідження нового автономного аспекту реченнєвої структури – комунікативного, де речення виступає одиницею мовлення і функціонує як висловлення.

Список використаної літератури

1. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения / И.И. Ковтунова. – М.: Просвещение, 1976. – 239 с.
2. Пумпянский А.Л. Информационная роль порядка слов в научной и технической литературе / А.Л. Пумпянский. – М.: Наука, 1974. – 248 с.
3. Даниленко В.П. У истоков учения об актуальном членении предложения (период до Анри Вейля) / В.П. Даниленко // Филологические науки. – 1990. – №5. – С. 82 – 89.
4. Фортунатов Ф.Ф. Избранные труды: В 2 т. / Ф.Ф. Фортунатов. – М.: Учпедгиз, 1956. – Т. 2. – 471 с.
5. Распопов И.П. Актуальное членение предложения / И.П. Распопов. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1961. – 161 с.
6. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 368 с.
7. Лаптева О.А. Чехословацкие работы последних лет по вопросам актуального членения предложения / О.А. Лаптева // Вопросы языкознания. – 1963. – №4. – С. 120 – 127.
8. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е.В. Падучева. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
9. Фирбас Я. Функции вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы языкознания. – 1972. – №2. – С. 55 – 65.

10. Николаева Т.Н. Актуальное членение - категория грамматики текста / Т.Н. // Вопросы языкознания . – 1972. – №2. – С. 48 – 54.

Стаття надійшла до редакції 10 жовтня 2011 р.

V. V. Oriehov

HISTORY OF STUDYING OF ACTUAL DIVISION OF THE SENTENCE

Article is devoted research of history of studying of actual division of the sentence within the limits of various scientific directions. Approaches of scientists concerning the name of this concept, definition of its status in linguistic system, and also about the name of components of actual division of the sentence and their quantitative structure are analyzed.

УДК 811.112.22'81'37

Н. В. Романова

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЩАСТЯ В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто семантичне поле щастя в давньовірхньонімецькій мові з точки зору польового підходу як методики аналізу мовних явищ. Встановлено межі й структуру досліджуваного семантичного поля; з'ясовано роль когнітивної ознаки, яка може набувати всередині семантичного поля різного статусу: від інтегрального до диференційного й мотиваційного.

Ключові слова: щастя, семантичне поле, когнітивна ознака, диференційна ознака, інтегральна ознака, мотиваційна ознака.

У ракурсі германської міфології („Молодша Едда“) щастя кожного давнього германця – це дар божий, проте він чомусь цього не пам'ятає і не підозрює про свій прихований емоційний скарб. Відтак прагне віднайти його за будь-яку ціну не тільки на теренах своєї країни, але й далеко за її межами, ризикуючи досить часто не лише власним життям, але й життям своїх друзів. Єдиним свідком цих титанічних зусиль, поневірянь, інколи розчарувань і єдиним безперечним пам'ятником усіх досягнень на цьому шляху різних народів у різні часи є мова [3, с. 63]. У ній немов „мушки в бурштині“ закарбувався весь феліцитарний досвід не одного покоління, не однієї раси, не однієї культури, не одного типу мислення.

Вивчення фактологічного матеріалу показує [10], що мовні засоби позначення щастя в німецькій мові давньовірхньонімецького (далі двн.) періоду є досить розмаїтими. Тому не дивно, що щастя постає предметом численних досліджень як у синхронії (Г. С. Бородкіна, А. Вежбицька, Н. А. Красавський, И. П. Павлючко, В. І. Карасик, Т. Н. Москвина, Е. В. Суркова та інші), так і в діахронії німецької мови (Н. А. Маковецька, М. В. Гамзюк, І. А. Везнер та інші). Попри все, ці й інші дослідження здійснювалися не на достатній вибірці, ряд аспектів, зокрема синоніміка, похідні, ономазіологічні основи, лишилися на периферії наукового пошуку мовознавців. Усе це свідчить про **актуальність** вибору теми студіювання. **Завданням** цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз двн. позначень зі значенням „щастя“ у контексті формування когнітивних стандартів. На противагу попереднім, дослідження здійснимо через польовий підхід до принципів організації семантики слів із значенням „щастя“.

Польовий підхід передбачає розгляд лексики як складної, різнопланової сукупності слів, об'єднаних у певні ряди, групи, шари на основі тієї чи іншої спільності, подібності: семантичної, формальної, стилістичної, функціональної, генетичної та іншого характеру та водночас протиставлених у межах таких угруповань

за диференційними ознаками (Г. Ібсен, Й. Трір, Л. Вейсгербер, Ю. Д. Апресян, О. В. Бондарко, Л. М. Васильєв, Б. Ю. Городецький та багато інших учених).

Основними ознаками **семантичного поля**, услід за З. Д. Поповою, вважаємо: 1) структурні відношення між елементами поля (центр / ядро – периферія); 2) семантичну спільність, гомогенну функцію елементів поля; 3) однорідність і неоднорідність елементів поля; 4) наявність у межах одного поля мікрополів; 5) ядерно-периферійну структурність конститuentів; 6) функціональне ядерне навантаження; 7) диференціацію функцій ядерної й периферійної зон; 8) розмитість, нечіткість, розпливчастість меж між окремими зонами периферії; 9) поліфункціональність конститuentів ядерної зони, тобто їх можливість приєднання до периферії іншого поля і навпаки; 10) нашарованість різних полів одне на одне, утворення зони поступових переходів [6, с. 4]. Отже, *семантичне поле – це складна динамічна система зв'язків, взаємозв'язків, розмежувальних, єднальних, поступових перехідних зон, мікрополів розглядуваних мовних одиниць*.

Взаємодія семантичних полів, як передбачає Л. С. Савельєва, „зумовлена здатністю когнітивної ознаки набувати різного статусу з інтегральною, диференційною чи мотивувальною функцією“ [7, с. 68]. На цьому тлі стає зрозумілою виділення дослідником ядра, зони інтегральної ознаки, зони диференційної ознаки, зони мотиваційної ознаки. При цьому наголошують на ланцюгово-радіальних семантичних зв'язках, чия безперервність детермінована зміною статусу когнітивної ознаки.

Звернімося до визначення ілюстрованих понять у науковій літературі. Так, під **когнітивною ознакою** розуміють таку ознаку, що відповідає інформації про об'єктивні характеристики позначуваного, з іншого боку, сприйняттю й переосмисленню цієї інформації реципієнтом; **інтегральна ознака** – це спільна ознака для мовних одиниць усього семантичного поля з огляду на її об'єднувальну функцію; **диференційна ознака** дає змогу виокремити позначуване з класу подібних речей чи явищ; **мотиваційна ознака** є засобом утворення всього слова як єдності певного змісту й певної форми вираження [5 с. 7-10; 2 с. 52-54].

Хоча **когнітивна ознака** й виконує в семантичній структурі лексеми певну функцію, приміром, інтегральну чи диференційну, вона не обов'язково співпадає з мотиваційною ознакою, принципово відрізняючись за *відношенням*: (а) до звукової оболонки слова, (б) до форми мислення (логічна або чуттєва); за *характером* (а) створення й розвитку (одноактна чи еволютивна), (б) зумовленості зовнішніми чинниками і т.ін..

Ядро досліджуваного **семантичного поля щастя** становить когнітивна ознака „назва емоційного стану індивіда, який досягнув чогось дуже бажаного“, що може бути виражена лексемами *framspuot, fran-, (g(e)reh¹, sāl(i)da, wola¹, wunno* „щастя“) [10, с. 58, 149, 158, 240, 242], які найбільш узагальнено передають зміст цієї когнітивної ознаки *framspuot, fran-*, те позитивне, що прагнуть мати [4, с. 13-16] (включає узагальнені категорійні семи „etwas¹“ – реалізатор „Gegenstand, der nicht näher bestimmt wird“, тобто ідеальний предмет і „in positiven Zustand kommen“ [9 с. 358] – реалізатор „eine Person“ [9 с. 816], тобто будь-яка людина з особливою властивістю). Виразниками розглянутої когнітивної ознаки можуть бути також лексеми конкретнішого змісту *Erfolg* і *Wunsch*, компонентний аналіз яких виявляє такі диференційні ознаки: *Erfolg* – „граничність дії“, *Wunsch* – „процесуальність бажаної дії“. У дефініціях тлумачного словника маніфестовано такі варіанти виразників когнітивної ознаки, які містять додаткові семи: *Erfolg* – „1. das positive Ergebnis (od. Ziel), das man haben wollte (u. erreicht hat); 2. etw. hat das gewünschte Ergebnis; 3. <e-e Idee, ein plan o. Ä.> so, dass sie wahrscheinlich Erfolg bringen werden“, *Wunsch* – „1. etw. (od. die Vorstellung davon), was j-d gerne haben möchte; 3. etw. verläuft so, wie man es sich vorgestellt hatte; 5. etw., das gut gemeint ist, sich

aber nicht verwirklichen lässt“ [9 с. 340, 1241] (підкреслено нами. – Н. Р.) у тому числі семи „позитивна оцінка“, „бажане“, „вірогідне“, „віртуальне“, „ментально гарне“.

Зону інтегральної ознаки семантичного поля *щастя* в двн. мові формують лексичні одиниці (далі ЛО) та їх лексико-семантичні варіанти (далі ЛСВ), в яких когнітивна ознака (з інтегральною функцією) знаходить експліцитне вираження, або імпліцитне. Це зумовлює поділ зони інтегральної ознаки на підзони: ближчу до ядра семантичного поля (*приядерну зону*) і віддалену від ядра (*периферійну зону*).

До **приядерної зони** належать ЛО та їх ЛСВ, прозора внутрішня форма яких експліцитно відбиває **ідентифікувальні ознаки щастя** за емоційним позитивним станом і формою вияву останнього – це найменування, що вказують на обсяг радості, радісний / безтурботний / безжурний настрій, веселощі, задоволення, блаженство, тріумф, сміх, регіт тощо. Наприклад, *blīdhnissa* – Freude, *gife(h)o*, [gafeho] – Freude, *frewī* – Freude, Fröhlichkeit, *frewida*, *freuwidha*, *freweda*, *friwida* – Freude, Wonne, *frouwi*, *frōi* – Freude, *frouwida*, *frouweda*, *frōida* – Freude, *frouwelunga* – Freude, *gaman*, *gamen* – Lust, Vergnügen, Freude, *guot*¹, *guoth*, *guoat*, *goat*, *guat*, *guet*, *kuot*, *cuot*, *kuat*, *cuat*, *coot* – Wohlergehen, Gesundheit, Heil, Glück, *guoti*, *guati*, *kuoti* – Vortrefflichkeit, Rechtschaffenheit, Tugend, Frömmigkeit, Gnade, Heil, Heiligkeit, Würde, Bedeutung, Höhe, Größe, Macht, Glück, *(h)lahtar*, *lahter* – Lachen, Gelächter, *lingiso* – Erfolg, *liob*¹, *liub*, *liab*, *lieb* – Liebe; Angenehmes; Freude; Glück, Heil, *liubī* – Freude; Erfreuliches; Zuneigung, Liebe, *liudunga* – Jauchzen, *lust* – Lust, Begierde; Freude, *gilust*, *g(e)-*, *ke-* – Lust, Freude, Freudevolles, Wonne; Verlangen, Begierde, *lusttida* – Lust, Freude, *lustmahhunga* – Vergnügung, *lustsamī*, *lussamī* – Lust, Freude, Wonne; Lieblichkeit, *wunna*, *wunnia* – Freude; Lust, Wollust; Glück, Seligkeit; Nutzung, *wunnī* – Freude, Seligkeit, *wunnesamī* – Wonne, Freude, Heiterkeit, *wunnolībi* – Lust, *wunnilust*, *wunno-*, *wunni-* – Lust, Genuss, *wunnolībi* – Lust, Genuss, *giwurt*, *ki-* – Geschehen; Freude, Befriedigung; *blīden*, *blīthen* – erfreuen; sich freuen, *thīhan*, *dīhan*, *dīen*, *diehen*, *tīhen*, *tīen* – glücken, *fagēn* – sich freuen, *gifehan*, *-fehen* – sich freuen, *frewen*, *freiwen*, *frewan*, *frewen* – erfreuen, froh machen, mit Freude erfüllen, *gifrewen*, *-fregwen*, *gefrewen*, *-frewen* – erfreuen, froh machen, *irfrewen* – sich freuen, *frouwen*, *frauwen* – erfreuen, froh machen, mit Freude erfüllen, *gifrouwen*, *ge-* – erfreuen, froh machen, *frouwōn*, *frauwoōn*, *frōōn* – sich freuen, froh sein, *gehugilihhōn*, *-hugelihhōn* – aufheitern, *zuolahhēn* – zulächeln, *lāhhan*, *lāhhin*, *lahhēn*, *lah(h)on* – lachen (über), *gilīhhēn*, *ga-*, *ge-*, *chilīhhēn* – sich erfreuen, Gefallen finden, *gilingan*, *gelingen* – gelingen; Erfolg haben, *liebsangōn* – ein Freudenlied singen, *liuben* – angenehm, lieb machen, *liudōn* – singen, vortragen, jauchzen, *lusten*, *lustan* – gelüsten (nach), Verlangen tragen, begehren; belieben, *gilusten*, *ge-*, *gilustan*, *-lusthen* – gelüsten (nach), *lustidōn*, *lustidoon* – Neigung haben zu, sich ergötzen, *lustsamōn*, *lussamōn* – erfreuen, mit Freude erfüllen, *wunnesamōn* – froh machen, erfreuen, *kewunnesamōn* – froh machen, *wunnisangōn*, *wunne-* – frohlocken, jauchzen; *alesālīg* – ganz glücklich, *blīdi*, *blīthi*, *plīdi* – froh, heiter, freundlich, *blīdlīh* – froh, freundlich, *gifago*, *ge-*, *ke-* – zufrieden, *frō*², *frou* – froh, heiter, fröhlich, erfreut, frohlockend, *frōlīh*, *frawa-* – fröhlich, heiter, erfreut, *framspuote* – glücklich, *framspuotīg* – glücklich, *frawamuati* – frohgemut, *frōmuotīg* – jauchzend, *guollīh*, *-līch*, *kuollīh* – glücklich, *hugelīh* – erfreulich, *lustlīh* – freudig; ersehnt, *gilustlīh* – freudig, erfreulich, *lustsam*, *lussam* – lieblich, angenehm, begehrenswert, erfreulich, *muozeglīh* – ruhig, glücklich, *wunnelīh* – angenehm, *wunnisam*, *wunne-*, *wunno-* – ertraglich; angenehm, heiter, glücklich, *giwurtīg* – freudig, bereitwillig; *blīdlīho* – freudig, freundlich, *frawalīho* – freudig, heiter, entzückt; herrlich, *gammensamo* – lustig, *gerno*, *gerra*, *gernu*, *kerno* – gern, begierig, mit Freuden, bereitwillig, freiwillig, *liublīho*, *-līco* – freundlich, zärtlich, liebevoll, *lustlīho* gern, *lustsamo* – in Wollust, in Freude, *giwurtīg* – freudig, bereitwillig. **Приядерну зону** можна класифікувати за частиномовними ознаками на 4 мікрополя: 1) іменникове; 2) дієслівне; 3) прикметникове; 4) прислівникове (ініціальність кожного з мікрополів

виокремлено напівжирним курсивом). Категоріальною ознакою *іменникового мікрополя* є позитивний емоційний стан суб'єкта; *дієслівного мікрополя* – позитивна процесуальність і результативність; *прикметникового мікрополя* – (зовнішня) позитивна ознака емоційного стану суб'єкта щастя; *прислівникового мікрополя* – якісна позитивна характеристика емоційного стану суб'єкта щастя.

У межах *іменникового мікрополя* формально можна виокремити 3 рівні щастя за ознакою тривалості: 1. короткочасне щастя (*h*)*lahtar, lahter*; 2. більш довготривале щастя *gaman, gamen, gilust, g(e)-, ke-, lusdtida, lustmahhunga, lustsamī, wunnolibi, wunnilust, wunno-, giwurt, ki-*; 3. відносно довготривале щастя *wunnesami*. Крім того, *щастя* має міру інтенсивності прояву: щастя як сміх, регіт конститує глибину радості задоволення тіла; щастя як блаженство – глибину задоволення радості душі і духу; щастя як здоров'я – норму функціонування людського організму; щастя як оцінка – позитивне ставлення людини до емоційного й фізіологічного стану; щастя як благочестя – норму додержання приписів релігії; щастя як любов – глибину духовних потреб у цілому; щастя як подія – життєве задоволення „Я-образу“ [1, с. 378-379]. Названі міри інтенсивності, що детермінують прояв щастя, можна співвіднести з прирошенням емоції щастя у розрізі контекстуальної ситуації: норма виступає початком відліку, а блаженство кінцем відповідно. Тобто щастя індивіда має свої межі, корелює із рівнем засвоєння норм, цінностей суспільства.

Щодо *дієслівного мікрополя*, то його лексеми вказують на зміну емоційного стану *blīden, blīthen, thīhan, dīhan, dīen, diehen, tihen, tīen, frewen, freiwen, freuwan, freuwen, gifrewen, -fregwen, gefrewen, -freuwen, frouwen, frauwen, gifrouwen, ge-, gehugilīhhōn, -hugelīhhōn*; напрям емоційного процесу *blīden, blīthen, fagēn, gifehan, -fehen, irfrewen, frouwōn, frauwōn, frōōn, gilīhhēn, ga-, ge-, chiliīhhēn, lustidōn, lustidoon*; наповнення емоційного стану *frewen, freiwen, freuwan, freuwen, frouwen, frauwen, lustsamōn, lussamōn*; власне емоційний процес *wunnesamōn, kewunnesamōn, lustsamōn, lussamōn*, результат останнього *lustsamōn, lussamōn, frouwōn, frauwōn, frōōn, liebsangōn*; один із структурних компонентів вольового процесу – бажання: *gilusten, ge-, gilustan, -lusthen*. Варто зауважити, що ця диференціація є суто умовною, оскільки лєвова частка дієслів (15 із 25 випадків) є полісемами, тому можна спостерігати накладання одних значень ЛСВ на інші. Приміром, семантика дієслова *liudōn* вказує не лише на емоційний стан суб'єкта, а й на процесуальний вияв цього стану у вигляді *співу, декламації, гри* чи *бурхливого прояву радості*.

Прикметникове мікрополе щастя вказує на низку ознак суб'єкта щастя. До них належать: аксіологічність *gifago, ge-, ke-, lustsam, lussam, wunnelīh, wunnisam, wunne-, wunno-*, прихильність *blīdi, blīthi, plīdi, blīdlīh*, обсяг *alesālīg*, статичність *tuozeglīh*, селективність *gilustlīh*, експресивність *liublīhho, -lico*, інтенсивність *frōmuotīg*, готовність *giwurtīg*.

Семи *прислівникового мікрополя* щастя вказують на манеру й характер виявлення позитивного емоційного стану суб'єкта *blīdlīhho, frawalīhho, gammensamo, liublīhho, -līco, lustsamo*, послужливість суб'єкта *gerno, gerra, gernu, kerno, giwurtīg, lustlīhho, lustsamo*.

Периферійну ділянку зони інтегральної ознаки складають ЛО: 1) внутрішня форма яких імпліцитно виражає ідентифікувальні ознаки щастя, наприклад, вказівкою на якість (а) найвищу *sundersālda – einzigartiges Glück*; (б) унормовану *liutsālda – Glück im landläufigen Sinne*; 2) внутрішня форма яких відбиває мотиваційні характеризувальні ознаки, які виявилися домінантними в процесі номінації, і оцінюють особу за ставленням до неї інших членів соціуму, наприклад, *gesālīgōto – der Glückliche*; її впливом на суспільство, наприклад, *spuotkebo – der Glücksbringer*.

Зону диференційної ознаки семантичного поля *щастя* презентують ЛО, у

семантичній структурі яких когнітивна ознака виконує функцію диференціації. Ця зона – нелінійне розгортання семантичного поля, а фрактальне, тобто тут відкриваються перехідні ділянки в інші семантичні поля. До них можна віднести **теоніми**, прозора внутрішня форма яких відбиває когнітивну ознаку „назва емоційного стану індивіда, який досягнув чогось дуже бажаного“, наприклад, *framspuotesāre* – Gott des Gedeihens, *sāl(i)da, sālīdha, sēlda* – Glücksgöttin, *willolf* – Gott des Wollens, der Zustimmung [10, с. 58, 158, 236].

Зону мотиваційної ознаки семантичного поля *щастя* утворюють ЛО та їх ЛСВ, в семантичній структурі яких когнітивна ознака виконує функцію мотивувальної, яка втратила актуальність. Проілюструємо декілька прикладів. Невідповідність семантичних і мотиваційних ознак за відношенням до звукової форми слова зустрічаємо в предикативних лексемах, які вживаються на позначення: (а) здійснення помсти над особою, чиї злі вчинки спричинили суб'єкту *нещастя girehhan, gerehhen* – rächen; (jemandem) zum Recht verhelfen, Genugtuung verschaffen; wiedergutmachen, heilen, (er)retten, befreien, *irrehhen, er-, irrecchen* – rächen; jemandem Genugtuung verschaffen; (б) урегулювання девіантності; (в) напряду процесу; (г) зміни духовного / психічного стану об'єкта *rehhenōn* – ordnen, lenken; bereiten; у похідних іменниках, у творенні яких беруть участь суфікси *-en, -unga*, які можна охарактеризувати як суфікси-оператори, тобто суфікси, чиє значення впливає на словотвір, наприклад, *rehhenunga* – Ordnung; виходячи із семантичної моделі даного приклада $V_{pos. /neg.} + Suf_{pos.} N_{pos.}$, можна стверджувати, що полісем *rehhenunga* вживається на позначення процесу й результату дії [8, с. 168-169], яка спрямована на „реконструкцію“ зруйнованого щастя; у складних іменниках, семантика яких указує: (а) на особу, котра мстить чи карає за злі вчинки, наприклад, *rehhāri, rehhāre* – Rächer, der Strafende; (б) одиничність позитивної дії, вчинку, які суспільство визнає як норму поведінки, наприклад, *wolatāt, -dāt* – gute Tat, gutes Werk, gutes Handeln, Verdienst, Tugend; у складних прикметниках, що вживаються на позначення морально-духовної характеристики індивіда, наприклад, *wolawillig* – wohlgesinnt, freundlich [10, с. 149, 240-241] (ЛСВ вихідної словоформи *щастя* виділена напівжирно. – Н. Р.). Як видно із проілюстрованих прикладів, невідповідності семантичних і мотиваційних ознак за відношенням до звукової форми не переростають у протиріччя завдяки здатності цих ознак виконувати різні функції, а також здатності мотиваційної ознаки втрачати свою актуальність. У цьому випадку мотиваційна ознака, що є важливою для форми мови, виявляється несуттєвою для ідентифікації денотата в процесі спілкування чи комунікації.

Підсумовуючи, зазначимо, що семантичне поле *щастя* в двн. мові є *модель замкнена*, бо вона ґрунтується на інтегральних ознаках лексем як компонентів системи мови; *гетерогенна*, бо крім когнітивної ознаки, в неї включено модальні ознаки (суб'єктивні й суто прагматичні емоційні оцінки), емотивні ознаки (питома вага цих компонентів різна: від нейтральної до експресивної зі знаком „плюс“); *ієрархічна*, бо є підсистемою структурованої функціональної системи концептуальної картини світу німецького етносу двн. періоду; *внутрішньо структурована*, бо репрезентована різними лексико-граматичними мікрополлями; *нерівномірна* чи *асиметрична*, бо її елементи можуть перебувати на різній відстані від ядра; *інтегративна*, бо об'єднує лексичні елементи на основі спільності значення, які актуалізуються функціонально; імпліцитно *співвідносна* із *смісловим полем* щастя, яке об'єднує вербальні у тому числі й ЛО та ЛСВ і невербальні компоненти мовленнєвого процесу.

Перспективним вважаємо дослідження семантичного поля *щастя* в німецькій мові середньо-, ранньо-, нововерхньонімецького періоду розвитку, оскільки семантичні зміни лексем, що позначають цей емоційний стан, відбивають не лише лінгвістику цієї емоції, але й динаміку афективної сфери німецькомовної особистості, її уявлення про

феліцитарність як амбівалентну категорію, тобто психологічну й лінгвістичну.

Список використаної літератури

1. Бреслав Г. Психология эмоций: учеб. пособ. / Г. Бреслав. – 2-е изд., стереотип. – М. : Смысл, 2006. – 544 с. – (Психология для студента).
2. Лавренова О.А. Русское лексико-семантическое поле „Атмосферные осадки“ / О.А. Лавренова // Вестник ВГУ. Сер.: Филология. Журналистика. – 2010. – № 1. – С. 52–54
3. Ларин Б.А. Из истории славяно-балтийских лексикологических сопоставлений (стыд–срам) / Б.А. Ларин // История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
4. Мартина Р. Искусство эмоционального баланса / Р. Мартина; пер. с англ. Г. Воскречан. – СПб.: Будущее Земли, 2004. – 320 с.
5. Никифорова Е.Б. Семантическая эволюция лексической системы русского языка: тенденции, векторы, механизмы : автореф. дис. на соискание учён. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык“ / Е. Б. Никифорова. – Волгоград, 2008. – 48 с.
6. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: Изд-во „Восток-Запад“, „АСТ“, 2007. – 320 с.
7. Савельєва Л.С. Значення статусу когнітивної ознаки для встановлення меж і структури семантичного поля / Л.С. Савельєва // Наукові праці. Сер.: Філологія. Мовознавство. – 2010. – Т. 138, Вип. 125. – С. 67–72
8. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / М.Д. Степанова. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1953. – 376 с.
9. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Hsg. D. Götz, G. Haensch, H. Wellmann. – Berlin, München, Wien, Zürich, N. Y.: Langenscheidt, 2008. – 1307, [5] S.
10. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – 2-e Aufl., durchgesehene u. erg.. – Tübingen : Max Niemeyer Verl., 1974. – 250, [2] S.

Стаття надійшла до редакції 28 червня 2011 р.

N. V. Romanova

SEMANTIC FIELD OF HAPPINESS IN THE OLD GERMAN LANGUAGE

The article deals with the semantics field of happiness in the Old German language in terms of field approach as a method of analysis of linguistic phenomenon. Limits and structure of research semantic field are studied; the role of cognitive feature, with can take within the semantic field of differential and integral to motivational, is outlined.

УДК 81'1

В. М. Швець

РІЗНОВИДИ АРГО СОЦІАЛЬНИХ ГРУП СУЧАСНОЇ ГРЕЦІЇ ТА ДЕЯКІ ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Стаття є спробою дослідити різновиди арго серед різних соціальних груп Греції. Робиться семантико-морфологічний, а також етимологічний аналіз різних лексем, проводяться паралелі з новогрецькою та давньогрецькою мовами, розглядається лексичний склад. Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням даного явища.

Ключові слова: арго, каларутá, сленг, класифікація, словотворчі засоби, етимологія.

Актуальність даної теми зумовлена, з одного боку, великим інтересом до феноменів сленгу і жаргону в сучасній науці, з іншого боку, недостатньою її опрацьованістю. Проблема взаємодії мови і суспільства не може бути осмислена без вивчення функціонування словникового складу мови у різних верствах суспільства і професійних групах, без ретельного аналізу її соціально-діалектальної стратифікації і функціонально-стилістичного варіювання.

Метою цієї статті є спроба на конкретному матеріалі проілюструвати деякі особливості слів і висловів жаргону певних соціальних груп.

Згідно мети дослідження були висунуті наступні **завдання**: зробити семантико-морфологічний, а також етимологічний аналіз різних лексем, провести паралелі з новогрецькою та давньогрецькою мовами.

Матеріалом для дослідження стали лексичні одиниці, відібрані методом суцільної вибірки зі словників новогрецького сленгу.

Мова того чи іншого етносу, як правило, представлена рядом варіантних форм. Кожна з них характеризується своїм інвентарем лексичних засобів. Будь-яке слово або фразеологізм належить мові в цілому або є обмежений у своєму вживанні в одній з варіантних форм мови. [1, с.17]

Наддіалектною, кодифікуючою формою є літературна мова. Їй протистоїть безліч територіальних діалектів, які не кодифікуються. Некодифікуючою формою мови є також просторіччя і жаргони (арго, сленг). [1, с.17]

Арго – одне з найбільш суперечливих явищ мовної культури. Воно настільки сильно схильне до стрімких змін, що його вивчення і особливо фіксація стають проблематичними. Вичленувати його як замкнуту систему, як об'єкт спостереження можна тільки умовно. Тому філологам дуже складно встановити строгі термінологічні межі з чітким визначенням складових предмету дослідження. Не можна не погодитися з С. Федяєвим, який зауважує, що «з приводу арго, жаргонів і сленгу лінгвісти створили свій жаргон, причому на відміну від, наприклад, від носіїв «блатної музики», самі лінгвісти розуміють один одного не завжди». [2, с.16]

Таким чином, видається необхідним дати короткий огляд думок сучасних дослідників з цього питання, зокрема, оцінку термінів «жаргон», «арго» і «сленг».

Терміни «жаргон» і «арго» прийшли в російську лінгвістику з французької мови, а «сленг» – з англійської. У французькій лінгвістиці зустрічаються діаметрально протилежні тлумачення цих слів. Наприклад, тлумачний словник Робер [3] дає загальновживане значення терміну «арго» – «мова криміналу» і лінгвістичне – «нетехнічна лексика, що використовується певною соціальною групою». Етимологічно арго – «corporation des gueux» – співтовариство зловмисників. Жаргон в Робері пояснюється як неправильна, спотворена або штучно створена мова, зрозуміла тільки членам даного угруповання. Проте укладачі словника з Бібліотеки Ларус вважають, що саме термін арго (а не жаргон) позначає «сукупність слів і висловів, що використовуються людьми однієї соціальної і професійної групи з метою виділитися на фоні інших соціальних об'єднань». Термін «сленг» у Ларусі відсутній, а в Робері і Ашетт пояснюється як «англійське арго». В словнику Уебстерс і в Оксфордському тлумачному словнику значення «таємна, засекречена мова» належить терміну «арго», а професійна лексика входить в семантичне поле «жаргон».

Вітчизняна жаргонологія розвивалася в річищі європейських пошуків у галузі вивчення соціальних мов і мала свої особливості. Проблеми української жаргонології досліджували такі видатні науковці як В. Іванов, В. Боржковський, В. Щепотьєв, С. Пиркало, Л. Ставицька та ін. За визначенням Ставицької, «арго – це таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства, а жаргон – атрибут

негерметичної групи; це соціальний діалект певної вікової спільноти чи професійної корпорації». [4, с.24] Сленг вона визначає як «різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна». [4, с.40]

Проте деякі лінгвісти таємницю аргю виключають. На думку А.Т. Липатова, створення штучної мови – непомірно велика праця навіть для фахівця, тому зловмисники спілкуються на звичайному вульгарному діалекті, позбавленому схильності до мовної гри. [5, с.34 – 36]

У сучасній лінгвістиці термін «арго» використовується переважно у значенні «злодійська мова». Існує уявлення про аргю як про таємну мову малої групи. Але, у будь-якому випадку, для багатьох науковців значення терміна пов'язано з герметизацією словесного спілкування. [6, с.15]

Причинами виникнення аргю переважна більшість дослідників вважає:

1. Потреба спілкуватися один з одним у присутності чужих, не бажаючи, щоб їх зрозуміли.

2. Бажання приховати секрети свого ремесла і торгівлі.

3. Необхідність в ізоляції від ворожих сил.

4. Прагнення до мовної виразності.

Основними функціями аргю є:

1. Конспіративна. Аргю виробляється стихійно, його лексичні одиниці можуть перейти з аргю в звичайну розмовну мову (існують такі слова, які перейшли в російську мову з аргю розбійників XVII в.), більш того, у наш час в мову проникають все більше слів «декласованих» (свідчення їх зростаючої активності). Проте, аргю незрозуміле для невлаштованих, і цей факт злочинний світ використовує у своїх цілях.

2. Пізнавальна. Аргю – пароль, за допомогою якого впізнають один одного декласовані елементи (Жирмунський В.М.)

3. Номінативна. В аргю існує велика кількість слів і фразеологізмів, які використовуються на позначення тих або інших предметів і явищ, для яких немає еквівалента в літературній мові.

4. Світоглядна. Зниженість і вульгаризм злодійської мови – особливість нашого сприйняття, а в сприйнятті самого злодія вона носить героїчний характер. [5, с. 39 – 40]

Аргю декласованих елементів існувало ще в глибокій старовині. Деякі дослідники вважають його штучною і таємною мовою, але це питання досить спірне. Так, академік Д.С. Лихачов визначає такий підхід як «донауковий». Ще в 1938 р. він писав: «Донауковий погляд тлумачив аргю як результат якогось «*contrat social*», що укладається арготуючою групою з метою приховування своїх задумів і дій від тих, що можуть їх підслуховувати – представників чужих верств населення.

Це уявлення, що не завжди було фактом спостереження, а швидше було деякою абстрактною спробою тлумачення аргю, мало незаперечні переваги і дожило в тій або іншій формі до наших днів.

Проте пояснення це не може бути прийнято в даний час навіть у компромісних формах, оскільки, будучи логічно і послідовно застосовано, воно спричиняє цілий ряд наслідків, що призводять до абсурду посилу» [7, с. 42]

У новогрецькій лінгвістиці питання жаргонології досліджували такі науковці як Капетанакі В., Папазахаріу Е., Петропулос І., Катсикіс І., Спіропулос Д. Слід зауважити, що жоден з них не займався питаннями класифікації жаргонізмів, окрім Папазахаріу Е., який розподілив їх таким чином:

1) οι συνθηματικές λέξεις - умовні (кодові) лексеми, значення яких розуміють тільки люди, що належать до певного кола;

2) οι ηχολέξεις або ηχομιμητικές λέξεις - звуколексеми або звукоімітуючі лексеми,

що згодом набувають певного значення;

3) οι λέξεις επίδειξης - лексеми-демонстрації, що вживаються для того, щоб продемонструвати знання мови тієї чи іншої соціальної групи;

4) οι εικονολέξεις - лексеми-образи, що спираються на певні образи якоїсь ситуації.

Різновидом аргю є сленг сексуальних меншин Греції, іменований *καλιαρντά* від фр. *gaillard* – сміливий, зухвальний), що має в новогрецькій мові такі синоніми, що відображають його незрозумілість для невтаємничених: *λατινικά* (латинська) *ετρούσκα* (етрусська). Єдиним на даний момент вченим, що досліджував це явище, був грецький лінгвіст І. Петропулос, який визначає *καλιαρντά* як штучну мову, що створювалася досить тривалий час і що перетворила прихильників одностатевого кохання в закриту касту. *Καλιαρντά* має власну лексику, особливості вимови, і, крім того, велику швидкість мовлення. В даний час *καλιαρντά* виступає як єдине ціле на двох рівнях: власне *καλιαρντά* і *λιάρντω* (*ντούρα λιαρντα*). На першому різновиді говорять, більш менш, практично всі гомосексуалісти. Другим же володіють тільки найдосвідченіші, меншина, втаємничені. Подібний поділ стався завдяки тенденції лексичного складу *καλιαρντά* набувати нових прихованих змін семантики слів. *Λιάρντω* (*ντούρα λιαρντα*) є творінням останніх років ХХ століття. Незважаючи на досить толерантне відношення грецького народу до гомосексуалістів, останні, очевидно, мають достатньо причин для приховування свого соціального статусу.

Καλιαρντά – це (за термінологією І. Петропулоса) умовний діалект, керований особливими правилами, характерними для всіх умовних діалектів. Природно, даний феномен відповідає всім граматичним і синтаксичним правилам новогрецької мови, що в жодному разі не заважає першому бути винятково гнучкою і пластичною мовою. У *καλιαρντά* є одна відмінна риса: він змушує співбесідника мимовільно посміхатися. І це є метою гомосексуалістів, що розмовляють на ньому: вони прагнуть максимально привернути до себе співбесідника. З погляду досліджень літературознавчих і лінгвістичних *καλιαρντά* є абсолютно недослідженою сферою. Приблизно в такому ж стані знаходиться блатний жаргон *κουτσαβάκικα* дослідження в галузі якого не пішли далі блатних пісень.

На думку І. Петропулоса, люди нижчих соціальних верств суспільства, “нижчий світ”, є основними носіями грецьких традицій, і, крім того, продовжують створювати нові. Гомосексуалісти, хоча і в обмеженій кількості, також мають відношення до “нижнього світу”, проте останній в більшості випадків їх відкидає. Новогрецька культура страждає численними упередженнями, що не дозволяють грекам сприймати гомосексуалістів і чути їх мову. Проте, всупереч всьому, і незалежно від суспільних настроїв, представники сексуальних меншин і їх мова продовжують існувати. До того ж, історії відомі факти існування штучних мов і діалектів, що об'єднують різні суспільні класи. Так, наприклад, в ХVІІ-ХІХ століттях в Греції знахарі-шарлатани, будівельники говорили на особливих професійних жаргонах. На даний момент існує жаргон злочинців, що містить зразки лексики наркоманів, злодіїв та інших представників злочинного світу.

Καλιαρντά – усна мова, словник якої складає тисячі слів (в книзі «*Καλιαρντά*» І. Петропулос описав більше трьох тисяч лексичних одиниць). Історія його розвитку збігається з розвитком великих міст нової Греції, що можна прослідкувати, порівнюючи значення різних слів *καλιαρντά*. Яскравим прикладом подібного хронологічного аналізу є ряд таких слів: *βλακοψαλίδου* – «цензура» (від *βλακώδης ψαλίδα* – «дурні ножиці»), *κρυσταλλοσινού* – «телевізор» (від *κρύσταλλο* – «кристал, кришталь» + *σινού* (фр. *cine* – кінематограф)), *οχτάρης* – «депутат» (від *οχτώ* – «вісім»; декілька десятиріч тому грецькі депутати одержували вісім тисяч драхм на місяць).

Письмових зразків цієї мови не спостерігається. Гомосексуалісти в більшості своїй використовують не більше трьох-чотирьох сотень слів, проте зустрічаються і такі, які володіють *καλιαρντά* досконало. Окрім лексичних зразків, наданих новогрецькою мовою, *καλιαρντά* містить велику кількість запозичень з турецької, італійської, французької і англійської мов. Німецька ж і російська мови в *καλιαρντά* представлені мало. Що ж до взаємовідношень між блатним жаргоном *κουτσαβάκι* і мовою сексуальних меншин *καλιαρντά*, то вони виражені дуже слабо. І. Петропулос зазначає, що ці різновиди аргю запозичили один у одного не більше ніж по десятку слів. [8, с. 63] В той же час, словник блатного жаргону більше тяжіє до лексики робітничого класу. До складу *καλιαρντά*, окрім запозичених слів, входить безліч лексичних одиниць, що є видозміненими словами новогрецької мови: *ντουμά* від *ντουμάνι* – «густий дим» (можл. від російськ. туман), *σταγονάκης* – «двійник» (від *σταγόνα* – «крапля»; пор. *σαν δύο σταγόνες νερό* – «як дві краплі води»). Велика кількість слів *καλιαρντά* – лексеми новогрецької мови, які набули нових значень шляхом асоціативного переосмислення (*ταψί* – «деко» – *ταψί* – «дзеркало»). Характерною особливістю цього різновиду аргю є наявність так званих слів-ключів, семантичні компоненти яких відрізняються великою різноманітністю й іноді можуть бути діаметрально протилежними: *αβέλω* – «давати, брати, класти, виймати, мати, хотіти» (ті ж значення має інше багатозначне дієслово *βουέλω*). У поєднанні з іншими словами вони утворюють безліч висловів з найрізноманітнішими значеннями (*αβέλε αποκατέ* – «йди сюди», *αβέλει γκοντορελιά* – «дме вітер», *αβέλω αχαλιά* – «бути на дієті»; *βουέλω γλασόνια* – «носити окуляри», *βουέλω κάντζερο* – «йти», *βουέλω μπλουκρού* – «хотіти пити» et cetera) До речі, подібна розпливчатість семантики арготичних лексем наголошується і іншими грецькими лінгвістами, що займалися вивченням явища аргю [10].

Більшість іменників і прикметників *καλιαρντά* жіночого роду, і їм часто додаються або псевдонародні (*Καραμαρμαρού* – «Афінський стадіон», *τουβαέλω* – «хустка, шаль»), або псевдоіноземні закінчення (*ροσολιμαντέ* – «лизання»). Запозичені ж слова, навпаки, набувають закінчення, характерні для новогрецької мови (*cloche* – *κλοσσόνι* «дзвоник»).

Що ж до лексичного складу *καλιαρντά*, там є окремі слова на позначення назв тварин (*πονηροντόγκα* – «лисиця», від *πονηρός* – «хитрий» + англ. *dog* – «собака»), деяких рослин (*χρυσοσπυρού* – «помаранчеве дерево», від *χρυσό* – «золото» + *σπυρί* – «зернятко»), кольорів (*μπλάκης* – «чорний», від англ. *black*), металів, певних хвороб і лікарів (*ντιλάς* – «стоматолог», можл. від фр. *dent* – «зуб»), найближчих родичів (*κρεμαλότεκνο* – «кум», від *κρεμάλα* – «шибениця»; в *καλιαρντά* – «шлюб» + *τέκνο* – «немовля»). Велика кількість лексичних одиниць служить для вираження краси або потворності людини, його фізичних вад (*χάους-σπηλιά* – «той, що не має зубів», від англ. *house* – «домівка»; в *καλιαρντά* – «рот» + *σπηλιά* – «печера»). Характерним є досить грубе відношення гомосексуалістів до людей похилого віку, що відображене значною кількістю відповідних синонімів: *μουχλοσκεμπές* – «старий» (від *μούχλα* – «плісень», *σκεμπές* – від тур. *iskembe* – «шлунок жвачної тварини»). Окрему групу складають назви страв (досить різноманітні і численні), якими користуються носії *καλιαρντά* в своїх ресторанах і тавернах, наприклад *αμπελομπομπίτσες* – «долма» (від *αμπέλι* – «виноград» + *μπομπίτσα* – «бомбочка»), *σωλήνες* – «макарони», (від *σωλήνας* – «трубка»). З топонімів в *καλιαρντά* спостерігаються назви декількох європейських країн і міст; грецька топонімія представлена більш повно. Звичайно кожний топонім в *καλιαρντά* є влучною дотепною характеристикою: *Τουριστόφακα* – «Акрополь», букв. «пастка для туристів» (від *τουρίστας* – «турист» + *φακά* – «пастка»).

Словотвір *καλιαρντά* підлягає тим самим законам, що й новогрецька мова; роблячи морфологічний аналіз лексики *καλιαρντά*, можна виділити префіксацію (*ακίόρης* – «глухий», *αμπεναβωτός* – «німий», *θεοκάλιαρντος* – «потворний», *προχάλεμα* – «легкий

сніданок, закуска»), афіксацію (*κρετινάκης* – «ідіот», *σκαπολιάρης* – «голодранець»), основоскладання або композицію (*δορκακοβιδωμένος* – «постійний рогоносець» (від *δορκάκης* – «рогоносець» + *βιδωμένος* – «пригвинчений»), словоскладання або юкстапозицію (*τζιναβοστούντης* – «учений» (від *τζινάβω* – «розуміти, впізнавати» + англ. *student* – «студент») та семантичний, або внутрішній словотвір, який полягає в семантичних змінах лексем (*κουκουβάγια* – «сова»; в *καλιαρντά* – «таємний агент поліції», *πρεσβεία των Ηνωμένων Πολιτειών* – «посольство Сполучених Штатів»; в *καλιαρντά* – «туалети на площі Омонія в Афінах»). Відзначається також факт, що композиція та юкстапозиція в *καλιαρντά* зустрічаються значно частіше, ніж у новогрецькій мові, зближуючись у цьому плані з мовою давньогрецькою, яка ще в дуже давні часи мала здатність до складання слів та основ. Розглядаючи гомерівські «Іліаду» та «Одіссею», що є найдавнішими зразками грецької писемності, можна помітити, наскільки багата була на складні слова мова тих часів. Так, наприклад, для того, щоб описати рожеві промені світанку, Гомер використовує прикметник *ροδοδάκτυλος* «рожевоперсний»; характеризуючи швидкість бігу Ахіллеса, поєднує прикметник *ωκύς* «швидкий» та іменник *πούς* «нога» в композит *ωκύπους* «прудконогий». У своїх творах Гомер використовує велику кількість композитів – традиція, яку продовжили у своїх творах автори наступних епох; великий трагік Есхіл збагатив грецьку мову такими словами, як *λεπτοψάμμαθος* (*λεπτός* «крихітний») + *ψάμμας* «пісок» = «з дрібним піском»), *τηλέπλαγκτος* (*τήλε* «далеко, на краю світу» + *πλάζομαι* «блукати» = «той, що блукає на краю світу»), *κίρκηλατος* (*κίρκος* «яструб» + *ελαύνω* «полювати, гнати» = «той, кого гонять яструби») и т.п. Подібні лексеми широко представлені і в *καλιαρντά*: *λατсонταμπουρκουαρισμένος* (*λατός* «гарний» + *νταμπουρκουάρω* «виправдовувати» – від фр. *pourquoi* – «чому»; *ηλεκτροποπιλόμπουσο* (*ηλεκτρικός* «електричний» + *πόπολο* (від італ. *popolo* – «народ») + *μπούσι* (від англ. *bus* – «автобус») – «тролейбус», *ζυμαροσωλήνας* (*ζυμάρι* «тісто» + *σωλήνας* «трубка») – «італієць», «макаронник», *μπαколонеλσονάκης* (*μπάκολο* «пароплав» + *νελσονάκης* (от англ. *Nelson*)) – «капітан корабля», *πατσόμπακας* (*πατσάς* (від тур. *раса* – «холодець» + *μπάκα* «черевце», від тур. *baka* – «жаба») – «черевань», *солнτατομπουλουκόσπιτο* (*солντάτης* (від італ. *soldato* – «солдат») + *μπουλούки* (від тур. *boluk* – «рота») + *спіти* – «домівка»), *τζαζμπερντεпours* (*τζαζ* – «втеча» + *мπερντέ* – «гроші» + *пours* – «старий») – «благодійник, спонсор», *хортоμπіγас* (*хорто* – «гашиш, «травка») + *мпіγас*) – «той, хто вживає гашиш».

Найбільшою групою синонімів є слова із значенням «гомосексуаліст» – їх в *καλιαρντά* біля сорока п'яти одиниць.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що *καλιαρντά* – різновид аргю, в якому використовуються ті ж словотвірні засоби, що і в літературній новогрецькій мові з переважанням словоскладання і основоскладання. З погляду етимології, в *καλιαρντά* значну кількість становлять запозичені слова (в основному, італійського, французького або турецького походження), переважаючи над словами споконвічно грецькими, що пояснюється бажанням носіїв мови якнайбільше ізолюватися від інших соціальних груп.

Той факт, що дане явище майже не розглядалось лінгвістами, відкриває широкі можливості для його подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Сусов И.П. Введение в теоретическое языкознание. / И.П. Сусов. – М.: Наука, 1989. – 341 с.
2. Федяев С.А. Аргю – жаргон – сленг / С.А. Федяев // Гуманитарные науки на границе тысячелетий. – Краснодар, 1997. – С. 15 – 31.
3. Хомяков В.А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков / В.А. Хомяков // Вопросы

- языкознания. – 1992. – №3. – С. 94 – 105.
4. Ставицька Л.Н. Арго, жаргон, сленг / Л.Н. Ставицька. – Київ, Критика, 2005. – 464 с.
 5. Бабина А.Н. Терминологическое поле в исследованиях молодежного социолекта / А.Н. Бабина // Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования: межвуз. темат. сб. – Уфа, 2000. – 128 с.
 6. Сидоров А.П. Из истории русского уголовно-арестантского арго / А.П. Сидоров // Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования: межвуз. темат. сб. – Уфа, 2000. – 378 с.
 7. Лихачев Д.С. Арготические слова профессиональной речи / Д.С. Лихачев. – М.: Наука, 1938. – 268 с.
 8. Πετρόπουλος Н. Καλιαρντά. / Н. Πετρόπουλος. – Αθήνα, 1971. – 362 σ.
 9. Καπετανάκι Β. Λεξικό της πιάτσας. / Β. Καπετανάκι. – Αθήνα: Αλθείος, 1989. – 214 σ.
 - Κατσίκης Ι., Το αλφαβητάρι της γλώσσας των νέων / Ι. Κατσίκης, Δ. Σπυρόπουλος – Αθήνα: Διαύλος, 1999. – 246 σ.
 10. Παπαζαχαρίου Ε. Λεξικό της Ελληνικής αργκό / Ε. Παπαζαχαρίου. – Αθήνα: Κάκτος, 1999. – 462 σ.
 11. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise par Paul Robert. – Paris: Librarie Paul Robert, 1979. – 2173 p.

Стаття надійшла до редакції 27 жовтня 2011 р.

V. M. Shvets

DIFFERENT TYPES OF ARGOT OF SOCIAL GROUPS OF GREECE

The given article is an attempt of researching different types of argot in various social groups of Greece. The semantic and morphological as well as etymological analysis of different lexemes is made, parallels with Ancient Greek and Modern Greek are drawn, lexical structure is examined. Actuality of the research is caused by the fact that the present phenomenon is insufficiently explored.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АБАШИНА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА – доктор філологічних наук, доцент кафедри російської філології Львівського національного університету ім. І. Франка

БУМБУР ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, заступник декана факультету іноземних мов Маріупольського державного університету

ВЯЛКОВА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА – старший викладач кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету

ГАРЮНОВА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА – аспірант кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ГУТНІКОВА АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету

ДУРКАЛЕВИЧ ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КОНОВАЛОВА МАРІЯ МИХАЙЛІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету

МЕЛЬНИЧУК ІРИНА ВІКТОРІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету

МОРОЗ ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА - кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету

ОЛІЙНИК СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету

ОРЄХОВ ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету

РОМАНОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, докторант Київського національного лінгвістичного університету

САРДАРЯН КАРИННА ГАМЛЕТІВНА – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології Маріупольського державного університету

ХОРОШКОВ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, завідувач кафедри української філології Маріупольського державного університету

ШВЕЦЬ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ – асистент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЙ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- резюме англійською мовою (курсив).

Для публікацій іншими мовами резюме українською обов'язкове.

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 6 до 12 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 12, інтервал – 1, поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм;

- *перелік літературних джерел* розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно

подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. *Супровідні матеріали:*

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті:

УДК 371.13(495)

Н. О. Постригач

**ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Процес реформування педагогічної освіти відбувається у європейських країнах різними темпами, має суттєві специфічні особливості. Однак, розробка єдиних стандартів якості педагогічної освіти, професійного розвитку та педагогічної діяльності є запорукою того, що система педагогічної освіти Греції рухається у напрямі все більшої відповідності діяльності вчителя актуальним потребам освітньої політики інших національних держав та Європейського регіону в цілому.

Ключові слова:

Текст статті

Список використаної літератури

1.

2.

Дата надходження до редакції

N. Postrygach

**MAIN ACHIEVEMENTS OF THE GREEK SYSTEM OF PEDAGOGICAL
EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN EUROPEAN EDUCATIONAL
POLICY**

In the article the main achievements of Greek system of pedagogical education in the context of modern European educational policy are analyzed. The author underlines, that educational policy will be effective if it practices in schools every day and corresponds to the long-term requirements of its national educational system.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ
ВИПУСК 5

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.наук., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.філ.н., проф. С. В. Безчотнікова
Заступник відповідального редактора – к.філол.н., доц. В. В. Орехов
Відповідальний секретар – к.філ.н., доц. І. В. Федюшина

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86, e-mail: jour-kaf@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17803-6653Р від 24.05.2011)
Тираж 150 примірників. Замовлення №469.1

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м.Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 1792 від 20.05.04

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей